

JEZIČNIK,
ali
M E T E L K O

v
slovenskem slovstvu.

Spisal

J. Marn.

IX., X., XI. Leto.

V LJUBLJANI.

Natisnil in založil Rudolf Milic.

1873.

JĘZICNIK,

ali

M E T E L K O

v

slovenskem slovstvu.

Spisal

J. Marn.

IX., X., XI. Leto.

Kvas Vrhovny

V Ljubljani.

Natisnil in založil Rudolf Milic.

1873.

II
66210

Predgovor.

„Hvaliti svoje rajne dobrotnike, povzdigovati njih lepe dela in znamenite zasluge je nam ravno toliko dolžnost, kakor njih slavne izgleds posnemati. Kdor svojih slavnih prednikov ne časti, njih verli naslednik biti ne zasluži“ (Slomšek v Drobinc. 1862).

Da spolnim omenjeno dolžnost in zaslužim nekoliko sedanjo dostojnost, sem po Učiteljskem Tovaršu l. 1871 — 73 vzlasti v slovstvenem oziru popisal moža, kateri sedaj že davno med rajnimi, po lepih delih in znamenitih svojih zaslugah mnogim dobrotnik, nam vsem daje slaven izgled v posnemanje ter se šteti sme med Slovenije stebre, in ta mož je

Fr. Ser. Metelko.

Spisovaje slovstveno zgodovino čutim živo, da so na književnem polji slovenskem poleg nekterih pisanih livadic še mnoge in puste ledine, da so premalo znani marsikteri prav dobri pa bolj skromni pisatelji, da so nektore dela precenjene nektore pa premalo čislane. Treba je toraj, da Slovenci marljivo obdelujemo najprej one ledine, opisujemo verle pisatelje posebej in razglašamo njih slavne dela, popravljamo in vredujemo, da more potem doveršiti se prava slovstvena zgodovina slovenska.

Osoda slavnih mož navadno je taka, da zasloví jim ime, kadar zagerne jih grob. Vém, da so redki, kateri bi kot Slomšek poznali bili Metelkota. Iz pričujočega spisa pa bo menda očitno vsém, da je Metelko res podoben tihemu potoku, ki rosí lepe senožeti in ravne polja, in da je ves Slovenec in pa Dolenec do svoje sive starosti delal kakti naš drugi Dobrovski. — Kar spisu temu daje posebno veljavo, to so mnogoteri izvorni in poslovenjeni ter pervikrat natisnjeni sostavki, šolski ogovori, jezikoslovni razsodki Metelkovi; to so izvorni in poslovenjeni listi, ki so mu jih pisali slovanski učenjaki, na pr. Kopitar, Jarnik, Slomšek, Dobrovski, Hanka, Miklosič; to so spominki ruski, ki so mu jih poklonili Sreznjevskij, Preis, Aksakov; to so zaznamki, kako so ga čislali sami čislani možaki, p. A. A. Wolf, J. Nečásek, Malavašič, Janežič, Petruzzi, Ambrož, Bleiweis itd.

Metelko ni bil metla (metelka), kakor je sam nekđaj razlagoval primek svoj. Pozneje je našel v starih listinah Matejko, in ker se *l* pred *k* na tanko izrekuje, ne kot *v*, p. piščavka nam. piščalka iz piščal ali piščala, jabevko n. jabelko; je menil, da je, kakor sicer večkrat *e* nam. *a* in *l* nam. *j*, p. melnik n. mejnik, smaljni n. smajni dan, palik n. pajik, majhen iz mal, serb. ljeljen n. jelen, talij. luglio n. julius, slov. jezik scr. lih, lingere, lingua itd., tudi Metelko iz Matej — Matejko. — To je sicer res; vendar se meni še bolj verjetno zdí, kar piše dr. Fr. Rački v „Pismo slovjensko“ str. 54: „Na odriezanih ograncih učinile su se „notae“, da se jedan razlučava od drugoga (discretos); tako kada se htielo ždriebati: ima li se mir utanačati ili rat voditi, na jednu ždrieb učinila se znamka mira, a na drugu rata. Za ovu znamku imamo ime mēta nota, odkud staro mētelīnikū notarius, a novije mjetka, pomieta signatura, primietiti notare, observare itd., prema čes. mjet' = mit silva caedua i mejtiti = mititi interlucare, goth. maitan caedere, secare“ (Prim. Šafařík Pamatky hlah. pisemn. str. 3).

Po tem takem bi Meteljko ali Metelko, kakor meteljnik, reklo se notarius, signator, in to je ranjki Fr. Ser. Metelko tudi res bil o jeziku slovanskem sploh ter posebej v slovstvu slovenskem.

Mati Slava bode dobro ga pommila,
Dokler nje beseda bo se govorila.

V Ljubljani, 1873.

J. M.

Razgled.

IX. Leto 1871.

A. 1789 — 1825.

	Stran.
1. Rojak slovenski, učenec, duhoven, stolni katehet	1
2. Po Ravnikarju na stolici slovenski prvi očitni učenik	6
3. Vodnikov naslednik, kranj. tolmač, laščin., sloven. pripravnik	5
4. Po Kopitarjevi slovnici učé snuje lat. slovenski pravopis	7
5. Ž. Popovič, Fr. Bilic, abecedni shod na Dunaju	10
6. Tolmač sproži slov. popis krajevnih imen po Kranjskem	11
7. Po Dobrovskem sestavi a) „Lehrgebäude d. Slowen. Sprache“	12
8. Slomšek o prvih polah, slovén. časopisu, Krajne pisateljij	15
9. Jarnik o slovnici, čerkopisji, kranjsko-koroškem narečji	16
10. Dobrovskega jezikoslovno pismo o novi slovnici	24
11. M. Čop, P. J. Šafarik v „Gesch. d. südslaw. Literat.“	27

B. 1825 — 1835.

12. Metelčice vspeh, J. Zalokar, Bl. Potočnik, spiski b)—e)	28
13. Po Vodniku slovar slovenski, Fr. Jelovšek, J. Burger	30
14. Abecedna vojska na Koroškem, J. Zupan in J. Burger, Slomšek	32
15. Jarnik „Etym.“, abecedna vojska na Štajerskem, A. J. Murko	35
16. Krajska Čbelica. Prešernova Čerkarska pravda	37
17. Čelakovski v Česk. Museum, Čop v „Illyr. Blatt“	39
18. Abecedna vojska na Kranjskem, Kopitar, Prešern	41
19. Metelkovi, homeopati, Metelčice osoda	43

X. Leto 1872.

C. 1835 — 1849.

20. f) Berilo, vspeh Čbelice in Čerkarske pravde, smert Čopova	47
21. Prešernov Lel in Palinur, Likavec knjižnič., jezikoznanje	48
22. Glagolita Clozianus, Kerst per Savici, Emil Korytko	49
23. J. Globočnik lat. slovn., Prostoslav Milko o slovstvu v „Illyr. Bl.“	51
24. Carnioliá, Jórdans Jahrb., o bogoslov. knjižn. Fr. Malavašič	53
25. Lj. Gaj, Kmet. in rok. Novice, Gajica v slovenščini	54
26. g) Oznanila, h) Serce, misijonarjem v Ameriki, milostinjar	55
27. O Bohoričici in Gajici A. A. Wolfu, Drobtinice, v Novicah	58
28. Natok l. 1848, nova čerkarska pravda, P. Hicinger, M. Ambrož	60
29. V rečeh slovenskega pravopisa Metelko pa Bleiweis	63
30. Slovenskemu društvu pismo, Vodnikov slovar	66
31. Zalokar v Laib. Ztg., i) Anhang. Podlipski, Staroslov. spom.	68
32. k) Vir ali Razl. sv. Mat., A. A. Wolfu, Sloven ali Slovan v Novic.	70

D. 1849 — 1857.

33. Slovenščina in Metelko na gimnaziji, slovén. ogovor v 8. razr.	72
34. Slovnica Potočnikova, o Malavašičevi slovn. razsodba	75
35. Cvetja slov. pesništva J. Macua, Keršć. kat. nauka obsoja	77
36. Staroslovenščina, Fr. Miklošič, Lex. ling. slov. pism.	80
37. Váceslav Hanka, Ostromir, v staroslov. nauk. ogovor	82
38. A. Oliban, Met. v Novic. o <i>lj</i> in <i>nj</i> , <i>u</i> in <i>v</i>	84
39. Malo berilo za slov. nemške šole in razsodba o njem	86
40. A. Janežič, Slov. Bčela. Slovnica z ber. cir. in glag.	89
41. Pismene šolske naloge, svobodne domač. na lic. in gimnaz.	90
42. Star. učitelja previdna resanobnost, mlad. dijakov preširna kratkovidnost.	92
43. Prijatelj čiste slov., o žabi in volu, J. Nečásek, poslavlj. v pokoj	95

XI. Leto 1873.

E. 1857 — 1860.

44. Zgodov. društ. „Mitthg.“, Vodnik. Spomenik, slov. sv. Pismo in Slovar.	99
45. Ogovor o dušni slepoti, katehet rok. in obert. učencem	101
46. Spominki ruski, oporoka, smert, po časnikih, na gomili.	104
47. J. Poklukar alfab., spomen. po časnik, kajigah, Oesterr. Revue	106
48. Oporoka sirotam, ljud. šol. in učiteljem, slovenščini	109
49. Gimnazij. in bogoslovna., Metelčica na grobčh, Metelkov spominek	111
50. Rokopis. Pismenica, Slov. Beril. za 8. razr., o starosl. Levstik	112
51. Iz predgovora o Cirilu in Metodu, ciril. in tevtonsk. navod	115
52. O starosl. po Vostokov., Glagolišk., Ostromir, Remški evang.	117
53. P. Maksim v Moskvi, Karaman, Atoško gorovje	120
54. Malikoslovje, Hanuš „slaw. Mythus“, Karantanski ostanki	123
55. Novoslov. pismenstvo v 4 dobe, posebnosti glasov	124
56. Pismen. po Čopu od Truberja do petr. Dajnkota	127
57. Od Metelkota do Novic in Hrovašk. vzajem. slov.	130
58. Vzajemnost slovenskega z drugimi sorodnimi jeziki, Petruzzi	133
59. Ogovori o začetku šolskega leta na lic. in gimnaz.	136
60. Slov. besede, slovniske oblike, izreki in pregovori	141

Metelko

v

slovenskem slovstvu.

Tihemu potoku podoben, ki lepe senožeti in ravne polja reši, je delal Metelko do svoje sive starosti kakti naš drugi Dobrovski. Bil je Metelko ves Slovenec, in pa Dolenec. Bodí mu slava!
Slomšek.

A.

1. Želimo, naj bi kdo verstnikov ali prijatlov ranjkega življenja in djanja, zlasti v slovstvenem oziru, nekoliko bolj popisal, da se v prid slovenstva njegov spomin vredno preslavlja in ohrani. Tako piše Danica l. 1861 naznanovaje smert in ob kratkem tudi življenje Frančiška Serafina Metelkota. Kakor Danica — so slovenski in nemški časniki popisovali takrat njegovo djanje in nehanje; kratko pa krepko je v Drobtnicah (l. 1862 str. 75) naš ranjki Slomšek zaznamnjaval njegovo slovstveno veljavo; njegovo dobrotno vstanovo za uboge in sirote pa je l. 1864 v posebni knjižici (Fr. Metelkova siroška ustanova, Waisen-Stiftung, 8. str. 23) v nemški in slovenski besedi popisal že tudi ranjki ljubljanski župan, M. Ambrož; naj popišem torej jaz, l. 1850-51 v 7. in 8. gimnazijskem razredu njegov učenec in l. 1857-58 v ravno teh dveh razredih nenadoma mu naslednik, Metelkovo djanje nekoliko bolj, zlasti v slovstvenem oziru, da se v prid slovenstva vredno res preslavlja njegov spomin.

Metelko, Matija in Apolonije Kersnikove drugorojeni sin, je bil za Franceta kerščen 14. julija 1789 v Škocijanu pri Dobravi (S. Cantian bei Gutenwerth) na Dolenskem. Vzrejevan v spodnjem Laknicu kaže Francek dobro glavo, in prijatli pomorejo, da pride v šolo k Frančiškanom v Novomésto, kjer verlo napreduje. Stopivši v gimnazijo pride za domačega učenika k laški družini, kjer se je z lastnim prizadevanjem tolikanj lože do dobrega navadil laškega jezika, kateri mu je bil pozneje v veliko korist. V modroslovske šole gre v Ljubljano. Bil je o francoski vladi, ko vstopi l. 1810 v bogoslovje „comme élève des ecoles centrales d' Illyrie“, katerim sta bila „le régent Jos. Walland, le chancelier Matthieu Raunicher“.

Francosko spričevalo kaže, da je dobil prvo leto (1811) iz l' éloquence (professeur Jérôme Agapito), iz „la logique et metaphysique“ (prof. M. Raunicher), in iz „la physique experimentale“ (prof. J. Kersnik) „le Bene“. Po dovršenem prvem bogoslovnem letu poprosi v semenišče, „ut in numerum clericorum suscipiatur“, kjer pravi latinski: „statum clericalem summopere ambiens, et in vinea Domini ex viribus laborare desiderans . . . pollicetur indefessam in eo fore diligentiam tum in addiscendis scientiis Theologicis, tum in moribus incorruptis continue conservandis“. L. 1812 dobi François Metelko na „Academie de Laybach — sur l' histoire et l' archéologie biblique l' Accessit, sur l' introduction et l' exégèse du vieux testament le Bene, — sa conduite a été très bonne“; — in l. 1813, kadar mu je „Antonius (Kautschitz t. j. Kavčič), episcopus Labac., theol. doctor“ 29. decembra dal bil „primam tonsuram et quatuor ordines minores“ (notarius et cancellariae director je bil tedaj Ant. Wolf), — dobi iz „le dogme, l' introduction, l' hermeneutique et l' exégèse du nouveau testament, et sur la langue hebraïque l' Optime, — sa conduite a été irréprochable“ (podpisan je razun poprejšnjih tudi Jos. Kos, prof. de philosophie). Da se je te leta učil tudi jezika francoskega, to se vé. Latinske spričevala iz l. 1814 kažejo, da je „in C. R. Labacensi Scientiarum Lyceo“, kjer je bil „Studii theol. director Jos. Walland“, poslušal „praelectiones in jus ecclesiasticum publicum et privatum (prof. Georgius Dolliner), in theol. moralem et pastoraalem atque in artem catecheticaam (prof. J. Walland) quam diligentissime“ ter dobil „primam cum eminentia ubique“. Za mašnika posvečen je bil Metelko 11. septembra 1814, in 21. oktobra ga pošlje „sede episcopali vacante“ tedanji „Decanus et vicarius generalis Georgius Gollmayr“ za duhovnega pomočnika ali kaplana v Gorje, od kodar ga pa že 18. aprila 1815 pokliče v Ljubljano za kateheta k stolni cerkvi (catechetam ad ecclesiam Archiparochialem s. Nicolai). V Gorjah je bil za duhovnega pastirja tistikrat dekan J. Škrinar (Schkriner, † 1825), znani slovének svetega pisma.

Za stolnega kateheta je služil Metelko celo do smerti; učil je ob nedeljah in praznikih rokodelske in obertnijske učence kerščanskega nauka in dobival za to 300 gld. na leto. Razun tega je vedno pomagal v pastirstvu pri stolni cerkvi, navadno zgodaj maševal, pridigoval časih nemški, pozneje le slovenski, marljivo spovedoval, posebej Talijane, katerim je bil mnogo let edini spovednik. Prvega maja l. 1815 postane tudi hišni gospodar (Priesterhaus-Oekonom) in duhovni voditelj (Spiritual) v bogoslovnem semenišču, kjer je po smerti J. Kosa z vodjem vred čuval nad bogoslovci, vodil njihove pobožnosti, učil jih cerkvenih obredov, sv. pis-

mo z njimi prebiral ob vtorkih in četrtekih itd., vse to brez posebne plače, le za hrano, do velikonoči l. 1817.

2. Vodja semeniški je bil takrat sloveči M. Ravnikar, bogoslovcem tudi učenik vérne ali dogmatike, na liceji pa učenik kersčanskega nauka, nedeljski govornik in ravnatelj. Tu že je spoznal Metelkota in menda prav on je bil, ki mu je pomogel tako naglo z dežele v mesto, ter pripravil ga k sebi v duhovščinico. Sam ves vnet — je za slovenščino vnemal tudi druge, licejske učence in bogoslovce, z besedo in z djanjem; pisaril je lepo in čisto, da nikdo poprej tako. Res je nekako „Ravnikar začetnik nove, veselejše dobe za slovenščino“, kar se bere v dokladi k 50. listu Novic l. 1845, kjer je popisano življenje njegovo. Tiste leta, kar sta skupaj vodila mlade duhovnike (l. 1815 - 17), je spisoval svoje „Zgodbe sv. pisma za mlade ljudi“. Da je sproti navdihoval Metelkota, si lahko mislimo, in bil mu je Ravnikar res pravi duhovni oče. Pač živo sta čutila oba, kaj se pravi, brez znanja slovenskega jezika mlade duhovnike pošiljati med narod slovenski. Kako so pa tudi — sami poptujeni — poptujevali narod, kako kvarili njegov jezik, ker se ga znanstveno nikjer učili niso!

Bilo je l. 1795, da je Janez Debévec (bélec-le-ve-uc!), katehet v dekliški šoli pri Uršulinkah, slovenski jezik razlagati jel prihodnjim duhovnikom; ali vojska, modricam nikdar prijazna, ustavi že l. 1797 to početje in v semeniški knjigarni se hrani slovnica, katero si je spisoval bil v ta namen. Za Francoza so pač gojili narodni jezik. Vodnik je bil, kateri je učil in popeval slovenski, ter z raznimi spisi budil učence in vnemal rojake za domače slovstvo; ali po šolah se znanstveno nikjer ni razlagal jezik slovenski. Želeli so tega nauka vsi pravi domoljubi. Kako goreče ga je želel slavni J. K o p i t a r, popisuje v svoji slovnici, kjer tudi pripoveduje, kako hudo nemškutarijo tolikrat brez potrebe kranjski pisarji in govorniki, največ duhovniki, ter kaže, kako bi se dalo popraviti in zboljšati slovensko govorjenje in pisanje. Naši kranjski t. j. slovenski pisatelji, pravi, naj bi bolj pogostoma občevali s kmetom; latinski pisane knjige slovenili namesti nemških; prebiral naj bi slovenske narečja, ktere od Nemčije nič vediti ne morejo; popoln pa razumen in zlasti zvest slovar; in — brez vsega tega, stanovitna stolica slovenskega jezika v bogoslovnici, to bi bili prav gotovi pomočki zoper omenjeno zlo t. j. zoper nemškutarjenje. Nauk slovenskega jezika — ta bi ves stan ljudskih učiteljev (duhovnov, ki imajo naj več olike in prilike) navdušil za lepi slovanski jezik s tisto vneto, ktere gorijo doslej le posamni prijatelji: s pomočjo takih učencev, ki so v svojih službah razpostavljeni po vsi deželi, bi slo-

venski slovničar vesoljni jezikov zaklad kakor z mrežo objel, le besedica, le prislovica bi mu ne ušla! Naši slovanski bratje na jutru in ob jugu, ki nas menijo že skor popolnoma ponemčene, in — mi sami bi stermeli o svojem starem lastnem bogastvu! V kratkem bi na svetlem bilo dokaj vsakoršnih slovenskih bukev, pa dobrih!

Kako pa je bilo tedaj? Pisatelji naši, največ prestavljavci, nemškutarijo, piše Kopitar, po nepotrebnem v posamesnih besedah, kaj še le v stavkih in sploh v skladnji! Da si to, ako tudi ne oprostimo, vendar razložimo, mislimo si slovenskega pisarja. V 8. ali 10. letu popusti očetovo slovansko ognjišče, da bi v nemškem mestu po nemških ljudeh z nemškim jezikom izučil se za nemškega državnika. Tedaj mora gledati, kako svoj materni jezik slovanski, ki ga v teh letih se vé nikakor še popolnoma ne more znati, nalašč pozabiti, da mu mila bode vladarica Tevtona. Nikar ne oporékajte, da se po mestih govori tudi slovenski! To je ravno, kar nas žali. Trubrovo: „leben, špiža, štrytati, hudobo trybati, .. doli jemle, gori jemle, .. cajhen, šenkinga, .. vunkaj klicati (aus-rufen), gvant, rihtar, špendia, folk itd. itd.“ — to so take cvetke iz slovenščine meščanske; in ako mlajši pisatelji namesti teh pobirajo tudi domače cvetlice, vendar venec splétajo le po nemški; ali — da jo povém brez prilike, ta mestna kolobocija je, katero prihodnji pisatelj posluša v mladih letih svojega olikovanja; ker je sam y šolah navadil se po nemški misliti, mu skoraj ni zameriti, da je zadovoljen, če se v njegovem slovenskem delu ne nahaja le nobena nemška beseda, in da še ne sumi ne, da imamo tudi slovensko skladnjo itd. (cf. Grammatik der slav. Spr. in Krain, Kärnten u. Steyermark. Laibach. 1808. pag. 53 - 56.)

Tako je bilo skor povsod; le sim ter tje so se čuli — v Arabije puščavi — nekteri slavci, ki so gojili milo slovenščino. Da je uno bolélo vse prave rodoljube slovenske, se vé. Kako si pomagati? *Stolice za slovenski nauk je treba. Že so imeli tako učilišče v nemškem Gradcu na liceji, kjer je bil od l. 1812 prvi očitni učenik slovenskega jezika Janez Nep. Primic, po rodu Kranjec (iz Šmarije, r. 1785, u. 1823). To iskrenemu Ravnikarju ni dalo mirovati. Oberne se on prvi zavoljo tega na učenega in veljavnega barona Žiga Cojza (Zois), kranjski deželi nepozabljivega dobrotnika, in pa na slavnega Jerneja Kopitarja in jima razodene svoje želje v tej reči. S prizadevanjem teh mož se je zgodilo, da so presvetli cesar Franc v l. 1817 učilištvo slovenskega jezika dovolili v Ljubljani, in bogoslovce družega leta zavezali k šolskemu učenju domačega jezika. Sad te naprave se ni le na Kranjskem pokazal, ampak tudi pri sosednih Slovencih. Kmalo je prišlo kajt dobro pi-*

sanih slovenskih bukev na dan, in duhovni govori na prižnicah so bili prosti gnusne soderge in v lepši in čistejši slovenščini zglasovani. Da imamo toraj v Ljubljani učilištvu slovenskega jezika, ta posebna hvala gre — Ravnikarju (cf. Življenje M. Ravnikarja v Novic. 1845; P. J. Šafařík's Gesch. d. südslaw. Lit. I. 1864, pag. 37. 38). — Ravnikarjevo delo je pa menda tudi, da je prvi to službo dobil ravno Metelko. Radi bi jo bili naklonili nekteri Vodniku; ali bil je nekaj že v letih, nekaj pa v zameri. Sicer je blagi pastir Avguštin Gruher (Episc. Labac. 1816-24) neki koj hotel bogoslovcem preskerbeti nauk slovenski, in mógli so prositi v Metelkovem imenu, ker so cesar 14. februarja podelili to službo ravno njemu, in se deželnega poglavarstva razglas od 11. marca 1817 sklicuje na njegovo prošnjo od 16. septembra 1816, ktera se mu je tedaj z vsemi prilogami poslala nazaj.

Metelko priseže pri deželnem vladarstvu 18. marca 1817 in postane tako prvi očitni učenik slovenskega jezika, s 400 gold. letne plače, proti temu, da ga razlaga po 4 ure na teden v II. bogoslovnem razredu, kamor so smeli poslušat hoditi tudi učenci iz liceje. Tako so slovenski jezik razun duhovnov prilastili si vsaj nekteri prostovoljci, kterim je, kar ga na ptujem po visokih šolah pozabili niso, dobro služil v raznih stanovih med slovenskim narodom. — Po tej službi vstopi Metelko tudi med profesorje licejske, ter malo prej sam še učenec, sedaj pa učenik, presojuje z njimi vred take, ki so bođi si pismeno bođi si ustmeno skušnje delali za gotove učiteljske službe, n. pr. J. Pavšek iz modroslovja (v. Gutachten über das Paufbkifhe Konkurs-Elaborat v. 3. December 1817 aus der theor. u. prakt. Philosophie zur definitiven Bestätigung in diesem Lehramte) itd.

3. L. 1789 je bil V. Vodnik za duhovnega pomočnika menda v Ribnici, l. 1798 je bil že v Ljubljani, prišel s Koprivnika, učenik pesništva (Lehrer der Poetik) ali tedaj VI. gimnazijskega razreda; l. 1806 dá na svetlo „Pesme za pokušino“ in l. 1809 „Pesmi za brambovce“ in l. 1811 je bil „vódia latinskih, prvih in délovskih šol“ (cf. Pismenost str. VIII.). Tedaj je Vodnik najbolj slovel. V novomeških latinskih že, gotovo pa v ljubljanskih licejskih ali visokih šolah (visokošolstvo Lyceum, vsešolstvo Universität Vodn.) se je bil Metelko soznanil z njegovimi veljavnimi slovstvenimi spisi. Posnemal ga je poslej v pisavi tako, da je v slovenščini, vzlasti v imenji ali slovničnem imenoslovji Vodnik bil mu res vodnik.

Od l. 1806 je slovenil Vodnik cesarske nemške ukaze in deželnega vladarstva razglase in razpise (Patente, Currenden, Circulare itd.) prestavljal v „deželni jezik“ ter je dobival za to kar kranjski

tolmač (als krainerischer Translator, ex Cammerali) 100 gld. na leto. To sitno in časih prav težavno delo so mu milostno pustili tudi poslednje leta, kadar se je zvezda njegova bila že uternila. Jeli dobival stanovitno plačo, ne vem; to pa vem, da je l. 1817 poslovenil 32 takih ukazov in razglasov in poprosil, naj mu deželno vladarstvo za to delo, „s katerim sem si, kakor sam najbolj čutim, velikrat hudo ubijal glavo“, nakloni dobrotno nagrado, in — dali so mu 60 gld. — V tej prošnji je podpisan Vodnik „začasni učenik laškega jezika na liceji (Provisorischer Prof. der It. Sprache am Lyceum)“, ker tudi to so mu bili dovolili, da je „stari pevec Ilirije oživlene in Ilirije zveličane“ smel učiti laški jezik še na liceji, vendar le začasno. — L. 1819 nagloma umre Vodnik. Metelko je bil prvi, ki je njegovo smert naznanil Zoisu, kateri gre za njim v grob še tisto leto. Kakor nekdanj Horac pa Mecena (l. 8. pr. Kr.), tako sta isto leto (1819) umrta Vodnik pa Zois.

Naslednik je bil Vodniku Metelko v slovenščini; naslednik mu je bil tudi v tem, da je koj po njegovi smerti sloveniti jel vradne ukaze in razglase. Delal je to nekaj časa z Debevcem vred. Prosil je, naj mu izročijo ta posel in plačajo, kakor nekdanj Vodniku, jako težko, dokaj časa utratno delo. Postavili so ga bili res l. 1820 za kranjskega tolmača ali prestavljavca z opombo, naj sloveni kar se dá po domače in naj še ogiba novih, priprostemu človeku neznanih besedi. Po tej opombi so čislali njegove prestave, ki sim ter tje niso vse čiste in krepke. Opravljal pa je to delo Metelko do l. 1847. — Služil je tako deželnemu vladarstvu, pa tudi drugim vradnijam ali gosposkam, deželskim in duhovskim, največ brez plačila. Še sedaj porabijo človeka radi tu in tam; kaj še le tedaj, ko so dobre Slovence šteli na perste! Tako je postregel nekterikrat kmetijski družbi, ktera ga je hvalno vpisala med svoje ude ter poslala mu 2. julija 1822 sprejemnico, češ, da jo bode podpiral še v prihodnje. Tako je pomagal vzlasi duhovski gosposki ali škofijstvu. Bere se, da je Metelko poslovenil „Presvétiga Gospoda našiga Piusa VII po božji previdnosti Papeža apostolsko pismo, s' kterim je družba, imenovana karbonarska, preklicana. V' Lubl. 1822“; tako „Zadna pridiga, s' ktero so mil. knez véliki Škof Augustin Gruber 4. pros. 1824 . . . slovo jemali. V Ljublj. 8.“; tako pred ko ne tudi poslednje pismo njegovo: „Augustin po božji ino apost. Sédeža milosti Ljubljanski Škof itd. vsim vérnim Ljublj. Škofije zdravje ter Škofji blagoslov ino zégen. V' Ljublj. 1824“ (vid. Šaf. suds. Lit. I. pag. 88. 125. 149.).

Naslednik je bil Vodniku Metelko tudi še v tem, da je po njegovi smerti začasno učil laški jezik na ljubljanskih visokih šolah

ali na liceji in je opravljal to službo vsled vladnega določila od 14. aprila 1819 to leto in v obeh tečajih l. 1820 tako, da so bili z njim popolnoma zadovoljni. Povedano je že bilo, da je v stolni cerkvi zvesto spovedoval Talijane, in l. 1821 je prevzel tudi duhovne opravila na ljubljanskem gradu, kjer so bili zaperti tedaj nekteri laški karbonari (t. j. ogljarji, nekaki zidarji svobodarji), ktere je pogostoma obiskoval. Priserčne so besede, ki mu jih je pisal 1. junija 1819 učenec, poslej učenik Leopold Gunz: „... jezika, ktera razlagate Vi, prečast. gospod, kakor Vaš preč. sprednik, g. Valentin Vodnik, jezik sv. Očeta naslednika Petrovega in jezik očetnjave, sta pač vredna, da imata dokaj učencev (verdieneen wohl ein glorreiches Collegium)“.

Razun tega je že l. 1818 sam od sebe Metelko jel pripravnik za ljudske šole na kmetih učiti, kako je brati in pisati jezik kranjski (slovenski) in kako je to razlagati učencem. Po trikrat na teden je brez vsega plačila razlagal ta nauk. Pač mu je l. 1819 dala za to vlada posebno pismo, svéta si, da bode kranjskim ljudskim šolam v prid napredoval v tem hvale vrednem početji. Podučeval je tako Metelko menda še tudi l. 1820—21.

4. Redoma in vzlasti marljivo je razlagal slovenščino bogoslovcem. S kolikimi težavami se je boril novinec, samouk, brez pripravne knjige, — si nekoliko lahko mislim; komaj pa bi človek verjel, kako so po tuje vzobraženi učenci nasprotovali časih učitelju „pokmetške krajnsine“, kakor se je klical tedaj jezik slovenski. Kopti je jel ledino; lomil je, bi djal, trudoma kamnje, da bi zidal poznej slovenskemu jeziku dostojno poslopje. Nabiral si je dobrih slovenskih besedi, izrekov in pregovorov; poslušal v ta namen rad koj prve učence, ki so mu, domá iz raznih krajev, prosto smeli povedati kako dobro in resnično (gegründete Bemerkungen).

Učil je brez pripravne knjige. Da bi vzel si slovensko Vodnikovo, se je morebiti nekoliko bal; učni jezik na liceji je bil nemški, „Pismenost“ sicer le za prve šole, vendar — na njeni podlagi bi ves nauk bil naraven in naroden. Izvolil si je toraj slovnico Kopitarjevo, ktero je priporočal slušateljem svojim, da ne bi treba bilo preveč pisariti, ter je — maože jo in spopolnovaje — le sim tertje kaj narekoval. Tako je pa koj s prva slovenski nauk v tuji obleki Slovencem glasil se tuje, ker pisana je slovnica Kopitarjeva po nemški. Tudi je preobširna v nekterih delih, n. pr. o pravopisji itd. Razlagal je Metelko najprej nekoliko o Cirilu in Metodu, nekaj o slovstvu slovenskem, potem pa je učil slovnico samo, vzlasti na široko o pravopisih.

Na mnogih krajih piše Kopitar o raznih slovanskih pisavah (Alphabet, Buchstabenschrift, Orthographie, Schreibewesen), posebno str. XX—XXVIII. — Kolikor enojnih glasov, toliko enojnih znakov — to je pravilo, po katerem mora sestavljen biti vsakteri čerkopis, da se more imenovati pravopis. Po njem se je ravnal Kiril, ki je gerški alfabet pre naredil in za slovanski jezik pomnožil s potrebnimi znamenji. Kako so delali pa latinski abecedarji? Tudi latinica ima v sebi premalo pismen za jezik slovanski. Pa ne da bi bili po gerškem vzgledu primerno pomnožili abecedo latinsko; jeli so sestavljati in po svoje obračati latinske čerke tako, da je vstala velika pa brezpravilna razkolnija v pisavi med Slovani, ki so poprijeli se latinice. Pisarili so po svoje Kranjci, Dalmatinci, Hrovatje, Čehi, Poljci, Lužičani, — in celo posamesni pismarji (na pr. Dellabella, Voltiggi itd.) vsak po svoje. „Unusquisque pro suo sensu privato varium incertumque scribendi modum tenet“, se bere v hrovaškem v Gradcu l. 1615 tiskanem blagovestniku ali evangeliju. „Quae quidem res quanto sit detrimento et dedecori — nemo est qui non videat, quique tanto incommodo ac malo tandem aliquando occurri vehementissime non exoptet“ — piše P. Appendini v Dubrovniku l. 1806. — Kolika napaka! Kako dobro, kako potrebno bi bilo, da bi se Slovani z latinico pisajoči zedinili v pravopisu. Le razumnega in pogumnega vodnika, kliče Kopitar, in konec je tudi temu nepravilnemu ravnanju!

Na tanko in na široko popisuje kranjsko-slovenske čerkopise ter kaže, da nobeden ni popoln, in str. 159, 160 veli, da bi drug Kiril, ki bi Slovanom na zahodu sestavil latinsko-slovansko abecedo, kakor je uni greški Slovanom na vzhodu iznašel gerško-slovansko, vreden bil, da bi ga objeli z obema rokama! Slovani bi bili tedaj edini v Evropi tako srečni, da bi imeli res pravopis, pametno in popolno pisavo. Nič ne dě, da se je nekoliko zapoznila naša književnost. Doslej se poskušajo le posamesni pismarji, in vsi želijo, da bi enako pisarile se slovanske narečja. Tako blizo smo si po teh slovanski rodovi, po nasprotnih čerkopisih pa vendar ločeni med seboj kakor z zidom kitajskim! Le vzajemni pravopis, pa bomo občevali med seboj ter prebirali duhovne izdelke po vseh narečjih, da bo kaj; govorile in pisarile se bodo kakor nekdanj gerške vse, dokler se najvredniše povzdigne v vzajemni književni jezik!

Pa poreče Rus: „Čemu iščete tega, kar že imamo; našo a-z-buko (alfabet) vzemite, sej je bila s perva že vam namenjena. Sokratov, Platonov, Ksenofontov alfabet je tu v podlago, kakor tam hočete djati za podlago Ciceronovo, Cezarjevo abecedo: Gerk

je Rimca vreden! Dejmo Slovani vsi rabiti le tisti pravopis: 50 milijonov ljudi, enega jezika in ene pisave! Ktero ljudstvo bode potem slovanskemu kos? — Ali prav za prav, piše na to Kopitar, dobro je le načelo, po katerem je zložena cirilica, sicer pa ni ne oblika lepa, ne raba prava, in sebi na kvar se ločite po njej od vse olikane Evrope; in ako dobimo mi latinsko-slovanski pravopis, kdo vé, ali se ne bi morebiti tudi vi ga poprijeli, kar je domišljeval si že Schlözer (Nestor. II).

Dajte Dobrovskemu pošteno tiskarno, spretnih umetnikov, ki na tanko zveršijo njegove veleve, zmožnih založnikov, ki razširjajo po svetu v novem pravopisu tiskane knjige, in — storjeno je veliko delo, veliko ne tolikanj samo po sebi, marveč po svojih dobrotljivih nasledkih!

Tako mikavno in goreče je pisaril Kopitar že l. 1808. „Ko bi pač jaz mogel biti tisti Dobrovský“, si je marsikteri mislil pri onih Kopitarjevih besedah, ki so pregrévale mnoge pismarje, vzlasti slovenske. Metelko je bil poklican na stolico za učenika slovenskega jezika. Razlagal ga je po njegovi slovnici in poprijel se je tudi nasvétvanega dela. K temu ga je v nemal spet Ravnikar, in zgodaj sta móгла kaj poskušati s Kopitarjem na Dunaju. L. 1817 namreč piše že Ravnikar v Zgodbah svetega pisma: „Kiril ino Metodí, dva brata iz Tesalonike domá, ki sta terdno Slovénsko znala, . . . prideta na Slovensko, ino ne le evangelj oznanovala, tudi slovenske čerke sta Slovincam naredila, ino vse sveto pismo sta jim sčasama preslovénila, ino Slovenci so bili grozno veselí, ker so božje čuda v' lastnimu jeziku slišali ino brali. Vsi Moškoviti, Serbláne itd. beró še dan današni to Kirilovo sveto pismo, ino tudi Krajnic, Štajerc, Koróšic, Hrovát, Dalmatinc, Čeč, Tersičan, Goričan itd., bi se lohka va-nj zvédel, ko bi Kirilove čerke poznali; tode sčasama so jih po naših deželah Latinske odrinile. Lepši scer od Kirilovih so Latinske, pa premalo jih je, devét jih mánjka. Ino ravno zato je krajnsko težko brati, ker móremo dostikrat po dve čerki stakniti, de glas zapišemo, ino dostikrat edino čerko zdaj drugač zdaj drugač izrékati. Sveti Kiril je vsakimu slovenskimu glasu svojo lastno čerko dal, ino, kar to tiče, Nemci, Latinci, Francozi, vsi naródi naj se gredo skrili proti njemu. Z' Latinskimi čerkami scer, pa po Kirilovo, . . . hočemo tudi mi v' prihódno pisati, ino torej čerk, kar nam jih manjka, pernarediti. Ino na Duneju že delajo se, ino če Bog dá, k' letu osórej bi jih že imeti vtegnili. Svetiga Kirila ino Metodija pa hočemo vedno spošтовati ino posebno častiti“ itd. (IV. D. str. 324. 325.)

5. Pervi, ki je med Slovenci sprožil to misel, naj se Slovanom pisajočim z latinico pomnoži njihova abeceda po azbuki — cirilici, bil je na Štajarskem rojeni Jan. Žiga Popovič (r. 1705, u. l. 1774) v nemško pisani knjigi (Untersuchungen vom Meere. Leipzig 1750.); enake misli je razodel na Koroškem O. Gutschmann v svoji slovnici l. 1777 (Windische Sprachlehre. Klagenfurt.); na Kranjskem J. Kopitar l. 1808; Jan. Primic spet na Štajarskem l. 1814 (Bukvar. Gradec str. 106).

Na Kranjskem je posebej snoval to misel France Bilic (Billiz, Bile, Bilec), rojen krog l. 1784 v Bistrici na Notranjskem; bil je Vodnikov učenec in naj zvestejši mu prijatelj; — znal je skor vse narečja slovanske, vzlasti serbsko, rusko in česko; imel nekaj pevske žile; umerl v Harijah l. 1824. Življenje njegovo je popisal sorodnik njegov, verli J. Bile v Koledarju družbe sv. Mohora l. 1865 str. 28 — 32. (Ber. tudi Novic. 1858 str. 58 in Vodnikov Spominek 1859 str. 43. 44.) Kaj bi skladal pravopis le za Slovence ali Slovane, si misli ta, mar ga zložim za vse Evropejce! Dobil je njegovo osnovo v presoji Metelko, in v tej l. 1817 pisani presoji (Gutachten über die von Franz Billiz entworfene Anwendung des latein. Alphabets auf alle Neu-Europäische Sprachen) pravi, da je latinica za slovenski jezik res preuboga, in da je Slovincem, katerih književnost se še le dobro pričinja, po cirilici pomnožen latinski pravopis naj večji književna potreba in naj gorečniji želja, vendar velevati to drugim narodom, zdi se mu prederzno. Bilčeva osnova je sploh hvale vredna; nove čerke so po vnanji obliki dokaj prijetne, ali po notranji potrebi jih je še vedno premalo. Graja mu čudni (mystični) *y* v *tyrpey*, *vidiy* nam. *terpel*, *vidil*, ker drugi Slovani, tudi nekteri dolenski Kranjci, izrekujajo na tanko *l*; široki *o*, ker ni zadel njegovega pravega pomena (v sredi med *o-a*, ne pa *o-u*) itd. Več o tem načertu govoriti se mu zdi nepotrebno, kajti *n a d j a m o s e v k r a t k e m*, pravi, *d r u g e b o l j p o p o l n o m a a b e c e d e* (indem man ohnehin ein anderes vollkommeneres Alphabet nächstens erwartet). Na zadnje mu nekako ščipaje očita, da tak Slovenec prestavlja tako tlačansko — od besede do besede — iz nemškega, da ne rabi prav svojivnih zaimkov, vsilva celo člen ali spolnik; njegov načert vesoljne abecede da je sicer vreden, da se oziramo nanj, vendar naj se delo tako prepusti možakom, ki so že pokazali, da so kaj bolj izvedeni v jezikoslovstvu (die schon Beweise ihrer tiefen Einsicht in den Bau des Sprachwesens gegeben haben).

Ravnikar je pripravil Metelkoto v Ljubljano, v duhovščinico in na slovensko učilnico, in menda ravno on ga je naklonil naposled k vstanovitvi nove abecede. Oznanil jo je že l. 1817, in bilo je

I. 1820, da so v ta namen sošli se na Dunaju Dobrovský, Kopitar, Ravnikar, Metelko, Kalister, Šlakar — in posvetovali o napravi edinega slovenskega in celo občenoslovenskega pravopisa (vid. Življ. Ravnikarj. l. 1845).

6. Bil je Metelko kranjski tolmač in slovenil je nemške ukaze in razglase deželnega vladarstva. To delo mu je bilo časih dokaj težavno. Mnogo truda so mu prizadévale posebno lastne imena mest, tergov, vasi, posamesnih krajev; nemške pa slovenske se vselej ne vjemajo in so dostikrat popolnoma različne. Kolike pomote se v tem lahko primérijó človeku! Oberne se toraj Metelko 30. novembra 1822 v posebni prošnji do deželnega vladarstva, naj ono dá popisati krajevne imena po Kranjskem. Pomagam si, pravi, kakor morem; nektere imena so čisto neznane; poprašujem sim ter tje tudi pismeno, pa vendar vselej prave ne izvem: ta mi pové tako, drugi drugače, na pr. Wabenfeld se mi imenuje Babno polje, Babje polje in Babja poljica, Freythurn Pobrèžje in Podbrèžje, Kreutzdorf Križeva vas in Križna vas. Brez dvombe je pravo le eno, in sicer, ktero je ravno v tistem kraju navadno. Neudorf bi človek mislil je po slovensko Nova vas, ali grad Neudorf se kliče Zaverh. Prestaviti je časih treba hitro. To mi daje pogum prositi, naj stori to visoka vlada. Zgoditi bi se moglo po okrajnih gosposkah ali še bolje po duhovnih, ki so v službah tu in tam po deželi. Paziti bi bilo, da se pišejo lastne imena kar se dá pravilno s pristavljenim rodivnikom, da se ognemo mnogoterim pomotam itd.

Deželna vlada mu je prošnjo koj uslišala ter 4. decembra to reč ukazala vsem trem okrožnim glavarjem, naj jo zveršijo po svojih okrajnih gosposkah. L. 1823, velí, bode popisovanje vojaško; pri tem se vdeležujejo okrajni vradniki in župniki s farnimi bukvami. Naj se tedaj na tanko popišejo krajevne imena po nemški in po kranjski. Kar je tako naukazala, naznani tudi Metelkotu s pristavkom, da mu hoče potem izročiti ves imenik. Metelko pa koj čuti, da vlada ni razumela, zakaj je zahteval lastne imena tudi v rodivniku. Zloži toraj poseben poduk v ta namen ter ga pošlje vladarstvu 16. decembra.

Kranjske lastne imena, piše ondi Metelko, se sklanjajo kakor latinske, in sklanjatev je mnogokrat razvidna še le iz družega sklona ali rodivnika, na pr. Zalog-a, Ljubljana-ne, Sela-Sél, Ternovo-viga, Sostro-ra, Ovsiše-ša, Straže-Straž, Kočevje-ja, Gorje-Gorj, Železnike-kov, Pirniki-kov, Novo mesto-Noviga mesta, Bruna vas-Bruno vasi. Sliši se p. Zalog (Saloch), Čreteš, ali iz rodivnika Záloga, Čreteža se vidi, da nam je pisati Zalog, Čretež. — Ro-

divnik se izvé na vprašanje: Od kod si? Iz Ljubljane, iz Poljan, iz Sél, iz Ternoviga, od Sostra. — Na vprašanje: Kako se pravi temu kraju? — odgovarja slovenski kmet v mestniku: Temu kraju se pravi v' Gorjah, v Cirklah, v Selcah, v Sostru, v Trebnim, na Dobravi (zu Dobrova), in od tod nemške oblike Gōrj ach, Selz ach, Sostru itd. — Imenovavnik ali prvi sklon pa se dobi na vprašanje: Kej, kako deleč je ta kraj — Zalog, Čretež, in tudi v množnem številu: Kej so Poljane? Kako deleč so Cirkle? itd.

Tudi ta poduk je vlada že 8. januarja 1823 radovoljno razposlala vradnijam po deželi, in Metelko je po tem takem prvi sprožil to jako koristno in potrebno delo. Koliko se je bilo tedaj doseglo, tega sicer ne vém; to pa vém, da si je Metelko zgodaj bil napravil abecedni spisek naj imenitniših krajevnih imen ljubljanske škofije v nemškem in slovenskem jeziku. Tudi to vém, da je verlo pomagal ranjkemu H. Freyer-ju, ko je prvi sestavljal vojvodine Kranjske zemljevid s slovenskimi imeni (l. 1842. 1849.), in vzlasti, da je na svetlo dal Freyer tedaj prav koristno knjižico: „Alphabetisches Verzeichniss aller Ortschafts- und Schlösser-Namen des Herzogthums Krain in deutsch und krainerischer Sprache u. s. w. als Commentar zur Special-Karte des Herzogthums Krain (Laibach, 1846. 8. 159).“ Kar se bere v predgovoru o tem, kako se prav izrekujejo in sklanjajo lastne imena krajevne, je spisal mu menda Metelko. Vredba ni povsod dosledna; sestava imenska pa in pisava je dokaj dobra. — Nekoliko po tej knjigi je vravnal celo „Abecedni spisek imén vseh seliš, grašin, gradov in gradičev v Kranjski Vojvodini“ z ozirom na razdelitev dežele leta 1854, ki je (v IV. str. 214., slov. nem. spisek str. 46) na svetlo prišel l. 1857 v deželnem vladnem listu v Ljubljani. — L. 1853 je sestavil P. Kozler zemljevid slovenske dežele, in l. 1854 „Kratek slovenski zemljopis in pregled politične in pravosodne razdelitve ilirskega kraljestva in štajerskega vojvodstva s pridanim slovenskim in nemškim imenikom (str. 57) mest, tergov, krajev“ itd. (Na Dunaju 8. XXIV). Kranjske krajevne imena kaže naj bolje „Catalogus Cleri dioec. Labac.“, ki jih ima od l. 1866 tudi po slovenski, zdaj že precej popolnoma. — Vladni tolmači imajo toraj v tem oziru sedaj lahko delo, vse drugače kot nekdam Metelko.

7. Dobrovský, res začetnik boljega jezikoslovstva slovenskega, je l. 1809 prvič in l. 1819 drugič dal na svetlo svojo izverstno slovnico „Lehrgebäude der böhmischen Sprache“ (8. XX. 326). Spremenil je bil nekoliko česki pravopis, lotiti pa se vseslovenskega si ni Dobrovský ni Kopitar ne derzne. Metelko skuša tedaj po cirilici za slovenski jezik napraviti primerne

čerke. Vódi ga vzlasti 'polglasnik, in zgodaj je mógel [kako poskušnjo na Dunaj poslati Kopitarju, ker mu le-tá v dopisu z Dunaja 9. jan. 1821 graja za polglasnik nasvetovano znamnje — s —, ktero se mu zdi, kakor pravi, „hoedus inter oves“.

Kakor na Kranjskem Metelko, je snoval to misel na Štajarskem duhovnik Peter Daínko, kateri je v Radgoni l. 1822 spisal in v Gradcu l. 1824 na svetlo dal slovnico „Lehrbuch der Windischen Sprache“ (8. 344). Prenaredil je bohoričico — s, sh, f, fh, z, zh, — nekoliko po cirilskih pravilih, pa nič kaj lepo. Razun teh je rabil é za é, in y za ü. Pisal je v tej novi abecedi — Dajncíci — nekaj knjig sam, pridobil si nekoliko družnikov, pa le malo, in ni bilo brati, da bi se bili o njej kaj bolj prepirali, ter je skoro pótihnla.

Med tem pa je Metelko po cirilici za slovenščino zložil abecedo latinsko, ter po Dobrovskega slovnici spisal posebno za jezik slovenski:

a) Lehrgebäude der Slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen. Laibach. Eger. 1825. XXXVI. 8°. 296.

Pervi, ki je po Dobrovskitovem nauku spisal slovnico drugega jezika slovanskega, je bil A. Jaroslav Puchmayer, kateri je sestavil svoj „Lehrgebäude der Russischen Sprache“ (Prag 1820. XLI. 8°. 288), in koj drugi je bil Metelko, kateri jo je zložil za jezik slovenski. Pozneje je spisal V. Hanka poljsko (l. 1839) in J. P. Jordan serbsko za severne ali lužiške Serbe (l. 1841), pa že nekoliko drugače. — Slovenci so bili prvi, ki so veseli pozdravili Dobrovskega Slavina pa Slovanko; in Slovenci so bili med prvimi, ki so po njegovi izverstni česki dobili izverstno slovnico slovensko. Dasi po česki podobi — je slovnica ta vendar izvirna, Metelkovo prvo, pa tudi naj slavnije delo. Res je, kar ime pravi, poslopje (Lehrgebäude), po katerem se je treba dolgo sprehajati in bistro ogledovati, da se človek soznani z njim do dobrega. Bil sem v čertem gimnazijskem razredu, ko sem si jo omislil. Dostikrat sem jo potem pregledoval, preiskoval, tudi zvesto prebiral, a smem reči, da še vedno v nji dobim kaj novega pa dobrega. Kar so tu in tam razlagali in razpisovali jezikoslovci pozneje, to ima sim ter tje povedano že Metelko ob kratkem, v jedru ali v osnovi, in še tiči v njej marsiktero dobro, doslej neizluščeno zerno. Da je slovenski jezik v besedi in pisavi tako čist, pravilen in dosleden, veliko bolj od drugih slovanskih, hvala za to gre naj več Metelčici. Dobrovský je vsem Slovanom, Metelko posebej Slovencem prvi razredil glagol v znanih šest verst. Kolika dobrota je že to! — Ločiti se

ima vendar slovnica sama na sebi in oblika njena ali čerkopis. Cerka je sicer umerla, duh jezikov pa, ki ga uči slovnica, ostane dokler živi narod ter govori jezik slovenski.

Po tej knjigi je „oče perve in naj bolj čistane slovnice“ postal tudi „oče sedanjih slovniško izobraženih Slovencev“. — Brez Metelkove slovnice in Metelkovega učenja, pravi Jeran v „Zg. Danici“ l. 1861, bi slovenščina menda nikoli ne bila dosegla tolike čistosti in popolnosti. Vse, kar je pozneje slovniškega pisanja, ima Metelkovo slovnico za podstavo, in kdor koli se je želel dopolno izučiti slovensčine, se je mogel lotiti tudi Metelčice. — In res je tudi, kar piše Levstik v „Novicah“ l. 1862, da se je od l. 1825 mnogo popravil naš književni jezik, ali vendar izmed vseh slovnice, kolikor nam je od tedaj spisanih, nobena Metelčice ni dosegla, nikar že preseгла. — Prav tako je pisal sedanji prvi slovničar Janežič že l. 1854 v svojem „Pregledu slovenskega slovstva“ (str. 143): „Zmed vsih slovnice, ki so bile pred njo in za njo spisane, se nam svetli kot edino neprecenljiv biser, njena krepost ostane stanovitna. Vsi poznejši slovničarji so skoziinskozi dobili luč od njenega leska, in njihove slovnice so le izsnutki iz tega v resnici mojstrovsko izdelanega poslopja, ali pa so spisane za posamezne stranke, ki so jih naši časi zbudili. Ta slovnica ima lasten čerkopis, ki pa ni nikdar splošne veljavnosti dosegel . . . Slovnica je skoz in skoz z globoko premišljenostjo sestavljena; zatorej se je je pa tudi težko izučiti. Naslednjč vendar poda sladek vžitek poterpežljivemu bravcu; gotovo bo njegov jezik čist, gladek in lahkorazumljiv, kar se mora od vseh spisov, ki so po pravilih te slovnice spisani bili, očitno izreči“.

Ker slovnice ne mislim posebej popisovati, naj povém le sploh, da ima v predgovoru nekoliko o Slovanih in Slovencih po Dobrovskitu in Kopitarju; I. brizinski spominek „Glagolite po nas redka slovesa“ v prvotni obliki, v metelčici in latinski prestavi; slovanske narečja po Dobrovskega razredbi; kranjsko slovstvo ob kratkém, kranjske slovnice bolj na tanko, ter vzrok knjigi sami in nje obliki. V slovnicu razlaga najprej čerke in njih glasove, kako se strinjajo in spreminjajo, ter naglašujejo. Prav dober in koristen je nauk, kako se besede skladajo, po prvotnih glasnikih in zlogih v treh redovih, kar namestuje nekaki slovar, kako se obrazijo po končnicah in sestavljajo po predlogih. Umetno je oblikoslovje ali nauk, kako se sklanjajo in spregajo besede, in skladnja z mnogoterimi zgledi. Po tem kaže, kako naj se prav slovenijo nemški izreki in pregovori, ima nekoliko slovenskih, in naposled nektere Ezo-pove basni.

Ker je bila slovnica ta že poprej napovédana, se vé, da so je težko pričakovali iskreni pisatelji slovenski in slovanski, in res mikavno je brati, kako so jo sprejeli ter presojevali na pr. Slomšek, Jarnik, vzlasti Dobrovský, Kopitar, Šafařik in drugi slovanski veljaki.

8. Slomšek (r. 1800, u. 1862) je bil v Celovcu bogoslovec, l. 1824 že duhoven, in je na prošnjo semeniškega ravnatelja bogoslovcem razlagati jel slovensko slovnico. Sam ves goreč je živo vnel slovenščino v svojih tovarših (cf. Beseda Slomšku v spomin, govor. Kosar, 1862). Slišati o novi slovnici ljubljanski, poprosi Metelkota, da mu sproti pošilja tiskane pole, kakor so prihajale na svetlo. Ko dobi prve tri, jih pokaže tudi Jarniku, in na to pošlje spisovatelju naslednje (nemško) pismo:

„Prečastiti Gospod!

Resnična ljubezen zedinva blage serca, opravičuje njih početje ter odvráčuje razžaljenje.

Na to in na Vaše privoljenje se prederzнем Vam . . . izreči svoje prav ponižno hvalo za takó prijazno mi poslano pole nove slovnice, iz katerih sem se tolikanj naučil in v svojem če prav še majhnem delovanji tudi učil, da bi takó skupno ravnali si pot k dušni oliki ljubljenih Slovencev.

Ne zamerite, . . . da sem prve tri pole poslal iskrenemu slovanskemu rodoljubi g. Jarniku, kateri je meni že marsikaj prijateljsko razodel, ker jih je le tako želel. Jako se jih je oveselil; in pisal mi o njih to-le: „Nate nazaj tri mi dobrotno pokazane pole naj novejše slovnice kranjske, z nekterimi opombami o pričetem delu. Sicer bi, dokler še ni vsa na svetlobi, ne smel govoriti o njej, ker pred „prodiit in lucem“ še ni „juris publici“; vendar če mislite, da gospod spisovatelja ne bo žalilo, ako mu človek pri nadaljevanji dobro osnovanega dela z nekterimi opazkami o koroškem razrečji in njegovimi razlikami pripomore, da bolj na tanko spozná vse narečje slovensko (se vé, da Štajarci tudi to storite), bi me pač veselilo razodevati mu tako svoje misli. Naj se mi naglica moja ne očita; v čisljih mi je le dobra reč, in po pomenkih se razširja veči luč. Upam, delo bode izverstno, in slovnica med vsemi dosedanjami za rabo naj bolja. Bog hotel, da bi Jugoslovani vsi spoznali to dobroto ter jo sprejeli! Velik korak bi storili tako v napredovanji. Dobički, ki se nam iz tega utegnejo izvirati, so preočitni in preveliki, da bi jih misleči ljudje mógli zametovati in zanikovati“.

Kako všeč je Jarniku vse to, spričuje njegovo prizadevanje prilastiti si koj novo pisavo, kar kaže v pridjani pesmi. Ker je iz-

reka tako različna, bomo vnanji storili pač marsiktero napako še, dokler se popolnoma privadimo. Pesem „Ostrovica“ je namenil v slovenski časopis, o katerem mi je, ko sem bil v Ljubljani, pripovedoval moj nekdanji častivredni součenec g. Burger, ktereга pa vedno še čakamo.

Ko sva bila pervikrat skupaj z g. Jarnikom in sem mu pravil o časniku ter ga prosil, naj tudi on po svoje pomaga, je ves vesel obetal ter velel ljubljanskim rodoljubom slovanskim povedati, da je pred nekaj leti že to svojo željo razodel bil čast. g. prof. J. Zupanu, naj se vstanovi tak slovenski časopis. Sicer mi je g. Stupica v svojem poslednjem pismu poderl skor vse upanje, da vzide nam časnik; pošljem Vam vendar te dve pesmi, po Vaši želji in po svoji obljubi, pa si naj izprosim za to tudi „Krajnas dona gratis data“. Ako vendar časnik vzide, dopisovala bi vanj po moči skoraj ter sprejemala ga tudi Koroška in Štajarska.

Ko bi naša učilnica imela slovensko stolico, kako naglo bi doslej radovoljno le napol storjeno po postavi razcvetlo se popolnoma; pa vesel sem, da reči morem: storil sem jaz svoje. Tudi natihoma vsejano gorčično zernce vzraste lahko veliko drevo. Veseli me, da morem spoznati ljubljene in blage likarje Slovinje ter vdeleževati se njihovih del. Po tej hvale vredni slovnici je tedaj našemu narečju postavljeno dno, vendar pogrešamo zelo pripravnega slovarja, da moremo zidati više. O da bi že saj Krajne pismarji lotili se velikega dela, „naj de začno zidarji, Korošci pa Štajarci bomo strežachi“.

Prosim, da mi pošiljate tudi prihodnje pole, dokler bode slovnica dodelana, se izvé cena in je dobimo lahko več. Smemo li na svoje vprašanja prositi razjasnjenja, in smem li jaz od Vas nadjati se odgovora? — Gosp. Jarnik se Vam ponižno priporoča; tako tudi jaz č. g. Zalokarju, Strelu, in Vam, preč. gospod!

Vaš

prepokorni sluga

Anton Slomšek

duhoven.

9. Jarnik (r. 1784, u. 1844), ki se prav imenuje „koroški Vodnik“, je bil iskren Slovan. Od Slomškega dobi perve tri pole nove Metelkove slovnice, pozneje tudi druge, ter spiše o njih nekatere prav znamenite jezikoslovne opazke. — Šimek (r. na Štajarskem l. 1748, u. na Českem redovnik 1798) je sprožil misel, naj se sestavi vzajemna ali primerjoča slovnica slovanska; ali Kopitar piše na to, da tako delo prej ni mogoče, dokler nimamo slovnice o posamesnih slovanskih narečjih gotovih. To se bo menda, pravi Jarnik

(v nemški pisanih opazkah), spolnilo pri novi slovnici kranjski. Častitljivi g. pisatelj si je v zgljed izbral naj večega mojstra, dela pa premišljeno sam po potrebah našega narečja in kaže posnemaje povsod vendar svojo izvirnost.

Metelko je pisal v slovnici: „kranjske“ čerke, izréko kranjskih pismen, náglas kranjskih besed in govori koj v začetku sim ter tje o dolenskih Kranjcih itd. Na to pravi Jarnik: „Le nerad pogrešam na čelu imena narodnega, ki ga namestuje deželno ime: Kranjsko; sicer bi se po istem pravu pisati móгло: slovnica saska ali saksonska, toskanska, isle de franciska, ne pa: nemška, italijanska, francoska. Da dolenski pa notranjski Kranjci čisteje govorijo, ta čast jim ostane, če tudi namesti posebnega imena sprejamejo obče ali splošnje. Kopitar sicer pravi: Hrovat pa Kranjec nočeta biti Slovenca (Windische). To naj že veljá o priprostem človeku, ki je od nekdanj navajen klicati se po kraju ne po narodu, toda olikani vé ta razloček in se mu ogniti ne more. Kadar nam nápoči doba, postane kranjsko narečje za vesoljno slovensko lahko to, kar je saksonsko postalo za vesoljno nemško. Da je to mogoče, ni težko razumeti. Ne ob kraju kacega plemena, ampak v sredini njegoví se je olikalo vselej naj bolje in naj lepše narečje. To nam očitno spričuje zgodovina. Krajec ima velikrat po ptuji tvarini ožgano skorjo. Korošci se bomo po Kranjskem in spodnjem Štajarskem vselej radi posvetovali v jezikovih rečeh, posebno v tistih, v kterih smo terpeli že kvar in zgubo. Nasproti imamo pa še marsikaj, kar znamenito bode vsem sosedom“. — Vidi se, da je vsled tega Metelko v naslednjih polah opuščal imenovanje kranjsko, in da je pred ko ne ravno po tej opombi tiskal se slovnici naslov: „Lehrgebäude der Slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen“.

Nova abeceda, piše Jarnik, je velika velika dobrota; zdaj vsaj lahko pišemo, dozdej smo kerpali. Vendar se li more imenovati „omnibus numeris absolutum?“

Po tem presojuje nektere posamesne čerke, njihove pomene in oblike, besede itd., ter naznanja povsod svojo misel o povedanih rečeh. Tako na pr. str. 5 „ultra modum absone exprimitur v pro l^{ca} p. Hipolita nam kaže poljski prečertani l, ki ga dolnji Kranjec deloma še ima, Goreniec in Korošec pa sta ga spremenila v v. Na Koroškem sem ga ob štajarski meji še tudi dobil: dala, stala, bila itd., kjer se vse drugače glasi kakor v dale, stale, bile. Tenko uho čuti razloček na tanko. Sosedov Nemca in Talijana uho se je ustrašilo grobega l; od tod menda pregovor, in zabavljica je more-

biti premenila *l* v *v*; po dolnjem Kranjskem pa ne, kjer so dalje od teh sosedov. Imeli bi toraj nekako 3 *l*: *l*, *lj*, *ž*.

Kako se po Koroškem izrekuje *e* (str. 2), to je Gutsman v svojem slovarju večidel prav zaznamnjaj; pisal je *ie*, kadar *i* lahkoma šine čez *e*; zadej za *e* pa se rahli i na Koroškem skor ne sliši. Le v vejža Laube, mejšta Sterz, cejna Korb in še v málo kterih se čuje ob zahodu po gornjem Koroškem. Največkrat se v *e* spreminja *ie* p. *lies* *lesa*, *brieg* *brega*, *rieč* *reči* itd. Vsem tem razlikam v okom pride *e*; *seime*, *seitva* itd. je posnel Gutsman po Kranjcih⁴.

O polglasniku *a* (*l*, *ü*) in širokem *o* (*oa*): „Večidel, kjer Kranjci imajo *e*, rabijo ga tudi Korošci, ali v človek, sosed, oreh in ne kterih drugih ne zdí se mi polglasnik na pravem mestu; namesti njega naj se piše čisti *e*, le-ta se povzdiguje v *é*: človek človeka, sosed soséda, oreh oréha itd. Po Koroškem se te besede izrekujejo navadno človek in človak, sosed sosad, oreh orah, vendar tako, da se ne more imeti za čisti ilirski iz polglasnika nastali *a*. — Kjer so ga vajeni, naj se že izrekuje polglasnik, pisari naj se pa prvotni *e*, sicer bi se v rodivniku reči moglo človka ali človka, sos'da, orha, kakor zlomka, hipka iz zlomaak, hipak.

Sedaj je razvidno, od kod gorenske in napol koroške oblike mošči, druží, muše, roče, svetniči, oreši itd., namreč iz moškji, svetnikji, orehji, muhje, rokje, kakor pravijo še drugi Korošci. Le z *j* topljena *k* in *h* se spreminjata pred *e* in *i* v *č*. Svetnika in oréha sta dajavnika v ednini za svetniku, orehu.

Kedaj naj se piše *o* in *o*, v tem se Korošci pa Kranjci zelo ločimo; vendar — bodimo za to brez razkolnije (schisma). Opazil sem, da mi Korošci skor praviloma rabimo *o* ondi, kjer stari Slovani u ali *ä* in Poljaci svoj nosnik *ä* p. *bäde*, *däb*, *däbrava* . . *läk*, *maž*, *pať*, *stapiti* ali *stupiti* itd. V Junski dolini pravijo *pať* = *pöngt*. Brez gotovega pravila bode vedni „quodlibet“ v našem pisanji, in drugi Slovani nam bodo očitali naš „Babel“. Kranjci se morate v tem že podati. Pravilo naj bi bilo: „Kjer stari Slovani rabijo *u* in Poljaki svoj nosnik, ondi naj se piše *o*“. Tako bo Poljak koj razumel našo roko *manum* (raķa). — Po izreki se rabi *res* v mnogih, kjer je staroslovanščina brez *u*, ali tedaj se vjemata Korošec pa Kranjec, p. *vöda*, *mora*, *smola* itd. — Preiskuje naj se, ne bode li treba pisariti *o* tudi pri sklanjatvah na pr. v edinem toživniku žensk. spola: *hišo*, *zimo*, in pri spregatvah v 3. sedanjikovi osebi množ. št.: *vidijo*, *znajo*, vzlásti z náglasom na poslednjem zlogu: *berô*, *pijô* itd. — Po sredi na Koroškem se izrekuje tedaj *hiš*, *zim*, *vidij*, *znaj* (po česki; prim. „ma svetí veri“ na vojvodskem stolu). Tako bi se v 1. sedanj. oseb. mn. štev. morebiti lahko rabilo *vid*, *délam*

za vidimo, delamo, kakor se po Koroškem sliši prav velikrat. In tako bi tudi v tem bili bliže staroslovanščini. Vendar se to sme storiti le, kadar veléva prav obširna raba, ker staroslovanščini k ljubvi (v ljubo) obéne umevnosti v nemar pustiti ne smemo. Tanke ušesa naj glas o dobro preiščejo in presodijo, da nam iz takega „*concilio conclusio infallibilis evadat*“.

Kedaj naj se piše *e*, kedaj pa *e*, tudi v tem se Korošec pa Kranjec ne vjemata. Starosl. *ja*, ki ga je Dobrovský v latinici pisal *ā*, se po Koroškem navadno spreminja v čisti *e* (*ā*), in pisalo naj bi se po Jarnikovo: devet, deset, gledati, pet (*quinque*), svet (*sanctus*), vezati itd., ne pa devet, deset, gledati, pet (*pēt*), svet (*svēt*), vezati itd. Vidi se, da Korošec razločka, ki ga Kranjec Dolenec ima med starosl. *ē* in *ę*, ter ga je Metelko izrazil z *é* pa *e* p. *svēt* (*mundus*), svet (*sanctus*), razumeti ni mogel.

„Korošec ne izrekuje nikjer noš, moš, mras, obras nam. nož, mož, mraz, obraz (str. 8).“ Kaj pa, če je to namesti noži, možji, mrazi, obrazi? Tedaj bi nam manjkalo še nekega znamenja za ta glas (jer tenkij)? Doslej topimo časih *l* in *n* z *j*: *lj*, *nj*; mar ne kaže topiti tudi *r*: *rj*? Prikaže se v volarja, kozarja, topirja; ni li skrit že v volař, kosař, topiř, ki se je Čehom sprevergel v *rž*, kadar ga nekako posteržemo, in ga nam z mehkim *r* obdarjeni Avstrijanec oponaša, ki pravi: *amanea* nam. *armer Narr!*?

Kar tiče dvoglasnike, meni samemu ni še vse prav jasno.

Veselo pa je brati, da so se po Dolenskem in na Notranjskem še ohranile staroslov. oblike: z *lojem*, učenjem, kraljem, kraljev, hlapcem, hlapcev (str. 10). Naše bolj grobo narečje jih je sicer zatopilo, v pisanji smemo vendar upati ter po pravici pričakovati, da se nam spet oživé (*palingenesia*). Kar je tu pa tam po slovenski deželi (Sloveniji), če tudi le v kakem kotu, boljšega ali starejšega v navadi, poprimimo se tega, vzlasti ako ne móti obéne umevnosti; nikar nas ne bodi sram! Ščasoma se bomo spoznali med seboj, in kar spravimo dobrega na dan, bolje čislali. V teh treh polah že mi je pokazal Metelko marsiktere besede, ki so prav staroslovanske in o kterih nisem vedil, da so še kje v navadi. Dobil sem v njih tudi sicer nekatere mi prej neznane prav čiste slovenske. Tako sem se naučil iz Dajnkove slovnice mnogo starosl. in drugih dotlej neznanih besedi. — S koliko besedami se dá pomnožiti zdaj zbirka staroslovanska! A to dozori polagoma, samo po sebi; sej smo se tako vneli za olikovanje maternega jezika. Vzajemnost najbolje pospešuje zedinjeno napredovanje.

Jaditi se, stark zürnen str. 24 t. j. jeziti se, jezati se, jeza v Junski dolini z nosnikom janza (cf. stsl. ježa), toraj jad Gift; ponemčeni

gornji Korošci pravijo: sich giften. Slovani so ponemčevani v novi jeziki sprejeli marsikaj iz svojega prvotnega p. se je zaderl er hat sich verrissen, je zabodlo hat verstoehen, zlo dober feindla guet, zlo hud feindla schlimm, in koliko je drugih tacih izrekov med nemškimi Korošci! — Za „jaditi se“ vernemo Korošci lahko stsl. gnjevati se, — v kranjskih bukvah je doslej nisem bral, — stsl. zürnen, korošk. schmollen, mocken, krahj. togotiti se; pognjevati se, gnjevanje, gnjevavec (cf. Jezičn. VI. VIII).

Leha str. 26, nekaj njive, nem. korošk. Lechen, isti del, ki se s slamicami nekačo načerta, da kmetič prav seje, in načertanje se zove „das Anlechnen“ (Jezičn. IV, 48). Kar je med brazdama, se veli v Zilski dolini „rázklad“. — S šujco schräg str. 28; krog Gospe Svete (Maria Saal) sem slišal po ševi s pristavkom „lenker Hand (stsl. šujca) nach'n Rain aussii“. Od tod morebiti v podružnici moji vas Pošov nem. Possau, ali po ševi, nach dem Saum hinaus.

Se-li moški rodivniki pridevniški res po vsem Kranjskem glasio na »ga? Po Koroškem vsaj se sliši povsod e purum: dobrega, starega, mladega, in v moškem dajavniku emu, pač tudi omu in omu. Kaj pa, ko bi se Kranjci v tej reči približali Korošcem? Ne bilo bi to preveč; tudi Dainkovi spodnji Štajarci so na naši strani. Opira se ta želja na razloge, ki niso zaničljivi:

1. Ima naše narečje polglasnik »že tolikrat, da nobeno slovansko ne. Ako se pomnoži še po Kranj. »ga, »mu, stori brez potrebe to, da se tujec teže uči jezika našega, in da jezik sam za petje ni tako pripraven.

2. Polglasnik » se v teh dveh sklonih celó ne dá skazati v jeziku staroslovenskem, do kterega po Kopitarjevih neverzljivih dokazih imamo mi kot pravi nasledniki prvo pravico; povsod se bere le ago, ego, omu, emu, toraj samo čisti glasniki. To spričujejo celó brizinski spominki.

3. Jaz bi želel, da se tudi v ženskem dajavniku pridevniškem poprimemo stsl. oblike ej, ktera krepko še živi pri 100.000 koroških Slovanih. — To se lahko doseže, in Kranjci bi ne bili na zgubi, marveč na dobičku gledé na druge narečja slovanske, ker oblike te niso izmišljene, ampak so popolnoma navadne.

Milar, Seifensieder, str. 49, je le pri severnih Slovanih iz milo, midlo; topir ali netopir je dobro razloženo, tako tudi merjasec (Prim. Dobrovský v naslednjem pismu; Mikl.) Radic. ling. slov. netopyri vespertilio, compositum esse videtur e nētū part. praet. pass. a ni (etym. τὸν νῆτῦν a vid — tēsto a tis -) et pyri quod cum pero cognatum est, ut sit pro nētopyri i. e. avis

junctis aliis; Lex. ling. palæoslov. nerestī f. coitus, fortasse pro
 narastī cf. serb. rast, nsl. narasec, neresec verres, nerosec, merêsec,
 merjasec, nerist aper hung.) — Pečat str. 51 bolje menda s peku, peči;
 čest v stsl. obliki po srednjem Koroškem v navadi nam. čast; obresti,
 obrenčati etwas Ungesuchtes finden, v Zilski dolini (Gailthal). —
 Kranjski ratati str. 52 se glasi po Koroškem gratati, toraj iz nem.
 gerathen. Lakát, morebiti lakst ali pravilniše lakat od lok Bogen —
 Ellebogen (cf. stsl. lakūtī g. -ti m. cubitus, ulna, nsl. laket: sto
 lahtī; lakotī f. hamus, curvatura rotæ, ansa). Kazen na gorenjem
 Koroškem öffentliche Abgaben. Berluzgati im Wasser pritscheln,
 plätschern, v Zili ljazna, lezna Backenstreich. — Rovaš, roš str. 54
 tudi pri nemških Korošcih Rosch (daher das Amt des ständischen
 Anreschers); veša je sicer Selbstfeind; namesti predolzege pribe-
 žališče naj se rabi stsl. pribežišče; kaj, čij pravita gorenji Kranjec
 pa Korošec, v Junski dolini in po dolnjem Kranjskem zmanjše-
 vavno kič; hinavec pravše: hinjavec. — Namesti hruščevac str. 55
 pravimo hruškovec. — Poznič, Spätling str. 56, morebiti požnič?
 Póznjak je pri nas in pri Čehih Spätmoswiese.

Zleg str. 57, ko bi tudi res bilo kje v navadi, je vendar le v
 prejšnjih časih ljudstvu v javnih govorih nepremišljeno posiljeno
 slovo; ker si starega pridevnika niso znali razkladati, menili so, da
 je zlega v Očenašu samostavnik (vid. Jezičn. II, 13); beljuga v
 ruskem, kakor se mi zdi, tudi Hausen. — Bolje oréš·k nam. oréš·k
 str. 60; zvonec po korošk. planinah Kuhglocke, zvonček Glöckchen;
 Glockenthurm (cf. str. 70 zvonik) tudi zvonica; česko na novo sko-
 vano neznabog str. 70 mi ni všeč, Bog ima biti prednji zlog, toraj
 Boganeved (Heide, der Gott nicht kennt). Pot rabijo tedaj Dolenci
 in vsi Korošci v mošk. spolu, nikoli pa se ne sliši na Koroškem v
 srednjem. Stsl. čuzij str. 79 se pač bolj vjema s tuj kot s ptuj,
 lat. peregrinus, peregrinor, od tod pelegrin, nem. Pilgram (cf. Jezičn.
 II, 6). Po Kor. hlapcev, eva, evo za hlapčev str. 81; namesti slo-
 vanskega gorek bitter pravijo v Zili jerek, gorék v pomenu warm
 je po Korošk. malo v navadi. Znamnje str. 81 preterdo, toraj zna-
 m·nje; za dol. medenka str. 82 pravijo v Zili medenca messingene
 Stecknadel, Sperrnadel; zbirčen str. 84 nem. kor. kläublerisch v.
 kläubeln. Začernel str. 89 je toraj tudi roth, kakor v Zili černjel.
 (Poreden str. 89 vid. Jezičn. II, 22; tisuč str. 92 vid. I, 35; he-
 njati str. 119. vid. III, 16.)

Zakaj ne bi se pisale stare še jako navadne oblike pravičnejši,
 potrebnejši, starejši, slabejši (str. 90) itd.; nepotrebno je po tem
 takem ondi povedano pravilo. Ko bi ta oblika ne bila vterjena v
 starodavnosti, bi jo smeli pustiti; sedaj pa ne. Drugače je hud in

mlad, na tanko po pravilu. Čveterina str. 97 Viergespann, na spodnjem Koroškem imajo glagol čveteriti vierspännig arbeiten p. ackern; za polovina - ica je po srednjem Koroškem slišati tudi pólmc, po pólmc; namesti marsikteri imamó najsikteri, za marsikak najsikak; kazavni zaimek s se je po spodnjem Koroškem ohranil še v do se dobe, do seh dob; ni-li temu prištévati tudi sedaj? Tudi na spodnjem Koroškem se sliši pogostoma: smo vzdignuli, zvernuli, vtek-nuli str. 109 itd.; režati str. 111 na Korošk. mit den Zähnen blöcken: kako je na me zarežal; auseinander stehen, gähnen, gespalten seyn. Stare oblike učiste, rečeste, dobiste str. 136 itd. so tudi po gornj. Koroškem v navadi, pa le v sedanjiku. Predpretekli železnik str. 137 so koroški Sloveni razun Teržacanov pa Ziljanov pogubili že vsi. V Zili se glasi v edn.: bésem, bés, bé, dvoj.: bésva, bésta, množ.: bésme, béste, béso. Vodnik je svetoval duhovnom, naj se ga poprimejo in naj ga razsirjajo. Ne bom se spreга po svoje: nébsem nébš nébe, nébava nebsta, nébame nebste nébjo. Morebiti je tu bim nam. budu. Pravi glagolni deležnik (Transgressiv) pretekl. časa na š str. 138 je še slediti po Koroškem; pred malo dnevi še le sem slišal gornjo Korošo: pəpognúvš.

Členek raz str. 143 sam za se t. j. von oben herab: raz glavo, mizo, steno vzeti, raz streho pasti, raz goro priti itd. Zavoljo, zavolj, tudi korošk. zadel, zadel, rusk. dlä (dlja). Ni li vzrok iz nem. Ursache po pismenni prestavi? Urak po Kor. incantatio, med ljudstvom navadno „das Vermeinte“, iz u in reči: lep junec, urak ne bodi mu! Lepa krava, urak ne bodi jej! (cf. stsl. vúzrokü causa; urokü sententia, supplicatio etc., nsl. ureči fascinare, urok incantatio, uroki das beschreien, ima uroke, vuročiti vurčiti, urokljiv leicht zu beschreien Mikl.) Primščina str. 150 je kor. die Ehrung (auf eine Hube, Keusche mit einem bestimmten Gelderlag an die Grundherrschaft), prijeti (die Realität bei der Herrschaft verehren cf. arrha, arenda etc.). Pratica Kalender ni znana na Koroškem, menda iz tal. pratica (practica); kalend-r je širjega obsega in ima že več državljanskih pravic! K doslé str. 156 tudi pošle (stsl. posl) verb potle; zjutra, zgoda itd. str. 160 so splöh navadne.

Prislov ima v sodnji stopnji e, eje, ejše, še: teže, topleje, toplejše, lepše, pridevnik pa a, eja, ejša, ša: teži, topleji, toplejši, lepši. To naj bi se str. 162 popravilo in pristavek „Unterkrainisch, Oberkrainisch“ naj se zbríše. Če smem v mošk. in srednj. sp. str. 195 reči: lepšaga, lepšamu, zakaj ne bi smel v žensk. reči: lepše, lepšej? K pol str. 197 naj se oméni tudi spodnj. kor. spólu (spóvu) immer, fortwährend, česk. spolú zusammen, miteinander. Če Notranjci v srednj. tož. še rabijo je str. 200, se vjemajo s Korošci

v tém, da se lepo ognejo gorenski dvomljivosti. Korošci pravijo: tele, vidiš j, ali jo, pa nikoli ga. Tako je množ. tož. nje, je še popolnoma v navadi nam. novejših (modernisirenden, russissirenden) njih, jih p. Ste je vidili? kam ste je djali? ste je drago kupili? Kranjci naj si prizadevajo pripraviti ta toživnik zopet v pisavo. Da je naju, vaju, nju, ju, str. 201 rodivnik, naji, vaji, nji, ji pa toživnik, opomba ta se mi vidi prav dobra. Da Kranjci v obeh spolih rabijo ta str. 202, to je pomanjkljivo; bolje razločujejo Štajarci ta, ta, to, in s pristavljenim to: toti, tota, toto, kakor Kranjci z le: tale, leta, leto. Verh tega pravijo Korošci te, ta, to. Obliki te se ni čuditi, sej tudi Latinec piše mošk. iste, ille, ipse. Na spodnj. Kor. skor sploh kirs str. 204 n. kateri; iz dolenskega ki, ka, ko se izhaja hrov. koji, koja, koje; čegà, okrajšano čà je povsod po Korošk. v navadi, pa nikoli namesti koga. Tudi tu pravijo: od koga si dobil? čegà je le wessen, in iz tega je Kranjec stvaril svoj čigav. Nam. hočem se govori po gornj. Kor. še čò str. 206, kakor ne me nam. ne morem. Zakaj ne bi se pisalo jedo, rečejo str. 207, vse njivo, po glasu in priliki. Sploh bo minulo nekaj časa, dokler bodedo prav pisali e pa e, o pa o. Za nas Korošce rabite Kranjci e in o prepogosto ondi, kjer imamo mi e in o, in prav velikrat se vjema z nami staroslovenščina. Le čas bode vbral nam tu spet soglasje.

Po tej slovnici je storjen velik korak k zboljšanju našega narečja, in iz Notranjskega in Dolenskega je marsikaj pomanjkljivega, pozabljenega in zanemarjenega se doveršilo in oponovilo, kar nam obéta veselo prihodnost, in kateri se jezika še le učí, pa tudi jezikoslovec, bo rad v roke vzel to naj novejše delo.

Da mora biti na Dolenskem in Notranjskem dosti velik jezikov zaklad, se mi je dozdevalo, in iz vzrokov, ki sem jih že povedal, sem bil vedno te misli, da se je tudi skladnja mogla ondod ohraniti bolj čista. Tu ob Dravi smo v obéh ozirih že mnogo pogubili, ter smo iz lahko razvidnih vzrokov v veliki nevarnosti pri sedanjih razmerah še več pogubiti. Nova učilnica v Ljubljani daje naj vgodniši priliko, pobrati vse kar koli živi še jezika po vsej deželi, ker si Štajarci tudi prizadevajo storiti, kar le morejo. Jako želim i jaz po svoje pomagati dobri reči, ali — čez 14 let že služim za duhovnega pastirja med Nemei, in to je, kar me tlači, kar me je v potrebnem znanji pomeknilo nazaj ne pa naprej; nekteri pa, ki živijo sredi med (slovenskim) ljudstvom, ne storijo nič, in kakor je že Nedožer opomnil od svojih Slovakov, „gloriosum sibi ducunt, si nullos in sua bibliotheca slavicos libros habeant!“

Perva in naj potrebníša reč je slov. časnik, ki ga Ljubljančani mislite dajati na svetlo, da se prime zboljšani čerkopis in po času

ljudstvo pripravlja, da se bode moglo vdeleževati koristnih ved, ki se po njem imajo razširjevati.

Ko bi jaz mogel pa utegniti, bi v jezikoslovnem oziru preiskati hotel kranjsko-koroške planine. Zaverhom n. pr. v Kaplji itd. bi se dobilo še prav mnogo, česar si nismo svesti, ker tod so se ohranili ljudje v besedi in nraivih prvotniši, kakor pred planinarji. Sploh je, kar tiče čistoto v besedi, pastir, kmet in górník (vinogradnik) pred Slovenom tergovcem, kakor tudi gorjanec pred poljancem in notranjec pred mejašem s tujimi jeziki.

10. Tretji učenjak, ki mu je posebej presodil slovnico, bil je mojster njegov sam, „patriarcha“ Dobrovský. Pisal mu je (po nemški) takole:

V Pragi 12. avg. 1826.

Visokočastitljivi, Visokospoštovani Gospod Profesor!

Poslali ste mi Svojo lepo slovnico (Lehrgebäude) slovenskega jezika, meni jako prijetno darilo, za katero bi se Vam že zdavnej bil mógel zahvaliti. Dobil sem jo precej pozno, ko so jo knjigarne že imele, in na to se me je majnika po prehlajenji lotila neka vročnica, ktere sem se znebil le prav počasi. Prebrati sem pa hotel prej knjigo, kedar sem Vam imel pisati. Sploh se je Vaše delo prav dobro (vortrefflich) obneslo. Veseli me, da me niste napak uméli, ter čestitam (ali srečo voščim) Vam in Vašim deželjanom, ki imajo zdaj prav dober (gründlich) navod, po katerem je zljajšano daljno učenje Vašega bogatega jezika. K temu ste dali marsiktere dobre opombe (gute Winke). Dovolite mi sedaj, naj Vam razodenem nektere svoje misli, ki so se mi vzbudile pri prebiranji Vaše knjige. Str. VI zdí se mi le igrača (Scherz), kar se bere v opombi, da se glagolitje razlagajo iz glagolati. Ker glagoli, kakor slova, pomenijo tudi písmena ali čerke, je imenovanje azbuke glagolska, potlej glagolitska, dosti po volji. To ime so dali na zadnje duhovnikom, kteri so rabili take knjige. Str. XI oltar, ocet, pop, post pač niso nemčice, ampak oltar, ocet latinici, pop iz *παπας* gerčica, Ciril rabi zanjo ierei, post je čisto slovanska beseda, bila že pred Cirilom. Več o tem ne morem pisati, ker sem zastran domovine starega cerkvenega jezika celo druge misli že nekaj let, in o tem si pisariva še vedno z Vašim pravim (braven) deželjanom Kopítarjem. Jaz nahajam oblik in besedi, ki so lastne cerkvenemu jeziku, več v Ilirskem kot v Slovenskem, n. pr. budu z nedoločnikom, da se naredí dalji prihodnjik itd. Str. XIV ispovéde ni preminjati, ker wjedje, powjedje se nahaja kar pogostoma za prvo osebo. Gl. Inst. l. slav. p. 565.

Na take starice (Archaismen) je dobro paziti. Str. 8 kar je povedano o pisavi po besedoslovji (Etymologie) zastran z in s, ž in š na koncu, mi celó dopade (cf. pa Jarnik); ko se beseda podaljša s samoglasnikom, se na tanko razloči končnik, jeli z ali s. Str. 17 leuk javaljne iz list (List), ampak od levš, v rus. levša, leva roka, neprava, od tod Vaš l-šk (lešk) nepravičen (cf. Jezičn. III, 3). Str. 25 s - péh Fertigkeit se sim ne šteje, ker je s koreninski in h obrazilo; cf. str. 57, kjer je bolj prav. Str. 52 srež je čes. stříž (stříž), in se gotovo ne šteje pod ž ali ež. Str. 80 snatjav — od n-ti — mar od snjet, čes. Brand im Getreide. Str. 109 vernem od vračam, mar od vertiti, kjer t odpade pred nem. Str. 144 oje od jeti, dubito. Str. 145 paziti in pažiti nista sestavljena, nista toraj jemati pod pa. Str. 145 pa v pauk je pač namesti po, in uk je tudi koren. Pota (puta) ni iz peti (pjati); puto naj se primerja s Fuss, Fut. Str. 149 v vrok z ni odpadel, čes. auřek (úřek), slovaško urok, das Beschreyen, iz urknuti beschreyen. Str. 154 vsok, vsétz ni tiste korenike; vysoký in viseti, vijs česko (tudi polj. rus. stslov.) je vys — vas pa vis. Tega Kranjci ne ločijo več, ali v drugih narečjih je y in i dobro ločiti, tudi v izreki. Str. 154 vižati je pač iz weisen. Str. 215 naj bi se nam. dvignem sprejel bil nesem ali grizem v II. spregi, ker pretekli čas in nedoločni naklon od nesem, grizem kaže več različnosti kot dvigniti, dvignil. Zdaj je v II. spregi str. 213 za II. naznanjeno znanilo (Character) sl, (el, in el le tedaj, kadar deblo kaže te samoglasnike). Kakor v pijem ne morem reči, da je pripona il (pil), ampak le l, ki se deblu pridene. Tako je v imel, plel le l znanilo. Ne bi bilo napak, postaviti za zgled kar pijem (ali kterege drugega na jem) poleg nesem ali grizem.

Str. 151 pratika je lat. practica. Vprašaj (?) že kaže, da se vam ni zdelo prav varno ondi. Str. 150 prilast je pač iz privlast, ne iz last. Str. 148 sokol ni sestavljen. Str. 49 netopir je edino pravo (unbefiedert, cf. Jarnik, Mikl.) Str. 45 p'na ne more biti iz nap ti, cf. s-puma; zapona od zapeti, temu naj se pristavi sedanjik zapnem, da se bolje pokaže izpeljava. Str. 57 šega ne more izpeljevati se iz šel. Str. XVIII Rusje se imajo prištevati po naj več znakov v I. red, kakor tudi Kranjci, če prav Dolenci pravijo tudi popel. Pepel je nekako pravilo, popel le izjema. Denite na mesto pepel drugo besedo, n. pr. sumnjeti, zweifeln, pa mi je tudi prav. Na Kranjskem sem pred 30 leti, ko sem vpričo bil pri otroškem nauku, slišal cviblati ali cviblovati; to mi je bilo celo nerazumljivo, dokler nisem vprašal o tem kaplana. Vi imate sicer neko drugo besedo, ki je pa zdaj ne najdem, ali kako pravi priprosti človek? Tudi Vendi so jo vzeli iz nemškega: zwubluju. Poljci imajo wät-

pić, Česi pochybowati; sumnjati je ponarejeno po geršk. *ἀμειψτός*, kakor dvojim po lat. dubito, ter so mislili na duo. Tako ponarejenih, kakor sumnjati, je v staroslov. dokaj, in iz tega se sklepati da na domovino staroslovan. Vendar dosti o tem. Ko bi le že tudi v Poljskem in Ilirskem (Serbskem) imeli slovnici, ki bi bile vravnane po mojem ali po Vašem vzgledu (Formular), bilo bi ondaj lahko sestaviti vzajemno (harmonische) slovnico slovansko. Dokler se to ne zgodi, poslednje ni mogoče ali vsaj sklenjeno z velikimi težavami. Še nekatere vprašanja: Se-li smem povsod zanesti, da ste prideržali izreko deželno (die Aussprache des Landes); p. raz, ali ne pravijo bolj sploh rez? Ali res i za t v nedoločniku nikjer razločno ne izrekujejo? Jaz bi a glasú še razumel ne bil, ko bi ne bil na Dunaju govoriti slišal neke pésterne (rojene Kranjice). Ali naj se taki zagrizeni (verbissene) glasniki tudi pišejo, in mar ne sem ali sim nam. s+m? Nerad pogrešam i v ti nedoločnikovem. Jeli odlika (Abweichung) v toliko rečeh bila res potrebna brez vsega ozira na poprejšnje pisave (Schreibmethoden)? V tem — se vé — jaz nimam besede. Kar tiče izvoljene znamnja ali čerke, se zdijo nekterim celó barbarske, posebno o, w, η. Za poslednje bi se bil vsaj mógel sprejeti c, ker ga že imajo Pemci, Poljci in Ilirci (Slavonci, Dalmatini p. Stulli). Potem bi lat. z lahko ostal, čemu z? n, l se komaj loči. Jaz bi bil j pisal za n, l, sej se piše tudi za t in r. Ko bi ostal bil h, bi se mogle tiste maloktere, v kojih se izrekuje lat. h, naštetí za izjemo, ker jih je tako malo. Ali naj se izvoli χ nam. h. Pa, kakor sem že rekel, v tem naj jaz nimam nobenega glasú. Ne bi se li dala najti kaka srednja pot? Če nasledniki Vašega čerkopisja zdaj na svetlo dajo pobožne bukve, in Dainko tudi tako napreduje, kakor je začel, morajo bravci biti zbegani. Čez 50 let bi hotel viditi, kako bode.

Str. 15 naj bi se Prosthesis bolj ločila od Epenthesis. K prvi bi se jemal ptuj nam. tuj, starosl. tužd, novoserb. tudj; k drugi (Elisionen) tica nam. ptica. Snica (hrov. senicza) pa ni skrajšano iz jesenica. Tu Vas je zapeljal P. Marko, ki se drugoč graja. Sicer sem se iz Vaših bukev naučil marsikaj, kar bom scasoma lahko porabil. Str. 37 se Vam zdi čudno, da pridevniki v množini ne ločijo več srednjega spola od ženskega. To delajo zdaj skor vse narečja, celó Čeh, kateri se slovnice ni učil; le v učeni pisavi (im hohen Styl) razločuje srednji spol od ženskega. Da pišete srove drava (str. 269), tega ne razumem prav; srov je skrajšano iz sirov, piše naj se toraj z s: srov. Ali res razločuje kmet nedoločnik spat od namenivnika spat? Jeli razloček dokaj znaten? So ga li poprejšnji pisatelji spoznali in spolačevali? Mislimi moram zdaj, kako

bi Vam za to meni drago darilo poslal kaj, kar bi Vam móglo biti ljubo. S posebnim spoštovanjem bivam

Vaš

G. Kalistra in tiste, ki so z njim
bili na Dunaju, prosim, pozdravite.

Vdani

Dr. Jos. Dobrowský.

11. Kar so ti trije učenjaki pisali o slovnici Metelkovi, to je čversta kritika, ktera ne podira le, ampak tudi zida. In taka bodi nam Slovencev v čisljih. Povedali so mu, vzlasti o čerkah in njihovih oblikah, prijazno in spodobno skor vse, kar se mu je pozneje očitalo neprijazno in časih celó nedostojno! Iz Gorice mu je 12. sept. 1825 Valentin Stanič (Stanig r. 1774, u. 1847), ki je bil ondi oziroma to, kar Dajnko na Štajarskem, Jarnik na Koroškem, pisal to-le: „Povedati Vam moram, da mi oblika novih čerk, malo da ne vseh, ni všeč“. Tako sta sodila i Ravnikar i Kopitar; Metelko sam ni bil z njimi prav zadovoljen (Vorrede XXVIII); čisljali pa so notranjo veljavo njegove slovnice vsi, posebej tudi M. Čop in P. J. Šafařik.

Pavel Josef Šafařik (r. 1795, u. 1861) je l. 1826 spisal ter v Budi (Ofen) dal na svetlo „Die Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten“. Ta knjiga mu je bila osnova, po kateri je zložiti hotel polagoma slovstveno zgodovino vseh rodov slovanskih. Obračal se je iz Novisada, kjer je bival do l. 1833, pismeno do raznih pisateljev, naj mu pomagajo v ta namen. Izmed Slovencev sta ga podpirala Kopitar in Matija Čop, tedaj knjižničar ljubljanski. Prijateljsko so si dopisovali, in razun Kopitarja je bil vzlasti Šafařik, kateri je Čopu, kakor sam pravi, nekako vsilil veselost do slovanskih in slovenskih reči. Marljivo je nabiral Čop vse, karkoli je mogel dobiti o bukvah slovenskih (windischen), popisal jih ob kratkem in poslal je spis svoj, 100 strani v celih polah, učenemu prijatelju v naznanjeni namen. Poslal ga je bil po Kopitarju, kateri je kratko pa krepko po svoji navadi tu in tam še kaj pristavil, ter pisal o tej priliki Šafařiku: „To so krasni spiski; javaljne bi bili mogli od kod drugod za svoje delo dobiti tako dobre priprave. Čop je mehek presojevatelj in obširnega vzajemnega znanja (Zhóp ist ein milder Recensent und von extensivem Vergleichsgeichtskreis)“. Šafařik je jugoslovansko književno zgodovino tedaj bil sicer doveršil, ali na svetlo jo je še le po njegovi smerti dal Jos. Jireček (l. 1864 in 1865 v Pragi). V prvem zvezku, ki ima v sebi slovensko pa glagoliško pismenstvo (Paul Jos. Šafařik's Geschichte der südslawischen Literatur. I. Slowenisches u. Glagolitisches Schriftthum), se bere p. o Metelkotu str. 40, 41: Temu dobremu jezikoslovcu in pridnemu pisatelju gre hvala, da je kranjski

pismenosti dal več jedernatih jezikoslovnih in naučnih bukev, in ta hvala bode še večji, kadar pride na svetlo njegov slovenski slovar, o katerem se dela že nekaj let. S svojo slovnico (Lehrgebäude) slovenskega jezika po Dobrovskega sestavu je slovničnemu razlaganju kranjskega narečja dal znanstveno, stanovitno podlago: prihodnjemu slovanskemu Jak. Grimmu pa prijetno pripravo k spisaniu občne primerjajoče slovnice. Da bi pač le predolgo ne izostala po tem sestavu narejena poljska, serbska in hrovaška slovnica! In str. 61: Zasluženje, ktero si je Metelko pridobil, ker je Dobrovskega slovnični sestav obrnil na jezik slovenski in tako slovanskim jezikoslovcem podal vgodno, tehtno, kaj pripravno naučno knjigo; to zasluženje je brez vsega pregovarjanja veliko in stanovito. V tej knjigi skuša Metelko popolno in dosledno vstreci potrebi, ktero sta čutila n. pr. že Popović, Gutschmann i. t. d. in ktero je na tanko opisal Kopitar, da tiste glasove, za ktere latinska abeceda nima znamkov, piše z lastnimi čerkami, kakor je l. 1824 poskušal že tudi P. Dajko. Bilo je odslej na Kranjskem več bukev natisnjenih v tej Metelkovi abecedi; vzdiga se pa tudi zoper to čerkopisje precej veliko nasprotovanje.

V predgovoru k svoji slovnici str. XXVI. pripoveduje Metelko o Markotu in Dajnkotu, da sta oba popravljala naš čerkopis, pa da ga nobeden ni popravil. Po moji misli, pravi, bi bil Dajko bolj prav storil, ko bi se bil v svoji slovnici v marsikterih rečeh ravnal bolj po Šmigocu; pa — quilibet abundet in sensu suo.

S kolikim vspehom je delal pa Metelko in kako osodo je imela njegova pisava — Metelčica?

B.

12. Podoben tihemu potoku, ki rosi lepe senožeti in ravne polja, je l. 1817 delovati jel Metelko, prvi očitni učenik slovenskega jezika. Razlagal ga je od leta do leta po slovnici Kopitarjevi, dokler ponudi l. 1825 učencem svojo lastno v novem čerkopisu.

Redki, pač redki so bili še tedaj, ki so marali za slovenščino ter obdelovali domače književno polje. Da je Metelko marsikterega izmed svojih učencev k temu vzbudil, ni dvomiti. Brati so med njegovimi prvimi poslušalci razun bogoslovcev ali duhovnikov Jož. Orel, And. Smole, Mat. Čop, Mih. Kastelic itd.; poslušala sta ga neki tudi Fr. Prešern in J. Vesel Koseski. Vidoma pa se je kazati jel vspeh slovenskega nauka pri bogoslovcih, kateri najprej učenci p. A. Bohinc, Fr. Felician Rant, G. Švab, F. Baraga, M. Verne, A. Kafov, J. Kek, P. E. Podvinski, A. Albrecht, J. Cigler, M. Ravnikar, J. Holzapfel itd. itd., so postali v kratkem učniki in pisatelji

slovenski. Zaporedoma so zlasti od l. 1826 prihajale na dan bukve, pisane v dokaj čisti slovenski besedi. „Res je, pravi Čop (Šaf. Südslaw. Lit. I. 38. 39), da skor vse bukve, kar jih je zadnjih 15 let na Kranjskem prišlo na svetlo, v besednem oziru presežejo naj boljše iz prejšnje dobe. Presiljave, ako so se res kje prigodile, bode čas nam najboljše omečil“.

Pervi, ki je pisariti jel o in v Metelčici, bil je še zdaj živeči gospod Janez Zalokar (r. v Šmarjeti pri Klevevžu l. 1792). Spisal je najprej v Bohoričici: 1) *Splohni nauk od kranjskih čerk; posebni glas novih, in navoj po njih prav brati*. V Ljubljani 1825. 12^l. ½ pöle. V Metelčici pa: 2) *Nauki in molitve za mladost*. V Ljublj. 1825. 12^l. 178 str. 3) *Kratko premišljevanje Kristusovega terpljenja*. V Ljublj. 1826. 12^l. 72 st^l. 4) *Kratko podučenje v nar potrebniših kerščanskih resnicah*. V Ljublj. 1826. 12. 381 str. 5) *Devanajst bukev Tomaža Kempčana*. V Ljublj. 1826. 12^l. 580 str.

„Vse Zalokarjeve bukve so posebno znamenite zavolj čiste in lepe kranjsčine, kakor tudi zavolj pravega cerkvenega duha, ki je v njih“. Tako je pisal Metelko sam (pr. Pismenica).

Drugi, ki je pisal nekoliko v Metelčici, bil je tudi še živeči gospod Blaž Potočnik (r. v Naklem l. 1799). Dal je v Metelčici le na svetlo: *Svete pismi za vse velike praznike in godove med letam*. Jih je neka složil, nekaj zloženih perdjal. V Ljubljani, 1827. L. Eger. 12^l. 139 str.

„Te pesmi se posebno priporočajo, ker so v zadevi pesniške mere, soglasja in čistosti jezika v lepem redu in torej v zmožnosti ginjbe srcá in povzdige duha“ (cf. Pismen. Met.).

Da sta Zalokar in Potočnik prej in slej pisala tudi v Bohoričici, je znano. Potočnik se je razun tega pridružil pevcem v „Kranjski Čbelici“, kjer so mnoge krepke pesmice njegove (cf. Šaf. Südslaw. Lit. I. 42).

Poprijemali so se Metelčice pisatelji in pisarili v njej bukvice narodu slovenskemu, naj bi jih prebiral v svoje podučenje in boljšanje. K temu je pa treba, da se naučijo novega čerkopisja že mladi, koj v malih šolah. Toraj spiše Metelko:

b) *Abecednik za slovenske šole v c. k. deržavah*. V Ljubljani, 1829. 8^l. 39 str.

c) *Abecednik nemško-slovenski za šole v c. k. deržavah*. V Ljubljani, 1830. 8^l. 77 str.

Da bi pa ljudski učitelji sami znali prav brati v novem čerkopisu ter učiti jezik slovenski, spiše Metelko malo slovnico:

d) *Slovenische Sprachlehre. Ein Auszug aus dem Lehrgebäude der slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien, für Anfänger, Lehramts - Praeparanden und Lehrer an den slowenischen Volksschulen*. Laibach, 1830. 8°. 108 S.

V predgovoru pripoveduje, da je bilo ukazano, naj šole po deželi imajo se v domačem jeziku, kar je, pravi kaj vgodno jeziku in slovstvu slovenskemu, in da je bil naprošen spisati v ta namen kratko slovnico. Spisal jo je po svoji veliki slovnici ljudskim učiteljem in učiteljskim pripravnikom, in da bi se jim bolje vjemalo, je posnel slovniske izraze po nemški v ljudskih šolah tedaj navadni slovnici. Namenil jo je pa tudi ptujcem, katerim je že sedaj ali bude v prihodnje treba kolikor toliko znati jezik slovenski. Pa je res krepka in lahka slovniciča. Kratko pa dobro kaže obrazila, v katerih je slovenščina tako bogata, po njihovih pomenih; na koncu ima tudi nekatere izreke in pogovore.

Da se narod budi in lika, in da se pospešuje res slovstvo njegovo, ni dosti, da se uči le svojega jezika; treba je tudi, da se mu razlagajo drugi potrebni nauki v materni besedi. V ta namen je sestavil Metelko v pocirilici (tako je imenoval sam svoj pravopis):

e) Številstvo za slovenske šole po c. k. državah. V Ljubljani, 1830. 81. 141 str.

To je prevod iz nemškega: „Anleitung zur Rechenkunst zum Gebrauch der deutschen Schulen in den k. k. Staaten“. Ako se ne motim, je to knjižico zložil ali poslovenil bil že Vodnik; primerno vredil jo je sedaj Metelko. V kazalu se vidi, da uči knjiga v XI. stavah na pr.: kaj je številcati; skladev, odkladev, nakladev, razkladev sprimkanih števil; drobižev, debelitev; kaj so drobovi, permere, spermere, prosta, lična in nelična tristavka v celinah in drobovih, perhiltjeji v štirih štetbah, v drobovih, tristavkah itd.

13. Bil je Metelko v mnogih rečeh Vodnikov naslednik. Dobil je menda tudi nekatere njegove spise. Tako je n. pr. sestavljal veči slovenski slovar že J. Ž. Popovič, B. Kumerdej itd. Tudi Vodnik se poprime tega dela, marljivo nabira ter nabere do 30.000 slovenskih besedi, in jih (po Adelungu) vredil v nemško - slovensko - latinski slovar, ki bi šteti imel do 80 pol srednje osmerke. Nanznanjen je bil že l. 1806; posebej napové nanj naročevanje sredi l. 1813 s prvo tiskano polo, ali po vojski in nemili Vodnikovi osodi zastane tolikanj zaželeno delo. Po njegovi smerti rokopis za 130 gl. kupi Ravnikar, modroslovnih šol ravnatelj, ter ga izroči Metelkotu, češ, da ga spravi polagoma na svetlobo.

Kakor Vodnik na Kranjskem, je zdeloval slovar Jarnik na Koroškem. Pošlje mu neki Metelko tudi rokopis Vodnikov. Jarnik si dobi založnika in tiskarja; bile so štiri pole že natisnjene, kar se zboji založnik s tiskarjem vred prevelikih stroškov, in tudi Jarnikov rokopis ostane le rokopis. Enako je pripravljval zanj Dajuko na Štajarskem, pa ni Dajuko ni Metelko ga ne moreta spraviti na dan.

Krog l. 1830 se je Metelčica jela nekoliko bolj gibati, in t. majnika je z Dunaja Kopitar o slovarju pisal Metelkotu: Prav Vi ste ali bi vsaj biti mogli tisti mož, ki sem si ga želel v svoji slovnici str. 56, kateri nam popiše naposled jezikov zaklad . . . Zedinite se z gosp. Čopom in pomenkovaje se z Dobrovskym ter s slovarji vseh drugih narečij v rokah, nekaj sami nekaj po svojih učencih zapisujte besede, kakor nanese, na posamne osminske liste, ki jih dajte potem vsaki teden abecedno vrediti. Čez leto in dan je tako nastal slovar Vukov. Ali začeti se mora. *Dimidium facti qui bene coepit habet*, pravi naš Horac. *Dic hoc tibi ipsi et Čopio cum salute mea.* — Kako je z Ravnikarjevo biblijo? — Vi tedaj pa Čop *cum discipulis* — spravite se nad *inventarium ut dixi.* *Valete et favete vesterrimo Jernejo.* —

Tretji, ki je pisal v Metelčici, je bil ranjki Franec Jelovšek (r. v Ljubljani 1793, u. v Novomestu 1868). Iz tistega vzroka, da se v njej prične učiti po šolah in se je privadi mladina, dá na svetlo: *Kerščanski nauk za slovenske šole poleg katekizma po c. k. deržavah.* V Ljubljani 1831. 8°. 131 str. — Metelko ga pripisuje kar Jelovšku, ki je bil takrat katehet v normalni ljubljanski; bere se vendar, da so ga skladali skupaj Fr. Jelovšek, U. Jerin (v Ljubljani r. 1785, u. 1849) in J. Burger, tedaj prvi ali naj gorečniji Metelkovec (cf. *Carinthia* 1831, 25; *Südsl. Lit.* I. 45). „Ta katekizem je po pravih kateheških pravilih lepo zversten, in se tudi v zavédi lepe slovenščine priporoča“ (Met. Pismen.).

Zapored so prihajale šolske knjizice v novem čerkopisu na svetlo. Vlada sama, kakor se kaže, je podpirala to početje in pripustila Metelčico v deržavne šole. Množili so se pisatelji in skerbeti jeli ne le za šolsko mladino, tudi za prosto ljudstvo, za narod slovenski. I temu naj se dajejo v roke podučne knjige, da se mu po njih, si mislijo, prikupi tudi popravljena pisava ter se tako ustanovi. Naj gorečniji med temi je bil J. Burger, duhovni vodnik v ljubljanski duhovščnici, naslednik J. Zalokarjev. Množili so se pa tudi Metelčice neprijatelji, in dasi ravno so to leto že prednje straže bile se spoprijele in je v kratkem udariti se pretila abecedna vojska, naj se vendar naštejejo poprej še knjige, ki so prišle tedaj v Metelčici na svetlo.

Četrti namreč, ki je boril se in pisaril o in v Metelčici, je bil že tudi ranjki Jožef Burger (v Krašnji r. 1800, u. 1870 v Šmartinu pri Litiji). Poslovenil je: 1) *Nedolžnost preganjana in povečšana*, povest iz pisem Kristofa Šmida. V Ljubljani, 1832. 8°. 124 str. 2) *Evstahi*. Povest iz pisem Kristofa Šmida. V Ljublj., 1832. 8°. VI. 149 str. 3) *Pomoč v sili ali lesen križ in sreča dobrega uka*. Dvé povésti iz pisem Kristofa Šmida. V Ljublj.,

1832. št. 48 str. 4) *Svete Teresije Premišljevanja in persercni pogovori s Bogam*, z njenim popisam svoje mladosti in z nekaterimi njenimi uki. Iz njenih pisem okrajšal Simon Buhfclner, fajmošter na Nemškem. V Ljublj., 1834. št. str. 84. — Pri sv. Jakobu je slovel tedaj duhovni pomočnik Anton Pekec (r. v Stopičah 1803, u. v Ljubljani 1833). Prav radi so njegove duhovne govore poslušali ljudje, in da bi z duhovnim pridom pomnili jih tudi v prihodnje, dá po njegovi smerti v pocirilici na svetlobo Jož. Burger: 5) *Razlaganje dopoldanje očitne službe božje*, ali kerščanski nauki od s. maše in pridig, ki jih je imel Antoni Pekec, kaplan per s. Jakobu v Ljubljani, v l. 1832. Natisnil J. Blaznik v Ljublj., 1834. št. VIII. 499 str. In 6) *Kristusovo Terpljenje v osem postnih pridigah*, ki jih je imel Antoni Pekec, kapl. per s. Jak. v Ljublj., v l. 1831. V Ljublj. natisnil J. Blaznik, 1835. št. 122 str.

„Bukve g. Burgerja, piše spet Metelko v Pismenici, in veliko prevred ta svet zapustivšega Pekca so v prav lepi in čisti slovensčini pisane, in se tudi v svoji oségi sosebno priporočajo; marsikteri, ki so že veliko tacega brali, pravijo, de kaj boljše in lepše zdelanega v slovenskem, in tudi v nemškem jeziku, še niso najdlji, kakor je Razlaganje dopoldanje službe božje. Hvala, ki jo tukaj g. Burgerju, zgorej g. Zalokarju in g. Potočniku po zasluženji njih lepega pisanja damo, tudi skorej vse druge pozneje pisatelje zadéva, kateri so se po teh ravnali“.

14. Ravnali so se po naznanjenih pravilih mnogi pisatelji slovenski, ki so bili prijatelji Metelkove slovnice, toda neprijatelji njegovih čerk — Metelčice. Med temi je bil posebno A. Albrecht (roj. v Idriji 1782, tedaj v Ljubljani kanonik in stolni župnik, u. v Novomestu proš l. 1848), kateri se je neki hudo poganjal zoper nove Metelkove čerke (v. Südsl. Lit. I. 42). Prepirali so se nekaj let le bolj med seboj, v družčinah, po šolah.

Pervi pa, ki se je očitno, vendar ne s pravim imenom, vzdignil zoper Metelčico, je bil Horatius t. j. Dr. Jakob Zupan (r. 1785 v Prevojah na Berdu, u. 1852 v Celovcu). „Carinthia“ v Celovcu prinese l. 1831 v št. 20 iz njegove roke spis: „Cyrillisirung des windischen Alphabetes“. Dva tujca (Leopold u. Carl), ki se učista slovenskega, najmeta, tako popisuje šaljivo, na sprehodu brez naslova bukvice, v katerih pa ne poznata vseh čerk. Serbske niso, ruske tudi ne, pravita; kar zadeneta na pisatelja tega sestavka, kateri jima pové, da so to Potočnikove sv. pesmi, pisava pa da je Metelčica; prvi naslednik njen je Zalokar, drugi Potočnik; več si jih — ukljub vsi svoji doslednosti — ni mogla doslej pridobiti, tako terdo se Kranjci deržijo stare navade. Prav imajo, pravi prvi; čemu kaziti lepo latinico! Ne Dobrovsky, ne Kopitar, veljaka slovenska, nista si upala naznaniti Metelčice; hvaliti je menda ne moreta, grajati nočeta, da malemu slovstvu ne škodujeta. Prav pa bi

hilo, da si primerno pomnožijo Kranjci latinsko pisavo. Kaj še, pravi drugi; to ni lahka reč. In če si jo Kranjci tudi pomnožijo, kako se more usiliti Nemcem, Francozom, Talijanom, Angličanom. Na Kranjskem se utegne prijeti; uči se je mladina v vzglednih šolah, vadijo se je v bogoslovnih duhovniki. — Bolje bi ne bili mogli pričeti; le škoda, da se tako malo gleda na lepoto. Dokler tega ni, naj bi se novim čerkam nasprotvalo. *Versate diu — Horatius.*

Koj v 25. l. odgovori na to J. B. t. j. Jož. Burger, tedaj naj gorečniši Metelkovec. Metelčica nima le dveh naslednikov, pravi, sej so znani pisatelju oni trije, ki so skladali slovenski katekizem; razun teh so že mnogi mnogi, ki pisarijo v Metelčici, pa se nočejo očitno imenovati, ne le po Kranjskem, tudi po Štajarskem in Koroškem. Če po obliki čerke niso lepe, sej se dajo olikati, kakor se se polagoma olikale tudi latinske. Take poprave abecedne so že davno želeli; Metelko jo je popravil. Kopitar je hvalno naznanil Metelkovo slovnico v „*Saf. Geschichte der slav. Spr. u. Liter. nach allen Mundarten. Ofen. 1826*“, kjer v „*cyclus grammaticarum symphonarum et lexicorum symphonorum*“ razun česke (Dobrovsky), ruske (Puchmayer) in slovenske (Metelko) želi še primerne poljske in serbske. Da se čerkam zlepša oblika, za to si prizadeva Metelko, kar more in utegne. Čemu nasprotovati! Sej se vé, kako se počasi navada popravlja; čakamo take poprave že od Popoviča. Kdor noče v vodo, se plavati ne navadi itd.

Nato se oglasi spet J. Zupan v 32. l., kjer mnogo piše o pravopisih, o čerkah, o *x* (žabi) itd.; da pomanjkljiva abeceda ne opovira tolikanj slovstva, sicer bi Angličani imeli naj manjše, Uskoki pa s cirilico mnogo večje; kakor se različno izrekuje, naj se tudi različno piše. Čemu le množiti abecede, in ločiti Slovence po Dajnci in Metelčici. Učiti bi se mogli v prihodnje obeh, azbuke in abecede. Toraj vedno le abecede! Da sta bila zoper Metelčico Kopitar in Ravnikar, to je znana reč; ta pa, ki je z njima bil na Dunaju, se razklicevati daje za H. Cirila. Pustite nam lepo latinico! Nikarte prazne slame mlatiti! Upati je, da šolske poskušnje ostanejo le poskušnje. *Aetas animusque virilis*

Commisisse cavet, quod mox mutare laboret.

Her.

V 39. l. mu odgovori zopet J. Burger. Naj se reč pojasni na vse strani, pravi. Čerkam namen je, da enojne glasove znamenja enojno, da so med seboj razločne, nove latinskim v obliki primerne, da se lahko pišejo zderžema itd. Popolnoma ni nobena reč, vendar za to še ni zametovati. Kar tiče pravopis in čerke, zavrača na slovnico Kopitarjevo in Metelkotovo, kjer je o tem dokaj brati. Zoper

pravila, po katerih se ravná Metelčica, tudi Ravnikar in Kopitar nikdar nista bila. Branje se po njej mnogotero zlajšuje, in duhovni, kateri to reč najbolj pospešujejo, terdijo, da se otroci v enem letu navadijo bolje brati po Metelčici, kot po Bohoričici v treh letih. Nadjati se je, da se od tega odverniti dali ne bodo.

Ali — dali so se odverniti, in kdo bi si bil mislil, da bode prav tam, kjer se je bila pričela ta abecedna vojska, zoper Metelčico odločil jo — Metelčice prvi prijatelj — Slomšek!

Pričela se je ta vojska v nekdanji Karantaniji (na Koroškem) v Karintiji l. 1831, kadar je na Kranjskem v II. bukvicah Kranjske Čbelice v zabavljici „Nova pisarija“ Fr. Prešern poprijemal presilno književno in nravno čiščenje (purizem) v prozi in poeziji po pravilih, ktere so dajali ter v djanji spolnovali Ravnikar, Metelko in nasledniki. Ločili so se tako slovenski pisatelji po duhu, ločili tudi po čerki. Eni so pisali v Dajnčici, eni v Metelčici, eni pa, in teh je bilo največ, v Bohoričici na pr. Albrecht, Ziegler, Baraga, Veriti itd., ki so tako djanski podirali Metelčico. Kar pride v Gradcu na svetlo nova slovnica in nov slovar, spisal A. J. Murko, v Bohoričici. Ves vesel naznani to delo v „Carinthia“ štev. 10 l. 1832. pod naslovom: „Erfreuliche Erscheinung in der slowenischen Literatur“ Lubomir t. j. Slomšek. — Kakor skerbnemu popotniku na razpotji dober kažipot, pravi koj v začetku, se je vsem prijateljem in podpornikom slovenskega slovstva prikazal A. J. Murkotov slovar s slovnico vred. Silo treba je bilo takega dela že tujcem in domačinom. Lahko bode zdaj verlim slovenskim književnikom in zlasti po hudi abecedni vojski zelo žaljenim šolskim prijateljem in podpornikom, odpravljati nevgodne in same sebe podirajoče novotarije ter slediti hvaležno zaupanja vrednemu možu, kateri nam bolj v djanji kot z besedo kliče: Bratje, naprej po dosedanjem, s tako lepim vspehom venčanem tiru do 300 let dobre pisave! Ne dajte se od te poti odverniti ne na desno, ne na levo. Le na tej se more vedoželjnemu ljudstvu dajati dokaj in dobre dušne hrane. Kaj pomagajo še tako popolni pravopisi, dokler nimamo v njih dosti bukev, in ni mož, ki bi tako spisovati hotli svoje dela v občno rabo, kakor nam dosedanja skušnja dokazuje.

Res je, da je tako imenovana starokranjska pisava pomanjkljiva in nepripravna; pa je nje poprava viditi tudi prepozna in prezgodnja. Prepozna, ker imamo že precej ljudstvu prav koristnih bukev, katerih ne maramo pustiti le zavoljo čerkopisja. Za Cirila ali notranje-avstrijskim Slovencem za Bohoriča bi bila mogoča bila. Zdaj se pa bralci večidel ne dajo pogovoriti, da je to, kar je novo pa

nenavadno, bolje mimo starega in navadnega. Prezgodaja, ker jih je med jezikoslovci vendar le premalo, ki bi sprejeti hotli to preuredbo.

Ni še čas (non dum hora est) za taki vzajemni pravopis. Dokler možje, kakor Murko, Jarnik itd. pišejo po starem, nikarte bogati učiteljev, nikarte ovirati slovstva. Bolje ob bergljah naprej, kot brez njih ne môči dalje. Concordia minimae res crescunt, discordia maximae dilabuntur, je djal veliki cerkveni učenik Hieronim. Da bi k sercu vzeli si ta izrek največega učenjaka in jezikoznatelja tedanjega časa sedanji jezikoslovci in da bi ga ne skušali sami nad seboj po njegovi drugi, temuč po prvi polovici. Oni gotovo dobro mislijo; ali ta resnica naj bi jih prenagnila k velikodušnemu sklepu, zavolj dobre stvari pustiti to poskušnjo za zdaj, da vgodniši čas (plenitudo temporis) temu početju prinese vgodniši vspeh. (Prim. tudi o tem A. J. Murko's Sprachlehre, Vorr. S. XII — XV.)

Nepriistranski slovenski jezikoslovci pa bodo vsi zmožnemu spisatelju omenjenih del hvaležno podali roke ter rekli soglasno: Med abecedami volimo mi tisto, ktera nam najbolj služi t. j. mi ostane nemo pri stari abecedi (Bohoričevi)!

15. L. 1832 pride v Celovcu na svetlo „Versuch eines Etymologikon's der Slowenischen Mundart in Inner-Oesterreich“, ki ga je po zanesljivih virih zložil U. Jarnik; na Koroškem drugi prijatelj Metelkove slovnice, ki ga pa ni spisal v Metelčici, ampak v Bohoričici. V „Carinthia“ šte. 12. t. 1. naznani Slomšek tudi to knjigo ter kaže, kako pomenljivo in kako koristno je Slovencem tako delo. Jedro vsakteremu jeziku je v koreninah, pravi. Iz teh se razrašča in razcvita in prav v njih se vidi, kako lep in bogat je jezik slovanski sploh in slovenski posebej. Skor 1500 slovenskih korenin je nabral pisatelj in primerja jih s staroslovenskimi, s poljskimi, českimi itd. Koliko bogastvo se razodéva v našem jeziku; res je, da se ga človek nikdar ne nauči popolnoma. Ta „Etymologikon“ ima biti podlaga velikemu slovarju, ki ga z nekterimi prijatelji sestavlja Jarnik, in ki ga že naprej vesel pozdravlja Slomšek.

Spisal je bil omenjeno delo, slovar po koreninah, Jarnik že l. 1830, kar je razviditi iz predgovora. V tem spominja tudi, da so ljudje vseskozi popraševali po slovenskem slovarju, in da je v dveh zimah nabral bil éz 20.000 besedi, ki jih je pa namesti po navadni abecedi, v kateri se tolikanj razločujejo med seboj slovanski rodovi, vredil po sorodnih glasnikih, kakor jih ima že tudi Metelko v svoji slovnici. Zakaj ni dal te knjige natisniti v Metelčici, tega sam ne pové.

Drugače pa je storil Anton Janez Murko (r. l. 1809 pri sv. Rupertu na Stajarskem, dr. bogoslovja, sedaj dekan v Hočah).

Konec l. 1830 je bil že na Dunaju spisal slovnico o slovenskem jeziku (vid. Vorred. XVI.) in v dveh letih je hotel na svetlo spraviti tudi slovar v dveh delih. Vendar pride prva na dan v Gradcu l. 1832 z naslovom: „Theoretisch-praktische Slowenische Sprachlehre für Deutsche“, s pristavkom, v katerem ima poslovenjene nekatere potrebne besede, nekaj nemško-slovenskih pogovorov, Ezopovih basen in Prešernove pesmi „Slovo od mladosti“ pa „Povodnji mož“ (8^l. XVI. str. 198); slovar pa l. 1833 najprej „Deutsch-Slowenischer Theil“ (8^l. v predelih str. 862) in potlej „Slovensko-Nemški Ročni Besednik (8^l. str. 789). Kakor se slovensčina govori na Štajerskim, Koroškim, Krajskim in v zahodnih straneh na Vogerskim“. — Reči se mora, da slovnica in slovar, ki sta bila tedaj prav dobra, sta dobra še sedaj, vzlasti slovensko-nemški besednik, ker boljšega nimamo dostej. Ni se toraj čuditi, da je obeh teh del bil Slomšek tolikanj vesel.

V predgovoru k slovnici razlaga Murko, zakaj ni pisal ne v Dajncici ne v Metelčici, ampak v Bohoričici. Pervič, pravi, za to, ker sem spisal to defo (slovnico in slovar) za Slovence vse, ne le za nekatere, za kako peščico naslednikov te ali ne abecede, sej vem, da Slovenci rabijo sedaj še največ Bohoričico; drugič, ker je gotova resnica, da se kaka nova tudi dobra reč, dokler je narod in večina njegovih pisateljev ne poterdi, v slovar sprejeti ne sme; tretjič, ker bi nova abeceda, ako je že res potrebna, mogla biti čisto latinska, ne pa zmes iz latinskih, cirilskih, pokvarjenih in na novo iznajdenih pismenk. Vsak terdi svojo, se vé; vendar nobena novih abeced ne skezá, in sestaviti bi moral spet drugo, in tako le pomnožiti dosedanjo zmešnjavo. Opomnim naj, da se Bohoričeva meriti sme (razun s Cirilovo) z vsemi drugimi evropejskimi. Kopitar, na kterega se ti novi abecedarji sklicujejo, je želel latinskega Cirila, ki bi v svojem pravopisu sklenil zapadne Slovane. To imenitno in jako dobro zedinjenje slovanskih narečij bo pa ostalo menda le zelenje, dokler se manjši, v državi manj pomenljivi in manj olikani rodovi ne pridružijo bolj izobraženim in premožnim.

Štajarski Slovenci smo bili s Kranjci lepo sklenjeni v pisanji, kakor smo v govorjenji še; zdaj pa se vzdiguje neka književna razlika, kakor stena kitajska, ki proti nas razdeliti, kar ni in ne more dobro biti ne gledé na jezikoslovno ne sploh na ljudsko omiko, ker si na vso moč prizadevajo na Štajarskem Dajnkovo, na Kranjskem pa Metelkovo pisavo pripraviti v občno rabo ter jo vpeljujejo v ljudske šole in tako med ljudstvo samo. „Le vzajemno abecedo, vse drugo pride samo po sebi“, vpijejo in vendar delajo vedno le

nove razpore. Poznam človeka, ki si je, ker mu nobena dosedanjih abeced ni všeč, stvaril popolnoma novo, češ, da rabi v prihodnje sam svojo! Ako se ima to ponavljati, se bomo vkvarjali na zadnje kakor Kitajci le s pravopisji, poglavitno reč, vedo samo, pa zane-marjali. Kdor se je naučil pravilno brati slovensko, lahko bere in razumé vsako tudi v Bohoričici pisano ali tiskano knjigo; kdor se pa ni naučil, tega nevednosti ali priprostosti ni pomagano še s toliko celimi ali polglasniki! Kadar sem pisaril poprej svojim rojakom, pisal sem vselej v navadnem pravopisu, ter sem dobro vedil, da me bodo razumeli; zdaj bi pa enim mogel pisariti v Bohoričici, drugim v Dajncici, spet drugim v Metelčici, in bi še vselej ne vedil, bodo li znali brati, ali me bodo razumeli itd. Čemu se neki ločiti in na stran zahajati, kadar se po ravni poti in z zedinjenimi močmi najprej pride do zaželenega konca itd. To so razlogi, da sem pisal v Bohoričici; ako bode treba, povem jih še več, vendar le-ti so poglavitni.

Tako je z besedo in v djanji na Štajarskem poderl Dajncico, pa tudi Metelčico, A. J. Murko, na Koroškem djanski U. Jarnik, in ondi priéto abecedno vojsko sklenil in dokončal je, djal bi, z obeh omenjenih del tolikanj iskreno priporočbo — Lubomir t. j. Slomšek. Pa — komaj potihne abecedna vojska na Štajarskem in Koroškem, kar se vname le še huje na Kranjskem!

16. Na Kranjskem je Metelčico hudo pičila „čbelica“, ktero je l. 1830 na svitlobo dajati jel Mih. Kastelic (r. v Zatičini l. 1796, u. v Ljubljani knjižničar v pokoju l. 1868). Kar so bile „Pisanice od lepeh umetnost“ l. 1779 — 81, to naj bi primeroma bila „Krajnska čbelica“. Združeni so takrat domovini peli; toda

Sercé od „Pisanic“ je komaj zgréto,
Slovó od njih so razkropljeni vzeli;
Prenéha petje u Emon' začéto —
Le éden serca vnéma po deželi;
Iz njega ust nar slaji pésem 'zvira —
Prehitro take strune glas umira!

Ta „éden“ bil je V. Vodnik, umerl l. 1819. Popeval je sicer na Koroškem Jarnik, na Goriškem Stanič, na Štajarskem tudi Dajnko; poskušali so se celo v narodnem pesništvu; vendar z Vodnikom se nobeden meriti ne more. In res je, kar poje „Prijetlam Krajnsine“ v I. bukvicah M. Kastelic dalje:

Modrica Krajnska dolgo je zdihvala,
Utihnili prijetni so glasovi,
Zastonj ubrane citre prebirala,
Dremáli, Krajna! tvoji so sinovi:
K Slovencam drugim reva je gbežala,
K vam, Poljcov, Serbov, Čehov ljub' rodovi;
Vi Krajnce znali ste buditi, unéti,
Naródu spét prederzujemo se péti.

Da bi v duhovnem, нравno-podučnem, slovničnem, jezikoznan-
skem slovstvu dremali bili Slovenci po Vodnikovi smerti, to se reči
ne more, ker takih del je dokaj spisanih bilo od l. 1820 — 30. Ono
veljá torej le o kranjski Modrici. Leta 1827 zapoje Fr. Prešern
(v Illir. Bl.). Rojak njegov pa, Matija Čop (r. na Breznici l.
1797, u. knjižničar v Ljubljani l. 1835), učenec Vodnikov in Metel-
kov, „velikán učenosti, ki govoril jezike vse Evrope je učene, ki
skrita nobena bila ni zvezd mu nebá pozije“, on je bil vzrok, da
so združeni prepevati domovini jeli spet mladi pesniki in da je izro-
jila „Krajnska Čbelica“ (vid. Oesterr. Morgenblatt; Jordan's
Jahrbücher 1843). Da pa je prikazala se Čbelica v Bohoričici, to
je djanski poderlo Metelčico na Kranjskem, ker glasili so se po
njej, razun že ranjkega Vodnika, naj boljši pisatelji na pr. Jarnik,
Zupan, Prešern, Zemlja, Kastelic, celo Metelkovec Bl. Potočnik itd.

Pa tudi na ravnost so Čbeličarji poprijemali novo pisarijo (vid.
II., str. 30 — 37), in v III. bukvicah spusti Prešern nektare ser-
šene, n. pr. Ravnikarju, ki se v Zgodbah sv. pisma l. 1815 zoper
ptujke poteguje za deležnike:

Poptujčevau.

Govjancov naših jezik poptujčevavši
Si kriv, de kolne Krajac molitve bravši.

Z ozirom na pričakovani slovar, menda Metelkotu (str. 21):

Nečimurni up.

O Krajnci! ako čakate slovarja,
Ne čakajte ga od abecedarja.

Koj na drugi strani (22, nat. II.) pa ima sonet, po katerem se
je abecedna vojska sprožila tudi na Kranjskem, in naslov mu je:

Čerkarska pravda.

Al prav se piše kawa *) ali kaša,
Se šola novo-čerkarjev serdita
Z možmi prepira stariga kopita;
Kdo njih pa pravo terdi, to se praša.

Po pameti je taka sodba naša:
Če je od kaše kawa boljga žita
In boljše obdelana in bolj polita,
Naj se ne piše kaša, ampak kawa.

Če pa po čerki boljše jed ne bode,
In zavolj čerke ne terpi nič škode;
Obhaja taka misel nas Slovence,

De pravdajo se ti možje mor'biti,
Za kar so se nekdanji Abderiti
V sloveči pravdi od oslove sence.

*) u je v novi abecedi, kar v stari sh, ali sedajni š.

17. Kakor Dobrovsky so se na slovensko slovstvo prijateljsko ozirali tudi drugi pisatelji česki. Med njimi slovi Fran Ladislav Čelakovsky (roj. l. 1799, u. l. 1852). Nabiral je on narodne pesmi vseh rodov slovanskih ter v prvih treh zvezkih (l. 1822 — 27) na svetlo dal nekaj slovenskih in prav kranjskih. Kar izroji Krajska Čbelica. V časopisu „Českého Museum“ l. 1832. IV. str. 443 — 454 naznani Čelakovsky njene perve (I — III) bukvice.

Rad bi se soznanił z jezikom slovanskim po njegovih različnih narečjih ter z njihovimi slovstvi, pravi, toraj sem jel prebirati tudi knjige milih Slovanov prebivajočih po Kranjskem, Koroškem in Štírskem; ali bile so tako pokvarjene, da sem že obupoval, ali si pomorejo kdaj iz kaluže, v katero so bili zabredli. Pozneje pride na dan vendar nekaj spisov v boljši obliki; dobim nekaj pesmi iz ust prostega ljudstva; zdaj je izrojila Čbelica, ki obéta, da se kranjska Muza v kratkem ovenča s krasnejšimi cvetki. — Na to presoja Čbelico bolj na tanko, hvalno omenja vzlasti Prešerna, prestavi nekatere njegove pesmi na česko, ter piše:

Naslednji sonet „Čerinarska pravda“ poprijema kranjske gramatike in pravopisce, a zabavljica njegova bi s prav malo premembo predmetov svojih lahko našla tudi pri nas. Po natisnjenih besedah in kratki razložbi sonetovega pomena piše dalje:

„Výborně, milý Prešern!“ enega mnenja smo z Vami. — Priznati se mora, da jezik naših Slovencev je kaj bogato previden s slovniciami. Kolika sreča to! — Ko bi se vsa njihova književnost sicer dala sošteti na perstih ene roke — nič ne škoduje. — Slovenci imajo poln „ducet grammatik“, in toraj obilo prijetnega, glavo in serce likajočega beriva! — Kolika je pa tudi teh gospodov bistrournost in skerbljivost, ktera se obrača na čerke same! Ó veliki „reformatorové“ — v abecedah! — Vendar nikar da bi norčeval se v tej reči še dalje.

Znano je sploh, da pismo latinsko ne skezá s čerkami za vse glasove, kar se jih nahaja v jeziku slovanskem. Slovani, ktorí rabijo latinsko abecedo, so si toraj pomagati hotli tako, da ali po več čerk pisarijo za en glas ali pa z nekterimi čerticami in kljukicami razločujejo sorodne glasove. Po prvem načinu ravnajo Jugoslovani, po drugem Čehi in deloma Poljaki. Poslednje leta pa vstane na Štírskem mož, který ima za slovenski jezik sicer mnogo zaslug, Peter Dainko, in prične po slovnici, pa tudi v družih svojih na svetlo dajanih spisih in spiscih, dotlej po sostavljanji z več čerkami naznanovane glasove izrazovati z enojnimi znaki. Berzo pa najde i ta „mistr mistra“ svojega. Metelku namreč Dajnково početje ni bilo všeč, kakor je sam v predgovoru svoje slovnice omilovaje opomnil: „Schon P. Markus versuchte es unserm orthographischen

Mangel zum Theile abzuhefen, — aber unglücklich! Eben so wenig ist diess dem H. P. Dainko gelungen^a. Sam se je toraj vzdignil ter je iznašel nekaj novih čerk, da bi znamenjal z njimi nektere samo- in soglasnike! Pa njegove čire-čare (čary-mary) ravno tako drugim niso mogle dopasti, kakor njemu Dajnkove novote niso bile po volji. Kaj tedaj početi v tej zmešnjavi babilonski? Modrejši (kakor tudi izdavatelj Čbelice kranjske) se ravna jo po stari navadi, ia bodi jim i za to hvala. Po naši misli je latinska abeceda, vzlasti po svoji razširjenosti po večem delu naše zemlje, sama na sebi tako doveršena, da z lepo ne sprejame nobenih novih znakov; in ko bi bili še tako primerjeni, vedno bodo žalili oko in poterjeni ne bodo. To so čutili dobro prvi vstanovitelji naših latinsko-slovanskih abeced, in nespametno bi bilo misliti, da naši predniki niso imeli toliko razuma, kolikor ga je treba k izmišljenju nekterih čerk; le skerbelo jih je in bali so se, da ne bi bili v posmeh, česar se pa — se vé da — naši novejši in pogumniši slovničarji nikakor ne bojijo. To je tedaj znamenje nemale derznosti, s tu pa tam pobranimi ali v svoji učeni glavi v potu svojega obraza nakresanimi pismenkami vsilovati se bodi si svojemu narodu bodi si vesoljnemu Slovanstvu in hoteli po svoji glavi učiti ga brati in pisati. K sreči ne najdejo njihovi bistri iznajdniki nobenega nasledstva, in naj se toraj nikar ne čudijo, da tudi tu velja: kolikor glav, toliko misli; sej se tolikrat sami s svojo lastno glavo poravnati ne umejo. Ostanite tedaj raji, ljubi Slovenci! pri svoji navadni pisavi; ne dajajte prostora tem in podobnim pustim in nevžitnim novotarijam; in ako bi vam kdaj na misel prišlo popravljati svoj pravopis in svojo abecedo, storite to po načinu Čehov in Poljakov, ter sprejmite za svoje f, s, z, fh, sh, zh naše s, z, c, š, ž, č; s tim sebi in nam knjižno branje vzajemno polahkate ter mnogo pripomorete k povzdigi svojih in naših tiskaren; čim več se povede pisma, tim lože se skerbi za lepšo obliko njegovo. Ne bi pa svetoval, da se take obnove naj poprime kak suhoparen gramatik; ako že kdo, naj se je loti kak bistrourmen in priljubljen spisovatelj — kak Prešern.

Po tem presoja Čbelico še v drugih rečeh ter opominja naposled, naj se Slovani med seboj nikar ne ločimo, marveč zedinamo, češ da na nas gleda šestdeset in več milijonov Slovanov.

Ta spis je po nemški Čop ponatisniti dal v „Illyrisches Blatt“ l. 1833. šte v. 6 — 8 s svojimi pristavki in popravki. Med drugim omenja vzlasti Prešernove „Nova Pisarija“ (Kr. Čbelica II. str. 30); ko bi česki sodija vedil te zabavljiice posebne namere, gotovo bi katero povedal bil posebej o njej. Po vsem svojem načinu in duhu spominja le-ta na Alfieri jevo „I Pedanti“.

K sklepu str. 31 pravi: Misel g. Čelakovskega o neprimernosti novih čerk je tudi naša; le pristavití še moramo, da se nam pravila, po katerih se je storila ta novotarija, in katerih ni bil najprej postavil Metelko, zdijo še bolj graje vredne kot njihova izveršitev po njem. To s potrebno natančnostjo dokazati, nam zdaj prostor ne dopusti; zgodi se pa lahko drugikrat, ako se pokaže potreba. Sicer pa nismo te misli, da g. Metelkova slovnica z njegovimi čerkami obveljá ali ne obveljá; marveč smo si svésti, da ta koristna knjiga v drugih rečeh obderží svojo očitno veljavo, naj že ktera koli osoda zadene nove pismenke.

18. Te poslednje besede Čopove so bile pisan klic na boj. In res, oglasili so se mu Metelkovci koj v 10. št. v sestavku na dveh straneh z znamenjem · — ·, kakor je tudi Čopov spis bil brez imena.

Malokdo bode v resnici obžaloval, pravijo ondi, da imamo Slovenci že dokaj slovníc. Pesmi v Kr. Čbelici v tem oziru niso kaj pravilne, v nravnem ne kaj hvalne. Suhoparno naj Čelakovsky imenuje slovnico; drugače piše o njej Kvintilijan (I, 4). Pisatelj omenjene slovenske slovnice si nikdar ni prilastoval časti, da je on edini stvaritelj novega pravopisa. Bilo jih je več, ki so poznali tudi česki čerkopis, ozirali se na pisavo vseh slovanskih, pa še drugih jezikov. Zgodovina uči, da vsaka dobra reč si mora priboriti občno priznanje. Tega so si svésti o novem pravopisu, če tudi ne v kratkem ali po kakem pesniku. Slovenščina se vjema najbolj s staroslovanščino v besedi, naj se vjema, kar se dá, tudi v pisavi. Latinica opovira celó slovstvo; v bližnjih narečjih slovanskih ne tolikanj. Popravljená pisava pa more in mora odpraviti premnoge dvombe, domačinu in tujcu polahkati branje, ter veljavni književnosti dati podlago za vse bodoče čase.

Na to pride M. Čopov odgovor v posebni dokladi (Ausserordentl. Beilage zum Illyr. Bl.) v številkah 13, 14, 15 in 17 na 17 straneh z mnogoterimi prav drobno tiskanimi opombami in razlagami ter podpisan z vélikim q. po Metelčici. Naslov mu je:

Slowenischer ABC-Krieg.

— A ognun sia palese che l'amor patrio e la verità mi hanno fatto pigliare la penna, e non odio che io porti a particolar persona.

A. Firenzuola, Discacciamento delle nuove lettere inutilmente aggiunte nella lingua toscana, pag. 17. (ediz. Ven. 1828.)

Ni ga skoraj naroda, ki bi v svojem slovstvu ne bil imel kake „čerkarske pravde“, kake „abecedne vojske“. Imeli so jo Latini, Talijani, Angličani, Čehi, Serbi, Hrovatje; kaj čuda, da smo

jo imeli tudi Slovenci! — Talijanska, ki jo je bil sprožil Trissino l. 1524 v Rimu, in zoper ktereга se je ravno ondi bil vzdignil A. Firenzuola v posebnem spisu: *Discacciamento* itd., je geslo dala M. Čopu k čerkarski pravdi slovenski, ktera se je pa godila največ po nemški. Ne morem tu popisovati borbe same; opomnim naj le, da se v njej ponavlja skoraj vse to, kar so očitali Metelčici ustmeno in pismeno že Slomšek, Jarnik, Dobrovsky, Murko in drugi prijatelji, vzlasti kar se je pisarilo v abecedni vojski na Koroškem. Pa tudi to naj omenim, da Čop v tem spisu z vso hvalo govori o Kopitarju in njegovih znanstvenih zaslugah, o Metelkotu in njegovi slovnici; le nekterih čerk obliko graja in načela, po katerih je narejena Metelčica t. j. abeceda in katerih našteva VI, mu niso pravila t. j. prave, dobre vodila, nekatere se mu zdijo celó neizveršljive, pogubljive itd.

Metelkovci odgovorijo na to tudi v posebni dokladi k štev. 22 v sestavku na 7 straneh, na koncu z zvezdico *. Bere se tu, da nasprotnikov spis je straničen in da ni brezstrasten; da on premagati ali na vsaki način ubraniti hoče popravljeno pisavo, da si pa vendar le sam zida gradove ali stavi terdnjave, ktere potem naskakuje in razsiplje t. j. pravila, katerih niso postavili začetniki novega čerkopisja. Ponavljajo se nekteri že povedani razlogi in dokazi, ter k sklepu je pristavljena opazka, da bi g. u. gotovo bolj priljudno in manj serdito pričel bil omenjeno abecedno vojsko, ko bi sam bil kedaj kako kranjsko delo že spravil na dan ter djanski okušil mnoge težave, ktere človeku tolikrat prizadeva pravopisanje našega jezika.

V štev. 23 pride spet v posebni dokladi s tistim znakom u. odgovor „*Slowenischer ABC - Krieg Nr. 2.*“ na 8 straneh, kjer Čop bistro zavrača poprejšnji spis in že nekoliko osorniše poprijema i Kopitarja i Metelkota, češ, da je hvalna le-tega marljivost, v kteri je ponapolnil Dobrovskega kalup (*Formular*). Mnogotere nedoslednosti one pisave razkazuje bolj na tanko, ter oménivši, da čerkarska obnova morebiti ni storjena po nobenem pravilu, ponatisne v prikladi nekaj več besedi iz A. Firenzuola „*Discacciamento delle nuove lettere inutilmente aggiunte*“ itd.

A sedaj se oglasi Metelčice prvi znanstveni buditelj — Kopitar, ker v 27. štev. je s podpisom K. na 6. straneh ponatisnjen „*Ein Wort über den Laibacher ABC - Streit, aus einem Briefe aus Wien an Hrn. M***.*“ t. j. Metelko. V tem pismu poprijema Kopitar preučeno, pa tudi prebridko pemskega patrona Bileam-Čelakovskega, spretnega dohtarja-pesnika Prešerna, češ, oba krasoslovna veleduhova (*ästhetische Genie's*), vzlasti pa učenjaka vojvoda Matija Čopa (*Pan Maciek*), primerjaje ga osebno in nravno nedostojnim pisateljem, oponašaje mu ljubljenca njegovega seršena:

Čudni dihur.

V Ljubljani je dihur, ki noč in dan žre knjige,
Od sebe pa ne da nar manjši fuge (vid. Kr. Čb. III. 20.),

vendar pristavlja, da bojni tovarši njegovi celo niso vredni njega vojvoda itd. Po mnogih tudi rečnih razstavkih pravi naposled, da se z njim, ako se po teh besedah ne verne k „bona fides“, noče več prepirati, pomljiv (des echt-göthe'schen Spruchs) izreka, ki ga je povedal modri Leo Mediaevus:

Hoc scio pro certo, quoties cum stercore certo,
Aut vinco, aut vincor, semper ego maculor.

„Di che lievi cagion che crudel guerra!“ zakliče s Petrarkom Čop v „Slowenischer ABC - Krieg Nr. 3.“, posebna priklada k števil. 30 str. 6, s podpisom q. (za g. K. s pristavkom: ironice). — Jeli vsa ta zanikarna abecedarija vredna, da se kdo tako psuje, poprašuje omilovaje. Vendar po pravilu: „Kakor se posojuje, tako se povračuje“ — obere tudi Kopitarja, opère Čelakovskega, ter prepuštvši Prešernu, da opere se sam, podere (18) §§. pisma njegovega, rekši naposled: Dosti je, in več kot dosti! — Ko bi g. K. še kterikrat hotel me napadati psovaje moj značaj, zavračevaje me ponosno, s splošnjimi terditvami, z zlobnimi primerami, s puhlo bistroumnostjo in s preprostimi nesnagami, ne pa z razlogi vzetimi iz reči same, povém mu kar naravnost, da onih nesnažnih verstic „modrega Leona Mediaevus - a“ sicer nočem obračati nanj, da mu pa tudi ne bom odgovoril nobene verstice.

Kakor „pervo“ s sonetom: Čerkarska pravda, tako je tudi „zadnje“ v abecedni vojski imeti hotel Prešern, da bi za nekatere zabavljičice po svoje znosil se nad Kopitarjem. Poslednjemu Čopovemu spisu so pridjani namreč (I—V): Literarische Scherze in August Wilhelm v. Schlegel's Manier. Vom „Doctor-Dichter P.“ — I. Error typi kaže, da po Zoisu je Kopitar le „Zoilus“; II. Apél in čevljar po Plinijevi pravljici v sonetu, da „le čevlje (t. j. grammatiko, nikar pa estetike) sódi naj Kopitar“; III. Relata refero v nemškem jeziku, da po „Mémoires de l. Académie Celtique“ bi slovnica l. 1808 ne bila njegova, marveč Zoisova; IV. Hoc scio pro certo, quoties cum stercore certo, v katerem se spet po nemški omenja „Thersites“, očita mu na zadnje „ingenium suile“; in V. tudi po nemški, da v boju, kdor nima sicer orožja, popade navadno — cepec (Flegel). S cepcem toraj se konča glasoviti „Slowenischer ABC-Krieg“ v Illyr. Bl. 1833.

19. Iz vsega tega se vidi, da je slovenska „čerkarska pravda“ bila kaj več kot sloveča pravda od oslove sence! Tako je, kadar se però pomaka v žolč in strast pravdarju narekuje besede. „Zhop

ist ein milder Recensent und von extensivem Vergleichsgesichtskreis“ — je poprej Kopitar pisal bil Šafařiku (vid. 11, str. 27.); pa — sedaj?!

Kako pa se je vedel tedaj Metelko? — Podoben tihemu potoku je deloval res natihoma, učil slovenščino, pisaril že omenjene knjižice, pomagal v besedi in v djanji, delil mnogim dobrote, predstavljaj in skladal razne spise vsém, ki so jih želeli, duhovskim in deželskim vradnijam, kmetijski družbi, in morebiti je ravno po tej zaslovel, da je Vertnarska družba v Frauendorfu na Bavarskem (Die practische Gartenbau - Gesellschaft) „za domovinski in ljudski blagor vnetega pa učenega profesorja“ izvolila si za dopisovalnega uda in počestila s primerno okrašenim pismom l. 1831.

Med tem, ko se je na Štajarskem in Koroškem precej glasno že veršila abecedna vojska, je pa Metelko domá na Kranjskem imel drugo bolj tiho, vendar dokaj sitno pravdo. Priljubil se mu je bil Hahnemann, začetnik homeopatičnega zdravljenja (roj. v Mišnji 1755, u. v Parizu 1843). Po njegovem nauku si je napravil bil zdravil ter delil jih ljudém, kar so delali tudi nekteri drugi, vzlasti duhovniki. Bile so pa grozne borbe prej že in tedaj med alopati in homeopati, in ker je bila po lastnem dvornem razglasu l. 1819 prepovedana homeopatija tudi v našem cesarstvu, so nekteri prijatelji zložili prošnjo do cesarja, naj se jim dovoli v Ljubljani zdravnik homeopat, kteremu hočejo na pet let zagotoviti plačo ter dajati mu po 800 gold. na leto; kar pošljejo mestni zdravniki hudo tožbo do okrožnega glavarstva in po tem do škofijstva, češ, da je v mestu posebno homeopatiško društvo, njemu na čelu stolni kaplan Potočnik in slovenščine profesor Metelko, in lekarna, ktero vlada stolni dekan Jerin, ter zahtevajo, da se gledé na raznotere postave homeopatija prizadetim gospodom ostro prepové, kar se je tudi storilo ustmeno in pismeno. Z ozirom na „Svete pesmi“ v Metelčici (vid. 12, str. 29), pa na to pravdo je spustil menda prvemu Prešern v Kr. Čbelici III. seršena:

Popred si pel, zdaj pa homeopatiš;

Popred si čas, zdaj pa življenje kratiš.

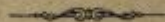
Natihoma se je boril Metelko tudi v pravdi čerkarski ali abecedni vojski na Kranjskem. Iz natisnjenih dotičnih spisov ni znati, da je on bil vojvoda; po besedilu in dokazovanji se marveč sklepati smé, da je bil pravi vojvoda v Karintiji in v Ilirskem listu J. Burger, naj gorečniji Metelkovec, tedaj duhovni vodnik v ljubljanski duhovščnici. To je sumil tudi Čop sam (cf. Slow. ABC-Krieg št. 13). Na nekem Ilirskem listu v ljubljanski knjigarni sem našel sicer k znamenju — pripisane imena: Metelko, Burger,

Zalokar, Jerin. Da so tedaj posvetovávali se med seboj, o tem ni dvomiti; toraj sem pisal, da so v pravdi čerkarski Čopu odgovarjali Metelkovci. Verjetno je pa, da so le-tí uganili marsiktero, ki ni bila Metelkova, pa se je poslej vendar njemu oponašala. Mnogokrat se tudi sicer prigodí, da so učenci hujši mimo učitelja.

Kako bridko so se kresali že učenjaki, pa očitno; kaj še le dijaki sami in nasproti učitelju, ter prostaki med seboj, v družbah, na ulicah itd.! Slišal sem pripovedovati, da so celó otročaji po ulicah popévali: Metel * q * η * a (Metelkova) je um * r * l * a. To je bila toraj nje osoda. Prešern ji je zložil bil lastno nadgrobnico, da „vsi homeopati — ji niso mogli pomagati“ itd. Poklonil mu je vdan učenec pesmico v Metelčici lepo vtikano v svilo; dobil je pa tudi iz Maribora grobo pismo, v katerih se v gerdih spakah po nemško gerdo psuje! Marsiktero grenko je moral preslišati, ko so preslavljevali zmago nad Metelčico, in takrat že si je bil prisvojil Metelko slavnega klasika zlati nauk, ki ga je poslej vedno spolnoval:

Aequam memento rebus in arduis
 Servare mentem, non secus in bonis.

Hor. Carm. II. 3.

Metelko

v

slovenskem slovstvu.

Tihemu potoku podoben, ki lepe senožeti in ravne polja rosí, je delal Metelko do svoje sive starosti kakti naš drugi Dobrovski. Bil je Metelko ves Slovenec, in pa Dolanec. Bodí mu slava!

Slomšek.

C.

20. „Pomni v protivnih rečeh, da pokoj duše ohraniš“ — si misli Metelko, in tihemu potoku podoben spisuje mirno tudi med abecedno vojsko šolsko knjigo, ktera bi bila v tesni zvezi s poprejšnjimi (gl. b — e, 12. str. 29. 30), toda ni prišla več na svetlo v Metelčici, ampak v Bohoričici:

f) Berilo za male šole na kmetih po c. kr. Estrajških državah. Na Dunaji, 1834. 8^t. 213 str. Ravno to: Berilo za drugi klas malih šol na kmetih (vnovič natisnjeno). V Tersti, 1846. 8^t. 195 str.

Tiskano je v različnih čerkah ter ima v sebi po kazalu: „Šolske postave za ljudske šole. Povesti iz svetiga pisma stare zaveze. Nekoliko znanosti od zemlje, na kateri živimo. Dolžnosti podložnih do svojiga deželiniga oblastnika, do gosposke od njega postavljene in do rojstne dežele. Djanski pregovori za mladost. Pravila ali regelce za perljudnost. Pravila za zdravjevarstvo“. — Kakor „regelce“, imá še marsiktero tujo besedo v šolsko pojasnjenje; sploh je pa pisava krepka, in tvarina, ki se nabaja zdaj v mnogih posamesnih knjigah, se ob kratkem razlaga ondi skupaj, primerno prvemu poduku.

Berilo to se ni tiskalo več v Metelčici; ali — kdo bi si bil mislil! tisto leto je zamerla tudi „Krajnska Čbelica“, ktera je tako hudo bila pičila Metelčico. S IV. bukvicami je — brez žela — l. 1833 že skor vsa zaljubljena nehala rojiti.

Čerkarska pravda ali abecedna vojska je sicer mnoge razperla, nektre hudo ranila, nekterim celó zgrenila njihovo delovanje na slovstvenem polji; pa je tudi mnoge vzbudila in vžgala, zlasti neduhovne, da so se marljivo pečati jeli z dotlej zanemarjano slovenščino. Koliko učene tvarine je spravila ona na dan, in kako očitno je pokazala vnanjemu svetu, da za uk je Slovenec prebrisane glave! Vendar so si sploh tedaj želeli mirú in pokoja. In — kaj se zgodí?

Leta 1835 šestega julija utone Matija Čop, velikan učenosti, ki

Ako bi daljši časi b'li mu dani,
Svoj narod s pismi bi razsvetil bil,
Peró zastavi komaj stare Slave
Buditi rod — odnese val ga Save.

Niso jokali za njim le prijatli, nista plakala le Prešern pa Kastelic; žalovali so Slovenci vsi, kar spričujejo premnogi spisi, v nemščini in slovenščini, zloženi njemu v spominj. Materi Krajni, kaj pravim: „Grobu na tvojem oči materi Slavi rosé“. — Čbelica je nehala rojiti; vzrojil pa je njen „Plutarčik pa Nestorčik“, Jak. Zupan, tedaj med Slovenci prvi Pan-Slovan, tako da je l. 1835 v Ljubljani še bogoslovja učenik — l. 1836 bival že v Celovcu pokojnik — v pregnanstvu.

Zginili so, ko se vtolaži vihar, nekako osodno tudi Metelkovci. Kopitar je služil v dvorni knjižnici na Dunaju, Ravnikar je bival, od l. 1830 teržaško-koperski škof, v Terstu, Zalokar žopnik v Teržiču; Pekec umre, in zdaj se umakne še Jelovšek za kanonika v Novomesto, Potočnik za župnika v Šent-Vid, Burger za dekana v Šmartin; Metelko pa ostane sam v „černi šoli“ učitelj, da mu veljajo skoraj Koseskega besede o Sloveniji:

Kakor o zori junak razbiti po boju ponočnim
Samši na skitu medlí, trume plakaje pogin,
Plakala pravde pad sem svoje pomembe na šibrah.

21. Milo je nekaj let poznej v Matija Čopa spominj tedanji čas popeval Prešern:

Tájati led naš še le začne se, pomlad je drugod zé,
V dragi slovenski vkroten ni domovini vihar.
Stešemo svoj si čolnič nov, z Bogam zroč'mo ga valovam;
Ni se navadil popred breznov se, skal ogibat'.
Zvezde, ki reš'jo, bilé so neznane, ki čoln pogubijo;
Lél bil naš je kermár, drugi je bil Palinúr.
Ti nam otél si čolnič, si mu z jadrani kermo popravil,
Ti mu pokazal si pot pravo v deželo duhov t. j.

Drugi Slovani, na pr. Čehi, Poljaki, Serbi (cf. 16, str. 37.), so že mnogo storili na svojem slovstvenem polji, mi Slovenci smo še le nekoliko jeli delati, pa se že hudo prepiramo med seboj, v čerkarskih pravdah ali abecednih vojskah. Napravimo si malo slovstvo, vzbudimo si posebej Krajsko Čbelico. Lel je bil poganom bog ljubezni (lat. Cupido, geršk. Eros); Palinur pa Enejev kermar, ki je zadrémal na ladiji, ter padši v morje utonil. Zdí se mi, da je Lel Prešernu bil Kastelic, vrednik Čbeličin, Palinur pa Metelko, češ, po zgubljeni čerkarski pravdi je zgubil Metelko tudi veslo v književnosti, utihnil, utonil; ti pa o Čop! si zmagavši ovaroval nas razkolnije v pisavi in nam pokazal, kako si množimo svoje slovstvo itd.

Ali — utonil je Čop, ki je bil knjižničar v Ljubljani, in službo njegovo dobiti sta si prizadevala Kastelic pa Metelko. Rad bi se, je pisal o tem Kopitarju, prav (ordentlich) pečal s slovenščino, kar mi zdaj ni mogoče. S samimi 400 gold. — kar učenik slovenščine — bi ne mogel živeti; kateheška služba pri stolnici mi pa jemlje skoraj ves čas. Govori se, da je po deželnega poglavarstva nasvetu Kastelic na prvem, neki pisar iz Gradca na drugem, jaz pa da sem na tretjem mestu, toraj je ves ta moj up po vodi. Ako morete v tej reči kaj storiti, prosim in izročim se Vam vsega i. t. d. Vidi se iz tega pisma in iz prošnje pisane 12. febr. 1836, da je Metelko želel le še bolje poprijeti se slovenščine ter vladati naše slovstvo; pa že 19. oktobra mu tedanji namestni vodja modroslovnih šol Jan. Kersnik naznani vradno, da je vsled cesarjeve določbe knjižničarjevo službo v Ljubljani dobil profesor modroslovja na Graškem vseučilišču Jos. Kalas. Likavec, in za tem še le jo je dobil l. 1850 M. Kastelic.

L. 1832 je bila razpisana služba prvega varha vseučiliške knjižnice na Dunaju; prosil je za njo tedaj M. Čop, in iz tiste njegove prošnje je razviditi, da je znal 19 jezikov, da je bil toraj Čop pravi slovenski Mezzofanti (prim. Matiju Čopu v spomin spis. gimn. učitelj Melcer l. 1865). V prošnji Metelkovi za knjižničarjevo službo v Ljubljani leta 1836 pa je brati, da je Metelko znal (ist kundig) jezik slovanski, nemški, latinski, gerški, hebrejski, francoski, italijanski, ter da je razumel po nekoliko vse desetere narečja slovanske (hat sich über diess einige Kenntnisse aller zehn slavischen Dialecte eigen gemacht).

22. Znamenito v slovenskem slovstvu je l. 1836, ker tedaj pride na svetlo „Glagolita Clozianus“, to je knjiga, po kateri je rojak naš J. Kopitar pokazal, da tudi on je „velikan učenosti“ in po kateri je povzdignil tudi Slovence med učeni svet.

Dobrovský Josef, „otec slavistiki“, kakor mu pravijo Čehi (r. l. 1753 v Dermetu na Ogerskem, u. l. 1829 v Bernu), je spisal „Institutiones linguae slavicae dialecti veteris“ ter s pomočjo Kopitarjevo na Dunaju dal na svetlobo l. 1822, kadar je malo prej v Celovcu verli Jarnik nabral bil svojo »Kleine Sammlung solcher alt-slavischen Wörter, welche im heutigen windischen Dialect noch fortleben, ein Beitrag zur Kenntniss der alten hochslovenischen Browsersprache. Klagenfurt 1822. 8°. 79 S.« — Dobrovskega „Institutiones“ pa Kopitarjev „Glagolita“ sta vzbudila staro jezikoslovstvo slovansko in sta podlaga novemu učenemu preiskovanju o Cirilici in Glagolici v sedanjem veku.

Metelko, kateri je po Dobrovskega „Lehrgebäude der böhmischen Sprache“ sostavil svoj izverstni „Lehrgebäude der slowenischen Sprache“, je tudi njegove „Institutiones ling. slav. dialecti veteris“ pridno prebiral,

in zdaj mu pošlje Kopitar svojega „Glagolita Clozianus“. Kako se ga je oveselil Metelko!

Sprejmite, preblagorodni gospod! mu je pisal na to (po nemški), mojo naj spodobnišo in priserčnišo zahvalo za jako zanimivega „Cloziana“, kateri o glagolici in slovanščini sploh razširjuje nepričakovano svetlobo. Prebiraje ga sem zapazil nekatere reči, ktere se mi zdijo čudne in ktere naj Vam sedaj naznam; p. XXVIII. prihodež (v Cirilici), na medorezu 4. specimen prê —; str. 55 je dvojno štev. srednj. spola v imenovavnem in toživnem na a, Dobrovsk. pg. 512 pa na ê in i, enako žensk. dvojn. To poslednje, mislim jaz, je pravilniše in našemu jeziku sploh bolj primerno; Doleneec namreč govori dvé vědr^e, polén^e, brun^e i. t. d. (bruno ali brunu je po Dolenskem povsod srednj. sp.), in še Goreneec pravi dvé l'iz, ne dva l'iz. Naš e je nastal le iz ê ali i, ne pa iz a. V enaki razmeri je pri pridevnikih str. 57 tiskano ê in a, kjer se mi iz ravno tistega vzroka pravilno zdí le ê. Dalje je ondi tudi v toživnem in zvavnem nišča in vendar v imenovavnem nišči. Zaimena imajo dvojn. štev. srednj. sp. v imenov. in toživn. ženskemu enako, in str. 59 pa je brati ja. Se-li ja v dvojn. toživn. srednj. res kje najde v kakem spisku? Enoju. toživn. mene (mę), tebe (tę), sebe (sę), menim da je prvotna oblika rodivnika, kateri je v novejši, morebiti naj novejši dobi, kakor sicer pri moških imenih živih bitij, prišel v navado za pravi toživnik mę, tę, sę (v našem sedanjem govoru me, te, se). Str. 68 vapno, naše apno dozdvéva se mi prvotniše; od tod je Kucharski razlagal „Apenine“. Str. 71 gąsenišča, mar ne — ica? — išča je po Dobr. 305 Russorum forma augmentativa. — Drúkolí, na Dolenskem je zanj navadno r^eke^l. — „Carniolis est dr^evén, sed non satis probat, cum tam ex e quam ex ê faciant suum é fermé“. Po Dolenskem in celó v nekterih krajih po Gorenskem je ta razloček v izreki očiten, in sicer iz e je é (e) s predglasnim in iz ê pa je é (é) z zaglasnim i slišati na tanko, toraj je pravo le drévěnu. Te opazke sem si prederznil narediti Vam le za to, da pokažem, da sem „Cloziana“ bral. — Malo jih je, ali že té kažejo modrega jezikoslovca.

Znamenito v našem slovstvu je l. 1836 tudi, ker je takrat posebej prvokrat na svetlobo dal Prešern svoj krasni „Kerst per Savici“. — Krajnska Čbelica se je bila priljubila Slovincem tako, da so prvih bukvic drugi natis oskerbeli l. 1834, ali petega roja sama ni mogla več pripraviti na dan. Tem bolj je vstregel Prešern tedaj vsem, in morebiti je ravno nemila Čopova osoda mu navdihnila ta premili spev o Čertomiru in Bogomili; sej ga je prav njemu posvetil, in sej v dotičnem sonetu sam tudi spoznava,

De srečin je le tá, kdor z Bogomilo
Up sreče unstran groba v persih hrani.

Zložen je „Kerst per Savici“ poleg povesti Valvazorjeve, značaja epičnega pa tudi liričnega, v duhu slovenskem in slovanskem, priprosto ter učeno, da se skoraj imenovati sme cvet narodne ter umetne poezije slovenske, dotlej naj večje delo neduhovskega pesništva. — Sicer se je tudi od l. 1830 lépo množilo pobožno, nravno-podučno slovstvo, ter pridno gojilo cerkveno pesništvo. Popeval je vzlasti častitljivi Luka Dolinar (r. l. 1794 v Loki, u. 1863 v Šmartinu Tuhinjskem); pošle so bile tudi že v Metelčici l. 1827 natisnjene Svete pesmi Potočnikove, in želeli so drugega natisa. Metelko je imel pravico do založništva, in naprošen jo dá L. Kremžarju proti temu, da se natisnejo v ravno tistem enojnem pravopisji (einfachen Orthographie), v katerem so bile pervikrat. Ali kakor je verli Bl. Potočnik pridružil se bil pesnikom v Čbelici, tako so l. 1837 njegove „Svete pesmi“ drugega pomnoženega natisa na svetlobo prišle le v Bohoričici, ne več v Metelčici.

Hvalno je nekđaj Valvazor (r. l. 1641 v Ljubljani, u. 1693 v Kerškem) preslavljal svojo domovino (cf. Ehre des Herzogthums Krain. Laibach. 1689); tako so sedaj Slovenci preslavljevati jeli svoj narod in razun besed nabirati tudi pesmi narodne. Da ne omenjam nekterih „Koroških ino Štajarskih“, ki jih je bil na svetlo dal Matija Ahacel (r. leta 1779, u. 1845) v Celovcu l. 1833, II. 1838, in drugih, povem naj le, da na Štajarskem je bil med prvimi Stanko Vraz (roj. l. 1810, um. 1851), na Kranjskem pa za Vodnikom, po katerem so nekatere narodne tiskane bile tudi v Čbelici, vzlasti Poljak Emil Korytko (r. l. 1813 v Levovu, u. l. 1839 v Ljubljani). Mikavno je brati, kako je l. 1838 v ta namen budil Slovence po Kranjskem, naj po zgledu družih Slovanov, na pr. Rusov, Čehov, Poljakov in Serbov, nabirajo i oni narodne pesmi, prislovice, pravljice ter naj popisujejo šege in navade, sploh domače življenje svojega naroda (gl. Illyr. Bl. Nr. 25. Den Freunden des Slaventhums in Krain; ein Slave aus Norden), in kako že v št. 29., kjer napoveduje I. zvezek „Slovenskih pesmi kranjskiga naroda“, za poslano dragoceno tvarino med drugimi hvalo daje tudi profesorju Metelku. Vidi se iz tega, da je Metelko koj pripravljen bil pospeševati napovedano delo slovensko. Do l. 1844 je prišlo pet zvezkov omenjenih pesmi na svetlobo, toda Korytko ni doživel še prvega ne, ki je bil tiskan l. 1839 v Ljubljani; v Zagrebu pa je ravno to leto na svet izdao Stanko Vraz „Narodne Pesmi ilirske, koje se pevaju po Štajerskoj, Kranjskoj, Koroškoj i zapadnoj Ugárske“.

23. Male šole ali šole po deželi so se imele navadno v domačem jeziku, in tudi po mestih v vzornih ali normalnih šolah se je podučevati mógel kolikor toliko jezik slovenski. Da bi se po njem vanje pripravila i Metelčica, v ta namen so šolske knjige spisovali Metelkovci; ali — „Berilo za male šole na kmetih“ se je l. 1834 tiskalo že spet v Bohoričici, in

v njej je po naročbi šolskega vodstva tiskan tudi „Mali besednjak slovenskiga in nemškiga jezika“ v Ljubljani l. 1834. 8. str. 230; II. 1843, ki ga je nekoliko s pomočjo Metelkovo zložil J. Kek (r. v Zatičini 1796, u. v Ljubljani 1854), ki je spisal bil tudi „Kratek katekizem v vprašanjih in odgovorih“, kateri je nastopil v prvih šolah pozneje za l. 1831 v Metelčici natisnjenim „Kerščanskim naukom“.

V srednjih šolah je pa slovenščina menda po Vodnikovi dobi potihnila popolnoma. Čop jo je jel zopet buditi, in kaže se, da so tedaj nekteri poskušali slovenščini pridobiti nekoliko veljave v šolah latinskih. Konec l. 1836 dobi Metelko od deželnega poglavarstva po ravnateljstvu modroslovnega učilišča v presodbo slovnico latinsko — *Handbuch der lateinischen Sprache* —, katero je vsaj nekoliko na podlagi slovenskega jezika sestavil tedanji katehet v latinskih šolah blagi Joža Globočnik (r. v Cerkljah l. 1796, katehet od 1828 do 1854, u. v pokoju l. 1863), ktera pa vendar natisnjena ni bila.

V nemški l. 1837 pisani razsodbi pravi Metelko, da posebno v skladnji razkazuje pisatelj, kako malo se vjema latinščina z nemščino, nekterikrat celo nič, velikrat se pa lepo sklada s slovenščino. — Prav res je, da latinščina po vsem sestavu svojem t. j. v mnogih posamesnih besedah pa celih stavkih ima veliko podobnosti s slovenščino. Jasno je toraj, da kranjska mladina veliko prej in bolje uméva latinščino, če se na to podobnost z malo besedami opomni v maternem jeziku, kakor pa ako se z mnogimi na široko razlaganimi pravili o latinščini v nemškem jeziku obtežuje njen spominj. Nemško dvombo „ich werde verlassen“ razlaga pisatelj l. VI str. 2 prav dobro po slovenski z „bom zapustil in sim zapušen“; tako tudi „ich arbeitete“ z „bi delal in sim delal“. Spridoma bi toraj kranjska latinščine se učeča mladina rabila to delo; nekatere reči bi se vendar — po njegovih mislih — mogle popraviti. Nemške sklanjatve naj bi se vravnale po slovnica v normalnih šolah navadnih. Pisatelj je nemščini dal 6 sklonov; praviloma ima le 4. Hotel je pred ko ne to doseči, da se vjemajo z latinskimi, kar pa nikakor ni prav, vzlasti že za to ne, ker je prepovedano podtikati komu kaj tujega. Čisla naj se lastnija vsakterega, toraj tudi nemškega jezika, in nobenemu naj se ne vtika ali ne vriva, česar mu narava ni dala. Mar naj se učenec koj v sklanjah soznani z razločki obeh jezikov, kar se mora prej ali slej že tako zgoditi. „Das Verfahren jener Empiriker, die einst der deutschen Sprache Gewalt anthaten, um darauf das Latein mechanisch betreiben zu können, kann man mit Recht wohl nicht zurückwünschen“.

Slovenske besede, pravi proti sklepu, naj se podčertajo in potem drugače tiskajo kakor latinske, da se človek v njih ne moti. Ta zmota se priméri tem lože, ker se marsikterikrat v obeh jezikih enako glasijo, in so časih enacega časih inacega pomena; p. me, te, se, novo itd. po-

meni v obeh jezikih ravno tisto; rana latinski pomeni der Frosch (žaba), slovenski die Wunde; perversi lat. die Verkehrten, slov. werfe zu; is lat. er, slov. aus; pes lat. der Fuss, slov. der Hund itd.

Tako natihoma je deloval Metelko, da razun l. 1838, kadar ga v Illyr. Bl. hvalno imenuje Korytko, nikjer nič ni brati o njem nekaj let. Sicer so po doveršeni čerkarski pravdi nekako sploh potihnili bili delavci na slovstvenem polji slovenskem, da je l. 1840 v ravno omenjenem listu št. 50 Prostoslav Milko takole popeval slovstvo naše:

1833 — 1840.

I.

Let sedem je v Egiptu hudih bilo,
De zemlja nič sadú ni obrodila,
De še kopriva se je posušila,
In vsako zerno kal je svoj zgubilo!

Let sedem! Čudno res je to število,
Ker nas stiskala tud' je taka sila!
De b' je Modrica naša ne čutila,
Serce bi bolj prosto Slovincam bilo! —

Polje sicer nam ni pusto ležalo:
Rodilo nam je žita, zlahtne vina,
In moč in živež nam je vsim dajalo.

Rodila nam je tudi domovina
Cvetlice medne, zlahtne in dušeče,
De bi ji vence spletali cveteče!

II.

Pa kaj cvetlice, zlahtne vina, zita!
Sladkosti vunder nihče nič ne vžije,
Če vsako seme rodovitno klije,
Al setev vsa od toče je pobita. —

Kaj vinska terta, zlahtne vina, žita,
Pomagajo sinovam domačije?
Peljinovko vsak žejen grenko pije,
Če medonošnih bčel nihče ne pita.

Al' domačija vertu ni enaka?
Glej, zlahtne mednate rodi cvetlice,
Iz katerih med bi brala bčela vsaka.

Glej, naša ta je domačija draga,
Še bčele daj ji, sladke beračice,
Saj ljubi bčele tudi Mati blaga!

In v tem smislu je l. 1841 Kopitar v posebnem pismu (Baden d. 5. May) popraševal Metelkoto: Ps. Wie kommt es, dass selbst Korytko's Beispiel, u. Ihr langes Professorat, keinen Carniophilus im echten Sinne wecken? —

24. Kar raste, pravijo, šuma ne dela. — Tisti Prostoslav Milko, ki je v Illyr. Bl. stan slovenskega slovstva od l. 1833 do 1840 popeval tako černo, je pa književno napredovanje slovensko od l. 1830 do 1839 v III. tečaju časnika „Carniola“ l. 1840-41 popisal že dokaj prijetno, in še prijetniše v „Jordans Jahrbücher f. slaw. Lit., Kunst und Wissenschaft 1843. Leipzig. S. 223 — 225“. Le-tù pripoveduje o slovenskem pesništvu, o Čopu in Čbelici, o Prešernu in njegovem „Kerst per Savici“, o Dolinarjevih in Potočnikovih lepih pesmicah duhovskih. Sicer pa vlada tihota; nekako kasni so slov. književniki, pravi, ter se umikajo, in skoraj bi kdo mertvašnico zapél našemu slovstvu, češ, da je slovenski jezik že spet ob lepo ime, katero si je bil komaj pridobil pred vnanjim svetom. Res so opovire, nekaj v pisateljih samih, nekaj v drugotnih zadevah. Ona kasnoba ali počasnost izvira menda od tod, ker so naši pisatelji le preskromni, in svoje književne izdelke sami ostro presojujejo ter čakajo

le vgodnega časa, da se očitno pokažejo svetu slovenskemu. Imenoval bi lahko nektere, ko bi ne bal se jih žaliti, ki se pripravljajo na to p. Kastelic, Žemlja, Koseski, Krempelj, Klančnik itd. Vidite toraj, da napredovanje v narodnem jeziku med nami ni tako slabo, kakor bi se človeku dozdevalo na prvi pogled, in da priti mora doba, v kateri se nebó zvedrilo bode nad Slovenci. Razun tega gojimo lepo upanje, da v kratkem dobimo časnik, v katerem se bodo skazovale mlade slovenske glave.

K sklepu tega svojega spisa naj vašo pozornost obrnem na sadičnik bodočih Slovencev književnikov (die Pflanzschule der künftigen Slovenen-Literatoren). Jaz menim prihodnje duhovnike po škofovskih semeniščih v Ljubljani, Gradcu, Celovcu in Gorici, kateri so vsi vneti jeli učiti in vaditi se jezika slovanskega. Vzlasti med mladimi bogoslovci v Ljubljani se že nekaj let pod vodstvom profesorja Metelkota opazuje velika vnema za slovanske reči. Preteklo šolsko leto so se bogoslovci združili med seboj ter naročili si več slovanskih časnikov, in slednjemu družniku je bil nalog, do dobrega navaditi se slovenščine in učiti se razun te tudi kterega drugega jezika slovanskega. To jih ne stane težko, ker obe knjižnici — semeniška in licejska — imate dokaj knjig slovanskih v vsakterem narečji, in tudi g. Kastelic rad posojuje bukve iz svoje po Čopu pridobljene krasne knjigarne, ki šteje blizo 3000 zvezkov v vseh jezikih evropskih.

Bog naj venča njih vseh prizadevanje s svojim blagoslovom ter po njih daje narodu pravih učencov!

In ta Prostoslav Milko, ki je tako milo popeval slovenske domovine lepe senožeti in ravne polja, ter prosto slavil potok, kateri je rosil jih natihoma, je bil France Malavašič (r. v Ljubljani l. 1818, Metelkov učenc l. 1839, u. zdravitelj l. 1863).

25. Krog leta 1830 so sploh Slovani jeli se nekoliko oživljati na severu in na jugu. Na Českem sta delovala velikana J. Šafařík pa Fr. Palacký; med ogerskimi Slovenci je za vzajemnost slovansko svet budil Jan. Kollar (r. Slovak l. 1793, u. na Dunaju l. 1852). Iz Prage in Pešta in z Dunaja je selil se duh slovanski v Zagreb, Gradec, Ljubljano itd. Da so bogoslovci tako v nemali se za slovanstvo, k temu so pač pripomogli slovenski dijaki, ki so iz Hrovaškega pribajali domú v prej imenovane bogoslovnice. Iz le-téh se je razširjal slovanski duh po deželi ter navdajati jel i neduhovne.

Na Hrovaškem je vzlasti od l. 1835 deloval s svojimi tovarši dr. Ljudevit Gaj (r. v Krapini l. 1809). Po njem so Hrovatje dobili svoje Novine in svojo Danico. I Slovenci so želeli svojega časnika, in že l. 1838 je tiskar J. Blaznik prosil, naj sme dajati na svetlo časopis slovenski „Zoro“, pa se mu ni pripustilo (vid. Krain und d. Deutschthum. 1862.); še le po prizadevanji nadvojvoda Jovana se je l. 1843 kmetijski družbi

dovolilo na svetlo dajati „Kmetijske in rokodelske Novice“, katerih I. list se iz Blaznikove tiskarnice in založbe prikaže v sredo 5. mal. serp. ali junija, in katerih vredovanje prevzame njen tajnik dr. Janez Bleiweis.

V Slavinu že in v svojih pismih do Vodnika (1806 — 1808) je želel Dobrovský, naj bi Slovenci pa Hrvatje zedinili se v latinskem pravopisu ter s Čehi vzajemno pisali po istih pravilih, in l. 1832 je zoper Metelčico (vid. 17, str. 40) Slovence v nemal Čelakovský: Ako vam, mili Slovenci! pride kdaj na misel popravljati svoj pravopis in svojo abecedo (Bohoričico), storite to po načinu Čehov in Poljakov, ter sprejmite za svoje *f, s, z, fh, sh, zh*, naše *s, z, c, š, š, č* itd. To storí na Hrovaškem Gaj, in po njem so se tega česko-ilirskega pravopisa (Gajevica, Gajica, Gajčica) poprijemali štajarski in koroški Slovenci; kar pridejo l. 1840 v Ljubljani zapored v Gajici na svetlo: „Pesme Valentina Vodnika, Linhartov Veseli dan ali Matiček se ženi, pa Varh, iz angležkiga prestavil Andrej Smole“ (r. v Ljubljani 1800, u. 30. nov. 1840). V Illyr. Bl. je v prej natisnjenih dveh sonetih l. 1840 prvi rabil česko-ilirski pravopis Malavašič, in oglasil se mu je l. 1841 ondi v št. 3. Krájničan t. j. Jož. Zemlja (r. na Breznici 1805, tedaj duhoven v Ambružu, u. l. 1843) v sonetu: „Odzív iz Krajne“ z narodno ilirsko poslovico: „Slogom rastu male stvari“ itd., češ, skušajte pridobiti zanj veljake, da od Muz praga slogo to razširjajo „Do Slave matere pokrajne vsake“. — Na Štajarskem je bil str. 34 — 37, št. 14, 15 omenjeni, zdaj že tudi ranjki A. J. Murko (u. 31. dec. 1871 v Hočah), kateri je v l. svoji slovnici l. 1832 v Bohoričici boril se zoper Metelčico, v 2. l. 1843 sprejel Gajico, ter je med slovníčarji začetnik sedanjega slovenskega pravopisa.

Novice so sredi l. 1843 izhajati jele v Bohoričici, in prvi, ki jim je poslal v Gajici spis, zložil Tone Krempl, od Radgone št. 6, je bil spet Malavašič. L. 1844—45 so prinašale spise zdaj v Bohoričici zdaj v Gajici, kakor so jim dohajali; l. 1846 pa se prikažejo Novice v novem pravopisu vse, češ, da „s tem pravopisam stopimo v koló z drugimi Slovani, de oní naše, mi pa njih bukve lahko beremo“. — Huda čerkarska pravda ali abecedna vojska je bila kriva, da so mnogi, vzlasti stareji pisatelji dolgo pomišljevali si prestopiti k novemu pravopisu; tako n. pr. Slomšek v Drobotincih l. 1846, ki je na posebno prigovarjanje odgovoril: Bojim se, da se bo sedanjemu pravopisu ravno taka godila, kakor Metelčici, ktera ni obveljala, akoravno je bila celo od vlade zapovedana (cf. Beseda Slomšku v spomin, govor. Kosar, 1862).

Zoper Gajico je bil posebno Kopitar (cf. Hesychii gloss. 1839) in se vé da tudi Metelko.

26. Marljivo je Metelko prebiral „Novice“, ktere so se tudi po njegovih učencih od leta do leta vidoma doverševale v dobri pisavi in pravilnih vnanjih oblikah. To pa mu ni bilo po gódu, da so se poprijele

bile Gajice. Slovenščino je razlagal sam v Metelčici, sicer po šolah je vladala Bohoričica, in učenci so mu spisovali svoje naloge nekaj v tem, največ pa v njegovem čerkopisji. Javno je rabil tedaj sam le Bohoričico, in v njej je prišlo na svetlo v št. 20 omenjeno »Berilo za drugi klas malih šol na kmetih« l. 1846 v Terstu; v njej je od l. 1819 do 1847 spisoval:

g) Oznanila c. k. Ilirskiga poglavarstva v Ljubljani z mnogoterimi podučenji in c. k. razpisi.

Za Vodnikom je bil namreč Metelko kranjski tolmač (cf. IX. 3. str. 6); za njim pa je to opravilo dobil in menda do smerti svoje izverševal Fr. Malavašič. — V Bohoričici je to leto dal na svetlobo pobožno knjižico, kateri je naslov:

h) Serce ali spoznanje in zboljšanje človeškiga serca, katero je ali božji tempelj ali pa hudičev berlog. Za obuditev in vterditev keršanskiga duha. V Ljubljani 1847. 8^l. 312 str. Predgovor IX. Z 10 lesoreznimi podobami. Iz nemškiga prestavljeno in z mnogoterimi pristavki pomnoženo. Druziga natisa 1848. Tretjiga 1851.

„Te bukvice, pravi v predgovoru, so bile iz Francoskiga na Nemško prestavljene, in že v letu 1732 pod naslovam ali imenilam: Duhovno zerkalo zaderžanja, iz kteriga vsak za večno zveličanje skerben kristjan stan svoje duše spoznati, in svoje življenje prav vravnati zamore, po gorečih željah pobožnih duš na dan dane.

Od leta 1732 se je na svetu veliko spremenilo, — resnica pa je zmirej tista večno nespreminljiva — in lahko je vediti, de te resnice so sedanjimu svetu zló neperjetne . . . Kakor ima Bog svoje kraljestvo v vernih in pobožnih; tako ima tudi satan svoje kraljestvo v hudobnih, nevernih in spačenih . . . Tako so Kristus in njegovi aposteljni razločno učili . . . Kdor tedaj veruje v té njih nauke, mora tudi verjeti, de je človeško serce ali božji tempelj ali pa hudičev berlog.

Iz stanu serca, katero je prebivanje in sedež dobriga ali hudiga, se mora res človek obsoditi; obličje je le naznamek, ki ga notranji človek očitno obesi, po kterim se notranji stan, kteriga duha otrok de je, nekoliko spozná. Zatorej poglej v svoje sercé, premisli svoje notranje, de izveš, v kterim stanu se znaješ; ako Kristus, ali hudič v tebi kraljuje, ako je božje ali hudičovo kraljestvo v tebi, ako si prost božji otrok, ali suženj greha in hudiča . . . Le Kristus te zamore sprostiti, in če te On sprostí, si resnično prost ali svoboden“.

V takem duhu so pisane te bukvice. Jako presunljive so pridjane podobice, v kterih se prav živo razodeva notranji stan na pr. človeka, kteri grehu služi ter v njegovem sercu kraljuje hudič s sedmerimi naglavnimi grehi, ki jih kažejo po pomenu: pav, krastača, kozel, kača, svinče, risat in terdorong; ali smert njegova s strahotno glasilko: Poberi

se spred mene, ti prekleti, v večni ogenj! — Ravno tako presunljiva je nasprot podoba, v kateri se kaže notranji stan pobožnega, ktereга sercé je tempelj živega Boga in prebivanje presvete Trojice; ali smert pobožnega in pravičnega s premilo glasilko: Bali ti zvesti hlapec!

Po teh in po svoji notranji vrednosti in lepoti so se omenjene bukvice slovenskemu ljudstvu, ki je takrat imelo že dokaj prav lepih in mičnih mašnih in pobožnih, priljubile tako, da je v kratkem treba bilo tretjega natisa, in se je po smerti spisateljevi napravil že četerti, pa v Gajici, l. 1862. XI. 8ⁱ. str. 416.

Pa še v nekem drugem oziru so znamenite te bukvice. — Vzajemnost narodovska je tedaj naglo rastla, in mimo poprej so bolj pogostoma dohajale iz Amerike pisma in v njih po časnikih se brale tožbe, kako hudo se sim ter tje godí ondod kerščanskim verovéstnikom ali misijonarjem sploh in posebej kranjskim. Kraujskim v severni Ameriki stradajočim misijonarjem nekoliko pomoči, to je bil nagib, da se je Metelko lotil prestave že popisanih bukvic. Da si ravno se takih knjig Slovencem ne manjka, vendar mislim, da po njih nisem pomnožil le števíla nekoristnih bukev. Iz Amerike sem dobil ene nemško natisnjene (morebiti edine v Evropi, v Lipsku vsaj ni nobenih); v Ameriko naj do brotno se vračajo kranjski poslovenjene. Konec l. 1847 izroči Metelko ves njihov dobiček t. j. 617 gold. ljubljanskemu škofijstvu, naj ga pošlje v Ameriko, in naj iz le-tega denarja dobi misijonar And. Skopec 117 gld., Frid. Baraga, Fran. Pirc, Jur. Godec, Ign. Mrak in o. Ot. Skola pa vsakteri po 100 gold. Škofijstvo 10. jan. l. 1848 z drugimi za misijone nabra nými novci pošlje tudi to darilo na Dunaj Leopoldinske družbe ravnateljstvu, ktero koj na to razodene posebno pohvalo Metelkotu za njegovo velikodušno in zdatno prizadevanje k razširjanju in vterjevanju katoliške vere v daljni Ameriki obétaje, da se dar njegov med naznanjene misijonarje razdelil bode na tanko po storjenem določilu. — Se-li more dati slovstvu blagši namen od ljubeznjivega pospeševanja pravega kraljestva božjega?

Tudi drugoč je Metelko rad delil milostinjo tù in tam po pravilu, naj ne vé levica o tem, kar storí desnica, podoben tihemu potoku, ki rosí lepe senožeti in ravne polja; vendar naj se o tej priliki oméni, da je l. 1836, kadar je bil župan verli J. Hradecky, mestoemu starašinstvu izročil 300 gld. za uboge zanemarjene otroke, naj bi se jim naklanjala poštena izreja; in že l. 1832 je neki dobrotnik po njem oskerbništvu ljubljanske ubožnice daroval 500 gold. proti temu, da se denar varno naloží, obresti med uboge sproti razdeljujejo, glavnica pa oberne za beraško delavšnico, če se vstanovi kedaj v Ljubljani. Vidi se, da je davno že snoval Metelko, kar je verno sporočil tudi v poslednji svoji volitvi.

27. Da se je za naše slovstvo svetla zarja prikazala, komu se imamo zahvaliti? — Tako poprašuje v „Slovenskih mislih“ l. 1847 M. Majar, ter pravi: „Slavni kmetijski družbi na Kranjskim, ki nam Novice izdaja, čestitemu vredništvu naših Novic, verlim prijateljem, ki za Novice pišejo in hudobornih prepirovcov med seboj ne terpé, in vsmi domorodcam, kateri nam slovstvo podpirajo, in slovenščini, bodi z besedo ali z djanjem, prijateljsko pomagajo“. — „In prav bi bilo, piše str. 7 v 2. listu Novic, da bi obči naš pravopis vsigdar upotrebovali, ne samo v Novicah, temuč tudi ako kake bukve, ali bodi kar hoče, pišemo. Mešati zdaj jedno zdaj drugo, je zmešnjava, ktera ni lepa in samo moti“.

V Bohoričici je poslovenil bil Metelko prej omenjene bukvice: „Serce ali spoznanje in zboljšanje človeškiga sercá“, ktere je And. Skopec iz Amerike v nemškem jeziku svojim prijatlom v Terzič poslal v spomin, in priporočil z besedami: Berite in premišlujte, spet in spet berite, in na-se obračajte! — ter jih oznanil v Novicah l. 22. „V resnici so te bukve tako lepe, piše v oznanilu še posebej Metelko, da se jih človek skorej ne more naveličati brati, temuč če jih večkrat bere, lépši se mu zdé. Zavolj njih posebne lepote ali božjiga duha, kateri se iz njih glasi, smo jih na Krajnsko predjali, in akoravno upamo, da bo Krajncam ali sploh Slovencam z njimi tolikanj bolj vstreženo, ker dozday v kranjskim jeziku še nismo imeli tacih bukev, iz kterih bi se mogel notranji človek prav spoznati: smo verh tega še takó naredili, da vsak, kateri te bukve kupi, s tem tudi svéto véro v Ameriki razširiti pomaga; ker vse, kar se per njih perdobi, se bo misijonarjem ali oznanovavcam svéte vére v Ameriko poslalo, de bi mogli z večimi perpomočki luč svete vere nekoliko delj v tiste kraje nesti, kjer dozday v strašni dušni temi peklenski duh kraljuje. — Iz teh bukev tudi vsak vidi, kako lepo branje imajo ljudje tudi v daljnih krajih svetá“.

Metelko ranjkemu škofu Antonu Alojzju, kateri ga je jako čislal, pokloni posebej bukvice „Serce“ in naznani njihov namen ter v posebnem pismu po nemški razodene svoje misli o stari in novi pisavi. — Te bukvice sem spisal v dosedanjem čerkopisji; to pa zato, si bode mislil marsikdo, ker jih želi kar se dá močno razširiti; ali — imam k temu še druge tehtne vzroke. Dasi ravno je dosedanji čerkopis (Bohoričica) v samoglasnikih zeló pomanjkljiv, in ker njih bistvenih razločkov ne more zaznamjati, pravilno branje obtežuje, tujcem dela celó nemogoče; imá vendar po primerni spreminjavi dolgih in kratkih soglasnikov, pri kateri se med branjem okó manj utruji, svojo gotovo prednost pred mnogo drugimi pravopisi, tudi pred Gajevim.

Nekteri so za Gajico strastno vneti in ne čislajo nobenih razlogov, češ, njena vesoljnost, ktero si pa le domišljujejo, preseže vse drugo; ne-

kteri so pa strastno razdraženi zoper njo in ne terpijo nobenih takih bukev v svoji hiši. V mojih očéh nima ne ta ne una stranka nobene veljave; jaz milujem obe, in zrem edino le na neoveržljive če tudi v strastni razdraženosti ali po predsodkih prezirane razloge. Svést si, da svetli knez in škof, prosti sleherne strasti, gledate le na to, kar je dobro, se derznem razložiti Vam o tem svoje razloge.

Čerke *š*, *ś*, *č*, opovirajo hitro pisanje in sploh zaderžujejo človeka, da ne more brez pogostnih prenehlejev zderžema pisati mnogo besedi — Gerk je iz tega vzroka odpravil celó piko nad *i* —; vélike so previsoke ter v drobnem tisku nerédno razširjajo verstice; očem neprijetno pačijo pisavo, ako se samoglasniki, da se odpravijo dvombe, znamenjajo z velikrat potrebnimi naglaski. Nasledniki tega čerkopisja opuščajo toraj naglaske, in tudi pogoltnice pri *v*, *s*, *k*; zajdejo pa tako v mnoge druge nedoslednosti. V slovenščini se nobena beseda ne piše brez samoglasnika; toraj je nedosledno predloge *v*, *s*, *k* pisariti nam *v'*, *s'*, *k'*. V češčini naj že bo, ker ima svojo priliko; vendar celó Čehi zmeščujejo mnogokrat one terdobe s pridjanim *e* ali *u*: ve vodé, ve mné, se střechy, se sveta, ke mné, ku konci itd.

Grajati je, da se nam. *z* piše *c*, ker temu znamenju oni glas s perva ni lasten, toraj ni kľasičen, ter se v pisanji in tiskanji lahko zamenja z *e* . . .; brez *f* so pismena le preveč v verstah, premalo nad in pod njimi, vzlasti ker se v našem jeziku *f* skor nikdar ne rabi. Da se temu pride v okom, bi latinskim čerkam pustiti se mógli njih izvirni glasovi, razložki pa óčitno znamenjati. Do tega svésto pridemo in priti moramo. Kolike napake se sicer godijo v lastnih imenih! . . .

V nobenem slovanskem narečji pisatelji s svojim čerkopisjem niso tako nezadovoljni kot v českem, in pred kratkim je Hanka, da se odpravijo nelični *š*, *ś*, *č*, nasvetoval drugačne znake (Jordans Jahrb. 1846) in v evangelijih jel jih tudi rabiti. Obžalovati je toraj, da je Gaj priporočati jel tako neprilčno pisavo.

Kar veseljnost zadéva, se-li po njej more doseči? Nikakor ne, mi je pisal prevred umerli Kopitar, ki se je zeló hudoval nad njo. — In kaj pridobi s tem naše ljudstvo v oliki? — Olikanim pa razna pisava težave ne dela. — Pravopis je treba vstanoviti, kteri ima za vse razložke bistvenih glasov svoje lastne znamenja, kar se zgoditi more le po cirilskem navodu. Do takega slovanskega vsem potrebam primerjenega pravopisa v prihodnje gotovo pride; dotlej pa je po moji misli bolje pomagati si za silo z že privajenim, kot pomanjkljivo zamenjávati s še bolj pomanjkljivim.

Iz tega se vidi, da Metelkota nikakor ni bila volja pustiti svoj pravopis in prijeti se Gajice. Motilo ga je tudi, ker je bilo sim ter tje brati o vzajemnem pravopisu slovanskem na podlagi latinske

abecede itd. (cf. Entwurf eines gesammtslav. Alphab. auf lat. Grunde, nach den Ansichten eines Südslaven. Jordans Jahrb. 1847.)

Vse drugač pa je ravnal Slomšek. Prijatelj resničnega napredka, in vselej pripravljen, osebne misli temeljitim željam drugih in občnemu pridu podvreči, se je tudi novega pravopisa brez daljega pomislika poprijel, berž ko se je pokazalo, da je pri mnogoteri pomanjkljivosti vendar prva stopinja k vzajemnosti in književni edinosti Jugoslovanov (vid. Besed. Slomšek v spom. str. 11). Druge Drobntince njegove l. 1847 so tiskane bile že v Gajici. — Tega jako vesel spregovori o njih dr. Bleiweis v Novicah str. 180 gledé na Metelkovo nasprotvanje nekoliko bolj rezno:

„Cele Drobntince so se prikazale letas v novi obleki, to je, v novim pravopisu, kteriga bi že zdaj lahko stariga imenovali. To nas je prav razveselilo, ker je očitno znamenje, de je tudi na Štajarskim novi pravopis občinski pravopis, kteriga zdaj vsi imenitniši slovenski pisatelji po Krajskim, po Koroškim, Teržaškim in Goriškim pišejo in tudi omikani kmetje brez spodtike beró. Zadnji čas bi bil tedej, de bi se od pravopisa tudi pri nas nič več ne govorilo, ker ni nad njim toliko ležeče, kakor nekteri mislijo, ki se ne morejo čez abecedo povzdigniti. Saj to vsak izobražen človek vé, de ga še ni v nobenim jeziku in de ga tudi nikdar ne bo — popolniga pravopisa, in de je prazno prizadevanje, taciga iskati; de torej tudi naš sedanji pravopis ni brez pomanjkljivosti. To pa je njegova gotova prednost, de z majhnimi razločki ga večí del Slovanov našiga cesarstva piše; in v ravno ti občjosti obstoji tudi prednost nemškiga, laškiga, francozkiga pravopisja, če ravno nobeden izmed njih ni popoln. Kdaj bojo tedej tudi Slovani jenjali abecedarji biti?! Oj! de bi si pač druge narode: Nemce, Lahe, Francoze itd. v izgled vzeli, kterim je več na reči, kakor na čerki ležeče! Naj bi Slovenci raji več pisali in dobriga, kakor pa se preganjali za gole čerke in se tako zmirej med abecedarje povračevali! Pač res je: de čerka morí, duh pa oživlja“.

28. Med abecedarje so se povračevali Slovenci radi, ker to jim je bilo vsaj prosto polje! Jako prostrano se je onim junakom odpiralo celó l. 1848, kadar prinesó Novice same v 6. listu posebej latinsko oznanilo vesoljnega alfabetá, to je, novih čerk za vse Evropejske narode in jezike; vendar v tistem listu pravijo, da slovenski pesnik 1848. leta v stari Bohoričici bi bil enak možiceljnu s kito 1790. leta!

Čerka morí, duh pa oživlja; in res se je duh slovenski oživljal tedaj vidoma. Čim bolj so ga vkléпали in krotili, tim bolj se je razprostil in povzdigal. Mladi duhovniki so ga budili v malih šolah po deželi; domoljubni učitelji p. Kersnik, Martinak, Globočnik i. t. d. po srednjih, latinskih in licejskih; poleg Metelkota v bogoslovnih je za

J. Zupanom čisto slovensko učiti jel duhovno pastirstvo J. Poklukar. Kakor je v Čbelici popéval Prešern, tako je po Novicah jel J. Koseski. Kako so pa tudi njegove pesmi, n. pr. Slovenija Ferdinandu l. 1844, Bravcam Novic h koncu l. 1845 v spomin («Svetu pokazite lik domače navade in misli, — Biti slovenske kervi bodi Slovencu ponos»), Kdo je mar l. 1846, Novica bravcam ob novim letu 1847 («Urno tedaj kresavnike v dlan, zedinito iskre, — Dajte zasvetiti luč, množite, širite plam, — Ino ne motite se, če pisano gleda protivnik. — Tudi naroda otes je slavniga čina poslopje») itd. itd., vžigale mlade Slovence, vzlasti učence; to se skor popisati ne more. Tihi pótok, ki je dotlej rosil lepe senožeti in ravne polja slovenske, bi bil moral narasti se v mogočno reko, da bi bila zadostovala; toda — namesto reke se razlije povodenj, in

Kakor divji natok serditiga morja se vzdigne,
Kadar vihar globočin zemlji se v drobu zbuđi,
Brezdnov valove napne, peneče na bregu derviši,
S tminami krije ostrov, ki ga razbiti ni moč,
Sivo pečovje ječi, v korenu se tresejo gore. —

Tako, kdo reče zakaj, je vrelo nebrojno narodov — Vsakega konca sveta — l. 1848. Cesar Ferdinand I. dá 15. marca svojim državljanom vstavo, in nova doba se prične takrat tudi narodom slovanskim. Prenavljati in prestvarjati so jeli po vseh krogih, po vradnijah in sodnijah, posebno po učiliščih. V Ljubljani so se zbirali šolski ravnatelji in učitelji, ter posvetovali o slovenskem nauku, o napravi slovenskega vseučilišča itd. V Gorici je bila že napovedana slovenska šola v dveh tečajih, in J. Irkič se ponudi, da hoče v ljubljanskih viših šolah vsaki teden trikrat razlagati slovenščino; tedaj oznani Fr. Metelko, ces. učenik slovenskega jezikoslovstva, zboru 11. majnika, da hoče svoje učenitvo slovenskega jezika razširiti (Vorlesungen über die erweiterte slowen. Philologie) in nekako po izgledu talijanskega dokončati v dveh tečajih. »Z veseljem, pravijo Novice, je zaslišal zbor hvale vredni namen učeniga gosp. profesorja — in dr. Bleiweis je v imenu novo izbujene slovenšine g. Metelkota očitno in serčno prosil, naj bi gosp. profesor opustili svoj pravopis in se brez odlašanja poprijeli našiga sedanjiga pravopisa, kateri, akoravno tudi ni brez pomanjkljivosti — ima to prednost za se, de je bolj občinski. Dobro sicer vémo, de ima tudi naš sedanji pravopis še nekatere protivnike — pa ktera reč na svetu nima protivnikov? Še katoljška vera ni brez njih!

Mi nobenimu ne branimo, de naj za-se piše, kakor koli hoče — od očitniga učenika pa pričakujemo, de se v sedanjih časih naj ne zoperstavlja občinskim vošilam. Upati gré tedej, de gosp. Metelko bojo prijazno spolnili želje novo izbujene slovenšine! Še enkrat prosimo». (Novic. l. 20, str. 84.)

Koj 16. maj. je dal Metelko prošnjo o premémbi slovenskega jezikoslovnega nauka svojemu ravnateljstvu, naj jo pošlje do ministerstva. Kako se je rešila in kako se je vravnal potem nauk slovenski, ne vém; to pa vém, da je vsled tega vstala nova „čerkarska pravda“ l. 1848, v kateri se je očitno oglasil Metelko sam.

Pomenke o vprašanji, kako in koliko bi bil slovenski jezik precej vpeljati v šole in kancelije, sproži v Novicah P. Hicinger, ter piše l. 24. str. 98: „V zdanjih latinskih šolah bi se znala pervzeti bolj popolnoma slovnica, in semtertje tudi kako prestavljanje iz slovenskiga v latinsko in iz latinskiga v slovensko. To bi se lahko zgodilo, de bi se le stol za slovenšino iz desete šole (bogoslovstva) v prvo ali drugo latinsko ponižal. Do zdaj je bilo res nekoliko čudno, de smo se nar pred učili nemšine, po tem latinšine in grekšine — more biti tudi italijanskiga, francozkiga in angležkiga — slovenšino pa smo čisto v némar pustili; ali pa, kateri smo šli k bogoslovstvu, smo še popred hebrejsko, sirsko, kaldejsko in arabsko imeli, preden je bila slovenšina na verstil! Pesništvo in govorništvo v slovenskim jeziku se je prostovoljno že davno začelo v višjih latinskih šolah — že per ranjcem M. Čopu smo včasih kak slovensk izdelik dali; zdaj je tega veliko več.

V modroslovskih šolah bi lahko bila slovenska filologia kakor tudi latinska.

Per bogoslovcih je ravno duhovno pastirstvo v Ljubljani, kar sostavnost in učenost tiče, v slovenšini tako visoko povzdignjeno, de je komaj še kaj vošiti itd.“

„Slovenski jezik ni otrok“ — je kazal v Novicah že prej M. Ambrož; v 26. listu pa o Hicingerjevem nasvetu piše: „To je bilo vse prav. Jez še to-le pristavim, de naj bi, ker nam bo zdej več slovnice potreba, gosp. Metelko popravili svojo sicer slavno gramatiko, de bi bila nekoliko krajši in v sedanjim pravopisu pisana, kakor so gosp. Murko v drugim natisu tudi s svojo hvale vredno gramatiko storili. Čerke, ktere gosp. Metelko terdijo, so — naj nam resnice ne zamerijo — tako neprijetne, de jih nikakor ne moremo vabilo slovenskiga jezika spoznati. Nočemo jim odreči, de imajo kake posamesne prednosti, za občni slovenski jezik pa niso.

Res je, de ne rabimo imenovanih čerk v Novicah in v drugih spis-kih, pa tudi to ni prav, da učijo v šoli tak pravopis, ki je v občinstvu že zdavnaj overžen. Zakaj bi visoka učenost tega častitljiviga gospoda nčenika ne hotla potrebam sedanjiga časa se ukloniti? Rodovitno seme, kteriga bi sejali v prid domovine, bi potem obilni sad rodilo. Kolikanj zdaj obžalujemo, de se to ni že davnej storilo! Kaj pomaga kramarju

blagó, če ga prodati ne more? Čimu je visoka učenost, ako se med ljudstvo ne razširi?"

Besede le preresnične, ki pa tudi kažejo, kako močno so razumni možje čislali Metelkota. Bilo se mu je tedaj podáti ali na mír ali na boj; on pa — kaj storí?

29. Odgovor dá v Novicah l. 28. 29. sam pervikrat in zadnjikrat očitno, kateri se glasi tako-le:

»Ko ste me v Novicah opominjali, da bi svoj pravopis zapustil in Vašiga v slovoslovje vpeljal, je treba, da me kdo svojeglavnosti ne obdólži, tudi očitno odgovoriti in povedati, da bi to ne bilo prav, in zakaj de ne. Vém, da dobro mislite in želite, da bi bilo Slovincam z edinostjo v pisanji pomagano; tudi jez to serčno želím; ali tega mi ne bote odrekli, da tako reč, ki ima velike nasledke, je treba od vsih strani pogledati in potem soditi, kaj je storiti, da bo prav. Pa porečete: »edinost sláblim stvarém moč daje, edinosti nam je treba«. Res je, da edinost veliko veljá, pa je tudi gotovo, da se kesá, kdor na samo edinost gleda in svojo boljši reč za slabji zaménja; boljši je ločitev kot zgubitev.

Ali bi bilo s tem komu kaj pomagano, ko bi se Vaš pravopis v slovoslovje vpeljal? Vsak slovoslovec ga že tako zna, če le Vaše Novice enkrat prav pogleda. Taciga slovoslovca pa, Vam stavim, če hočete in kolikor hočete, ni med nami, da bi Vaših Novic, ki nam toliko lepiga in dobriga povedó, še ne bil pogledal. Slovoslovec pervinske in nadelinske sestave slovenščine si prisojivši bo vse navadne besede gladko bral, bodo naj mu pisane po Vaše ali po moje. Pri nenavadnih besedah pa po Vaše pisanih se bo velikrat opotikal, in bodi si Vašiga pravopisa tudi še tako vajen, vendar velikrat ne bo vedil, kako besédo izreči, ker imate v samoglasnikih premalo razločka.

Slovenski jezik hočete v kancelije vpeljati, — prav je to, ali ste pa tudi premislili, kako bote po Svojim pravopisu primke, imena vasí in sosesk in marsiktere druge neznane besede pisali, da jih bote mogli prav brati, da bi jih ljudjé razumeli in se Vam ne smejali? — To je po Vašim pravopisu velikrat celo nemogoče; post. Podpézničnik, Pekec, Tévželj, Zelenévic itd.»

In glasnike posebej razloživši pravi:

»Vse to moj in stari slovanski pravopis na tanjko razloči, po Vašim pravopisu se mora pa ugibati, in če se ne ugame, bo zmota ali pa smeh. G. H. Frejer, ki je imena vasí in sosesk popisoval, ni mogel pri veliko imenih drugač pokazati, kako jih gre izreči, kakor le z mojim pravopisam . . .

V neznanih besedah je seosebno slabim očém težko razločiti Vaš c od e; v latinskim pisanji zavolj tega razločka devamo kljuko nad c, kar se pa tukaj ne smé, sicer bo č. Te kljuko nad č, š, ž so tudi zadržavne ali mudivne v hitropisu. Velikrat cele besede z eno potégo ne morete zapisati. Lejte to so ob kratkim pokazane slabosti in pomanjkljivosti Vašiga pravopisa. Zato ga učeni gospodje v časopisu, ki se mu pravi: »Jordans Jahrb. f. d. Lit. Leipzig 1847, V. Jahrg.« imenujejo tačasni (provisorisch) pravopis. V ravno tem časopisu je tudi dokazano in na ravnost rečeno, da so vse čerke mojiga pravopisa silno potrebne (»sehr nothwendig«).

Kakih pomanjkljivost mojiga pravopisa mi dozdaš še nihče ni pokazal. Samo to pravijo, da čerke niso lepe, pa sim vendar že kteriga slišal reči, da so lepsi in prijetniši kakor Vaši: č, š, ž. Kar lepoto čerk zadene, je gotovo,

de se dajo zlepšati; sej vémo, de tudi latinske čerke niso bile vselej tako lepe kot so zdaj. Čerke starih Slovanov so menj lepe od latinskih, pa vendar pravi izrek vsake besede popolnoma razločno pred oči postavijo; zato pa tudi med Slovani, kateri stare čerke rabijo, ni nikoli tacihi preprirov zavoljo pravopisa, kakor med temi, kateri so se latinskih čerk prijeli. Sama lepota človeka ne stori zadovoljn g.

Čehi in Poljaki, akoravno imajo veliko pisaniga v svojim jeziku, so se že od nekdanj prepirali zavolj pravopisa in njih preprirov še zdaj ni konca, upanje pa vendar imamo, de bodo ti prepriri skorej jenjali, ker si učeni gospodje prizadevajo, kakor vidimo v zgorej imenovanim časopisu, tak pravopis ustanoviti, de se bo mogla vsaka beseda po pravim izreku z njim pisati. Med tem je pa moj pravopis, de se pomanjkljivost Vašiga in Truberjeviga pravopisa z njim nadomesti, in za višji slovoslovsko učenost silno potreben; sicer bi mogli naši sedanji slovoslovci za potrebne razločke v pisanji, kakor so nekdanji storili, kar se iz Kopitarjeve slovnice leta 1808 in tudi iz družiga pisanja vidi, pri cirilskim ali pa glagoliškim pravopisu pomoči iskati. Dokler tedaj pravopisa potrebam našiga jezika primérjeniga ne dobimo, je treba, de per svojim dozdanjim ostanem; kadar pa boljši na dan pride, ga bom z veseljem sprejela.

Fr. Metelko.

Na ta Metelkov odgovor je v Novicah l. 31. 32. dr. Bleiweis spregovoril poslednjo „V rečéh slovenskiga pravopisa“, češ, da v taki reči ne veljá to, kar meni in mojim prijatlom dopade, ampak to, kar občinstvo razsodi. V pravopisu pa je občinstvo postavedajavni vladár, kteremu se mora pisavec vклонiti, ako hoče, da bo ljudstvo bralo, kar on piše.

„Napol samoglasniki, ktere g. profesor nar veči prednost svojiga pravopisa čislajo, ločijo že Gorenca od Dolenca, še bolj pa Krajnca od Štajarca itd. — torej nikakor ne morejo vpeljani biti v slovenski pravopis! G. Metelko so Doleneč, torej hočejo, de bi vsi Slovenci po dolenski pišali plesali — to pa brez zamére ne gré . . . Če bi hotli vsaki glas do lasú natanjko zaznamovati, bi tudi z Vašim pravopisam ne mogli izhajati.

Prazne besede so na dalje, de kljuka (✓) nad *s*, *c*, *z* so mudivne — ali ni *h* na strani *s*, *f* in *z* še bolj mudiven? — Kdor po našim *š*, *č*, *ž* piše, si prihrani (po storjeni skušnji) pri 27 natisnjenih polah celo polo; ali ni to prihranitev časa in denarja? — Da se *c* lahko z *e* zameni, damo Latinčam razsoditi, ali jim je že kdo očital. — Kar ličnost g. Metelkoviga in Bohoričeviga pravopisa memo našiga zadéne, naj bravci sami iz naslednje predpodobe razsodijo: Z velikimi gospodi ni dobro češinj zobati, je rekel Žabnikar iz Čirčič (natisnjeno v Bohoričici, Metelčici in Gajici).

Ker stariga (Bohoričeviga) pravopisa razun majhne množice Slovencev nobeno drugo slovansko ljudstvo ne piše in tudi nikdar ni pisalo, — ker g. Metelkov pravopis še clo Krajnca od Krajnca, še bolj pa od Štajarca in družih Slovencev loči, naš sedanji pravopis pa nobene ločitve

ne dela, in se mu tedaj tudi ni treba pogube bati, zató ker je edín z ilirskim in zlo enak pravopisu drugih Slovanov, katerih bukve in časopisi se bojo zmirej bolj med Slovenci razširjevali — kdor — pravimo — vse to le nekoliko premisli, bo lahko razsodil, katerimu pravopisu prednost gré . . . Kteri pravopis zdej kraljuje na Krajniskim, Štajarskim, Koroškim, Teržaškim in Goriškim? v katerim pravopisu se natiskujejo zdaj nar imenitniši knjige?

V stari Bohoričici se zdej nobene druge bukve več ne pišejo, kakor molitvene in pa pratike. — Že v l. 1832 začeti prepír zavoljo Metelkoviča pravopisa se je v l. 1833 tako hudo vžgal, de se je popisala cela knjiga pod nadpisam: „Nuovo discacciamento di lettere inutili, d. i. slovenischer ABC-Krieg, Laibach, 1833“. — In odtistihmal je zginil g. Metelkov pravopis iz natisa. Drugači pa je z njegovo slovnico (gramatiko), kteri vkljub overženih čerk radi podamo nevsahnljivi venec slave.

V l. 1843 so jele Novice po malim novi pravopis pisati . . . Zdej se pišejo v novim pravopisu vsi slovenski časopisi brez sneme; knjige Slomšeka itd. (so našeti tedanji pisatelji) . . . Poslednjič še povemo, de je novi pravopis že tudi v slovenskih šolah Primorskiga poglavarstva vpeljan. — Kdor iz tega ne spozná, kaj de je zdej storiti treba: ali se občinstvu udati ali pa sam svoj ostati, temu se bomo zastonj prizadevali sedanje potrebe razjasnovati.

Le ena sama se mora pri nas še zgoditi, de bo enkrat konec vsiga abecedniga besedovanja. In to je, de se ta pravopis po izgledu Primorskiga poglavarstva tudi po vsim Slovenskim v šole vpelje. To pa se mora zgoditi zdej pri osnovi noviga šolstva na Slovenskim, de se ne bo ljudstvu podučenje kradlo, ktero zamore iz gori imenovanih in tudi prihodnjih knjig in časopisov vživati . . . Jez sim za tega voljo v velikim deželnim zboru v Ljubljani 7. mal. travna tega leta zbranim stanovam svetoval, de naj položijo to reč ministru na Dunaj, de se ima povsod novi pravopis vpeljati, — in vsi (tudi knez in škof Anton Alojzi, stolni dekan Jerin, vodja bogosl. šol kor. Zupan, vodja normal. šol kor. Novak) so enoglasno poterdili ta naklep (Antrag); torej je tudi njih opravilo skerbeti, de ne bo ta reč nikjer nobenih enostranskih protivnikov našla, ker zdej v tacih rečéh ne veljá več to, kar kaka posamesna glava ali posamesno vredstvo (Behörde) misli, ampak to, kar je glas občinstva. Kaj pa ta glas terja, spričujejo góri dokazane slovenske dela v novim pravopisu očitniši, kakor vse naše besede . . . Novi pravopis polajša tudi poduk v pregibanji glagolov, kadar se *s, z, c* spreminja v *š, ž, č* ali pa nasproti, postavimo: groziti — grožen; nositi — noša — nošen; rečem — reci; strižem — strizi itd.

In tako sklenem ta sostavek s tem zagotovilam, de ne besedice več ne bom od te reči govoril, ker iz celiga serca priterdim resnico g. Hi-

cingerjevih besed: „Raji bi več pisali in dobriga, kakor pa vedno se pričkali za góle čerke, in se tako zmirej v Abecedarje povračevali“. Ojstro nam jo gosp. Hicinger tudi povedó v sledečim napisu, v katerim nam pokažejo, kaj Vodnik in Čop na unim svetu od nas govorita:

Vodnik :

Dobro hitijo naprej v izobraženju verli Slovenci,
Vedno popravljajo bolj národní svoj pravopis.

Čop :

V tem se je bati samó, de se dost izučili ne bojo,
Ker se vračujejo skoz le v abecedo nazaj!

Ne boj se tega, slavni Čop! Ko si Ti živel, je spala Slovenija, le malo rodoljubov se je poganjalo za mater svojo. Zdej pa je vse živo po Slovenskim, in edinost ni več prazna beseda. Po mestih je še sicer premalo národniga občutka, tolikanj bolj pa živi duh domorodstva po deželi, kateriga nar zvestejši varhi so od nekđaj duhovni gospodje bili!²

Dr. Bleiweis.

30. Po pomladnji vstavi l. 1848 je pomladnja svoboda napóčila i rodovom slovanskim, in prosteje gibati so se jeli tudi Slovenci. Na Dunaju se jaderno vstanovi družba Slovenija, v Ljubljani pa društvo Slovensko; uni predsednik je bil dr. Miklosič, temu pa dr. Bleiweis. Da bi delali vzajemno, pride dr. Miklosič z nekterimi svojimi drugovi takrat sam v Ljubljano. V kratkem se prikaže sad društvenega delovanja: Mestne ulice so poleg nemških dobile imena slovenske; v gledišču se je jelo pevati in igrati slovenski; na slovanski shod v Pragi 31. majnika se pošlje tudi Slovenec. Ker je 19. junija imel se sniti prvi kranjski deželni, 26. pa že deržavni avstrijski zbor, se napové prvi veliki zbor Slovenskega društva 6. junija, da se izvoli mu stanovito vodstvo, zgotovijo se društvene postave ali pravila, in povabijo se v ta namen sploh slovenski veljaki, se vé da tudi Metelko. — Znamenito, jako znamenito je pismo, ktero je poslal Slovenskemu zboru na omenjeno povabilo.

Blagi Slovenski Zbor!

Prejemši dans Vaše povabilo za pristop v Slovenski zbor, se Vam častiti Gospodje za to čast prav lepo zahvalim. V zadévi Vašiga hvaljniga prizadevanja Slovenščino bolj in bolj izobraziti in olikati sim že od nekđaj z vsimi blazimi Slovenci, tedaj tudi z Vami iz celiga serca v ljubezni združen, in želim vsim k pridu biti. Vaš namen pa tudi zadéne silno visoke in nežne rečí, ki moj um presežejo, in na tako tencih nitih visijo, de se jih jez s svojimi hodnjimi rokami ne upam dotekniti, in

zato se časti meni z Vašim slavnim pismam namenjene, bodi mi brez zamére, nikakor ne morem vdeležiti.

V Ljubljani 5. Rožniga cveta 1848.

Vam

sluga naj ponižniši

Metelko.

Veliki zbor je določil, da društvu Slovenskemu namen bode omikovanje in razširjanje slovenskega jezika po vseh mogočih in po vstavi pripuščenih potih, v politiko pa da se vtikal ne bode. Novi odbor 8. junija naznani, da eno naj prvih opravil njegovih ima biti naprava slovenskega besednika, in poprosi vse Slovence, kateri imajo kaj nabrane tvarine za slovník, naj k temu pomagajo društvu. Metelko je po Ravnikarju v lasti imel Vodnikov slovar v rokopisu (v. str. 30. 38.); tega s svojimi spiski vred koj radovoljno posodi slovenskemu društvu v pomoč sostave slovenskega besednika, in vodja njegov mu dá na to 23. t. m. pismo in po Novicah (l. 26.) tudi natisnjeno zahvalo. Po tém pa se udarita v Novicah (l. 28. 29; 31. 32.) Metelko in Bleiweis v rečeh slovenskega pravopisa, kakor je bilo že razkazano. Metelko pové, da pri svojem dosedanem pravopisu ostane, dokler slovenskemu jeziku bolj primerjenega ne dobí; Bleiweis pa zaterdí, da od te reči v Novicah ne spregovóri ne besedice več. Mislil bi si človek, da je po tem takem bil čerkarske pravde konec. Kaj še! Sej je ravno tedaj v odborni seji Slovenskega društva na ponudbo nekega odbornika, „slavjanskimu“ jeziku primerniši pravopis za natis društvu prepustiti, bilo sklenjeno, natis imenovanega pravopisa prevzeti, dasiravno se o njegovi pripravnosti in veljavnosti ni izrekla društvena misel in razsodba (Novic. l. 32).

Društvo samo je dokaj napredovalo, napravljalo slovenske besede, natiskovalo „slovensko gerlico“, in češ da razcvete iz njega slovenska akademija, je množilo in popravljalo tudi svoje pravila. Po vstavi so l. 1848 postali ljudje sploh vsi politikarji! Tudi Slovensko društvo se je razširilo v političnem oziru; ob času dunajskih prekucij se je 10. in 15. oktobra v krepkih razglasih obračalo do Slovencev, ter 22. novembra obhajalo prav sloveč shod. Poprej že je poseben odborček lotil se slovarja in delo dognal bil dotlej do 46 pol. Sklenjeno je bilo, da se spis pošlje v pregled nekterim znanim jezikoslovcem po deželi, pred natisom pa da ga v Ljubljani dovršita učena gg. kan. J. Poklukar in prof. Fr. Metelko (Novic. l. 51. str. 218). Razun tega se je društvo obernilo do vlade, naj se vpelje slovenščina v šole in vradnije, in naj se v Ljubljani napravi vseučilišče slovensko. V malih šolah je prevzel slovenščino J. Navratil; za srednje je primerno slovnico v Gajici spisati obljubil Bl. Potočnik; z Dunaja so dovolili slovensko kmetijsko šolo, dve slovenski

pravoslovni učilnici; visoke šole pa ali „vseučilišče so obljubili na bolji dobo“.

31. Kakor l. 1833 v Illyr. Bl. (Ausserord. Beilage . . .), tako je l. 1848 o Metelčici protila zopet čerkarska pravda v „Politisch. Bl.“ (Extra-Beilage z. Laib. Ztg.). Kar je namreč dr. Bleiweis 2. in 9. avg. v rečeh slovenskega pravopisa po Novicah slovenski odgovoril Metelku, to prinese omenjeni list 17. avg. po nemški v imenu Slovenskega društva. Na to se, kdo bi si bil mislil! ondi tudi po nemški oglasi prvi, ki je pisariti jel o in v Metelčici (gl. 12, 29), stari borec g. J. Zalkar, tedaj župnik v Škocijanu pri Dobravi, rojstnem kraju Metelkovem. Avg. 31. spiše: „Noch ein Wort über die neue slovenische Orthographie“, in „Extra-Beilage z. Laib. Ztg.“ priobči ta spis 14. pa 21. septembra. Zdaj, pravi, ko je napočila nam nova doba, ko se vzbujajo Slovenci, lepi jezik slovenski vpeljava v šole in vradnije, zdaj naj bi učenjaki zedinjeni vbrali mu primerjen pravopis; Bohoričica je prepomanjkljiva, ravno tako Gajica, ki je tudi nelična in pokvarjena; toraj Metelčico, ktera naj se primerno vrvná in olika; ali pa, ako te ne, Cirilico samo, le Gajice nikar! V nekdarji abecedni vojski se je ta reč premalo mirno obravnávala; nasprotniki so le nekako razdraženi Metelčico kar zavergli, češ „nočemo jih teh čerk, pa je“ itd. —

Metelko pa je vmes, svést si obljube v zboru učiteljskem 11. majnika, da hoče razširiti svoje učeništvo slovenskega jezika (gl. 28, 61), „s svojimi hodnjimi rokami“ pripravljaj v ta namen vgodne tvarine, in sad tega tihega delovanja je bil:

j) Anhang der Vorrede des Lehrgebäudes der Slow. Sprache vom Prof. Fr. Metelko. Fortsetzung der S. XIII angeführten älteren slawischen Denkmäler. S. XXXVII — LII.

V tem pristavku sta II. in III. Brizinski ali Karantanski spominek (I. je že Vorr. S. XIII — XVI v prvotni pisavi, v pocirilici in latinski prestavi) v pocirilici in po latinski (poleg Glag. Cloz.) jezikoslovno nekoliko prav dobro razložena, in natisnjena v sedaj navadni besedi, toda v Metelčici; razun tega „Ot Joana svetoe blagovéstvanije — Evangeli svetęga Joana“ iz l. 1144 po Metelčici v nekdanjem in sedanjem jeziku, ter oznanilo bukev, ki so „vs tēm naręmu narę ju pręmerjenęm pravopisę“ na prodaj pri gosp. Leop. Kremžarji pod Trančo hišine številke 168. —

Ta spisek oznanil Metelko sam, pa ne v Novicah, ampak v Illyr. Bl. 9. Sept.: „Für Freunde der Slowenischen Sprache“, in to oznanilo je sprejeto bilo tudi v „Mitth. d. histor. Vereins S. 55“. — V Novicah pa je bil naznanjen še le 1. novem. v 44. l., kjer o njem pod naslovom: „Staroslovenski spominki“ — spregovori Podlipski t. j. P. Hicingar, kateri je čerkarske pravde še učenec bogoslovec vdeleževal

se precej goreče, sedaj pa učenik duhoven v Podlipi ne manj vneto boril se zoper Metelčico.

„Zveselilo nas je, piše Podlipski, ko so g. Metelko izdajo še dveh drugih spominkov od nekdanjih Frizinških misijonarjev med Slovenci oznanili —; nekako užalilo pa nas je, ko smo namesti natisa po izvirnim spisu (Original) v roke dobili ga le po pravopisu imenovaniga gospoda; ravno tako, kakor de bi bil že tisti Korotanski Abraham, Frizinški škof konec desetiga stoletja letá pravopis znal, ali kakor de bi bili g. Metelko sami ga slišali, kje je tisti polglasnik izrekel, ali tisti *e s* predglasečim *i* rabil . . . Nekdanjo besedo spoznati, to je želja njih, kateri se za slovensko slovstvo pečajo. Kje pa bo kdo mogel globokeje v staro govorjenje seči, ako se mu z unim pravopisam že naprej vsa sodba vzame? . . .

Kjer je pisano: „*i* česti ih pijem“ bi morebiti beseda „*pijem*“ bila vzeta za „*pōjem*“ (pojemo); saj bi se z drugimi besedami bolj vkup zjelo in lahko, de so tudi kateri zmed Slovincov rekli: „*piejem*“ namesti „*pojem*“ kakor še zdaj Čebí. Dalje beseda „*sničistve*“ ni od senice izpeljati, temuč od priloga „*snik, snikav*“ kar pomeni radovedniga (curiosus) kakor kaže g. Miklošič. Narobe je pred tudi „*šenica*“ ali „*snica*“ od une besede izpeljano; „*snica*“ namreč bi bilo toliko, kakor „*snikova tica (avis curiosa)*“ . . .

Ene pa vendar ne moremo še zamolčati. Viditi je, kakor de bi g. Metelko svoj pravopis vender le še zmirej radi Slovenjim narodam prikupili; še so pred kratkim v njih imenu tudi nek drugi gospod se za ta pravopis potegnili v dokladi nemškiga Ljubljanskiga časopisa. Pa naj rečejo od primernosti in lepote tega pravopisa kar koli hočejo, to ostane resnica, de v življenji ljudstev ni vselej to izbérati, kar je samo na sebi nar bolj primerjeno, ampak to, kar se nar ložej vpeljá. Z novim Gajevim pravopisam je mala teža, kar vpeljanje tiče, in z njim je na enkrat več Slovenjih narodov zedinjenih. — Če pa se komu novi pravopis ne zdi dosti lep zavoljo kljuk nad *s, z, c*: naj pa namesti kljuka greško kačico (circumflexus) nasvetva . . . De je pa na čerke včasih vender kakiga risa ali kljukice treba, namesti de bi se povsod nove čerke kovale, pokaže ravno imenovani pristavek slovnice; zakaj skorej v njem jih nič manj ni najti, kakor v kakim natisu po Gajevi šegi . . .

Sicer hočejo zdaj g. Metelkotovimu pravopisu več prijatlov dobiti, ker pravijo, de bodo polglasnika manj rabili. To tudi prav storé, zakaj nikjer na Slovenskim se polglasnika toliko ne sliši, kakor ga pišejo . . . Dalje *e s* predglasečim *i; o* . . . Vender, ako bomo hotli vsako spremembo glasú še tako majhno natanjko v pisanji zaznamnjati, ne vemo, kam se bo po takim prišlo. Oči in ušesa niso en ud, temuč

dva različna . . . Vsak jezik se po poslušanji nar bolj popolnoma nauči; ravno tako se bodo tudi slovenskiga ptujci več mogli po govorjenji učiti, kakor po samim branji. Če je pa komu Cirilica z vsimi svojimi ovinki toliko všeč, ne vémo, kje se bodo Slovéni še té učili, sej so abeced že siti.

Pa pustimo prazne prepire nastran. Treba je, de Slovenci vkup derzé; in en pravopis že sploh sprejet naj bo znamenje edinstnosti, namesti de bi tukej ta tamkej ta pravopis bil le prilóžnost razpirtja. Tudi kdaj se bomo kaj naučili, ako bomo véčno v abecedo dregali?"

Na te precej vroćinske besede ne reče Metelko o pravopisu nobene; vendar jezikoslovec — nikakor à la Marko — dá koj v 45. l. „Opombo k sestavku Staroslovenski spominki“:

De bi naši slovarji, ki pridno besede pobirajo, tudi negotovih in preneglo verženih iz sestavka prejšnjiga lista pod nadpisam »Staroslovenski spominki« ne pobrali, se mi zdi potrebno dati naslednje kratko zjasnjenje. Ondi je rečeno: »Sničistve ni od senice izpeljati, temuč od priloga snik, snikov kar pomeni radovedniga curiosus), kakor kaže g. Miklošič«. — Ali kdor prav pogleda (Radices p. 84), bo vidil, de g. Miklošič ne reče, de je »snik« prilóg, tudi ne reče, de »snik« ampak de »sničav« radovedniga pomeni, pa tudi ne pové, kakor sicer veči del pri đengih besedah, kje se beseda »snik« še najde, ki je v svojih bogatih nabirah nimata ne Dobrovski ne Kopitar. Dokler pa ni spričano, de se beseda v starih bukvah najde, se sme soditi, de je nova; iz nove besede pa stare izpeljavati, bi bilo napak. Sničav je pa stara beseda, in de radovedniga pomeni, nam je iz bukev leta 1824 prvi izkazal g. Šafařik; lépa hvala mu bodi! S to opombo želim odverniti, de bi se nam zmota, ki je v povédaním sestavku iz negotove besede »snik« izpeljana in na ondí vpervič izmišljene »snika, snikov« i. t. d. natvezena, v kake bukve ne vrinila.

Metelko.

32. Malokteri narod ima v primeri toliko pa lepíh molitevnih bukev, kolikor jih ima pobožni narod slovenski. Torej je želel Metelko, da bi dajale se mu v roke tudi bukve, ki bi budile ga k duhovnemu premišljevanju, svést si, da bi kerščanske dolžnosti tim bolj spolnovale se v djanji, čim bolj bi se premišljevale v sercū. Na to je merilo že njegovo „Sercé ali spoznanje in zboljšanje človeškiga serca“. — Perva taka knjiga pa je sveto pismo, poslano nam iz nebes. To so od nekđaj radi prebiralí in premišljevali verniki, posebno psalme in bukve novega zavéta s primerno razlago. V ta namen so skerbní dušni pastirji razlagovali jih in bodi si ustmeno bodi si pismeno razširjevali po mestu in po deželi. Med njimi je slovel J. Škrinar, znani slovenec Japeljnovega svetega pisma, na zadnje dekan v Gorjah. Ta je poslovenil in s kratkimi razlagami spisal „štiri evangeliste in grédne psalme“. Le-ti spisi so se posojevali, sim ter tje prepisovali tudi napačno. Po njegovi smerti jih dobí Metelko, sklene primerno poslovenjene in popravljene dati na svetlobo, ter prične z evangelijem svetega Matevža ravno tedaj, kadar je s starim zakonom jel o Placid Javornik, češ da

poleg bolj učene prestave za glavo mnogo lahko koristi bolj pobožna za sercé. Spiše pa delo v Bohoričici z naslovom:

k) Vir in izvirek vsih zveličanskih nauk, to je: Razlaganje evangelija sv. Matevža. I. Dél. Hodi za meno. Mat. 8, 22. 9, 9. V Ljubljani. Natisnjeno per Rozalii Eger. 1849. 8^t. X. 278 str. Izdal in zal. Fr. Metelko.

„Kdor te bukve kupi, pravi spredej v nekaki glasilki, bo imel nar večí zaklad v svoji hiši, in če se po njih ravná, tudi v nebesih. De si jih tudi ubogi ložej omislíjo, smo jim prav nizko ceno postavili, akoravno njih notranja cena vse preseže. Ker smo pa pred Bogam vsi sromaki, je vsím rečeno: Ubogim se evangeli oznanuje.“ Mat. 11, 5.

In v predgovoru str. IX piše: „Pričujoče bukve so v to namenjene: lepe nauke, kateri so v svetim evangeliu za nekteri slab um prekratko povédani, bolj razložiti in zjasniti. Tukaj ni učeniga izlaganja beséd, tudi ne izlaganja skrivnost v svetim evangeliu zapopadenih v celi širjavi, ampak je le kratko izlaganje evangeliskih resnic v duhovnim pomenu, ktero pomaga sveti evangeli, ki je kakor pismo iz nebes, premišljevati, in obuditi v sercu svete misli, želje in nagibke. Tistim kristjanam, kateri per branji svetiga evangelija ne znajo nič prav misliti in le nekako dušno suhoto čutíjo, s to izlago na pomoč priti, to je ves namen teh bukev. Ker vemo, de le pridno in pravo premišljevanje evangeliskih nauk človeka yaruje dušne suhote, mu stori Jezusa bolj in bolj znaniga, pa tudi če dalje bolj lepiga, ljubeznjiviga, častitljiviga, in mu dela zmirej večí veselje do branja svetiga evangelija; tedaj si bomo perzadjali, če Bog hoče in srečo da, kmalo po tém tudi razlaganje še družih treh evangelistov na svetlobo dati.“

Ker pa je menda v novi službi svoji dobil preveč novega opravila, in ker so malo pozneje ljubljanski knez A. A. Wolf sklenili na svetlo spraviti celo sveto pismo s primernim razlaganjem, obljubljenih bukev ni bilo na dan. Rokopis Škrinarjev je po Metelkovi smerti izverševatelj njegove oporoke daroval slovenski Matici, ta pa ga je izročila potem Katoliški družbi za Kranjsko, ktera ga hrani sedaj v svoji knjigarni. Pač bi bilo dobro, ko bi kateri duhovnih učenikov vredil ta rokopis in pripravil na svetlobo. Kako radi in kako spridoma bi prebirali nekoliko razložene psalme in evangelijske pobožni Slovenci!

Kakor Sercé — je tudi „Razlaganje evangelija sv. Matevža“ poklonil Metelko ranjkemu knezu Antonu Alojzju s priprostim pa kaj znamenitim pisemcem, v katerem med drugim po nemški piše n. pr.:

»Die Gabe zu schreiben, die ich an E. F. G. hochverehre, ist mir nicht zu Theil geworden, um so mehr muss ich den Höchstgütigen bitten, dass er meine Wenigkeiten segne . . .

Die Darreichung entschiedener Lehren, gegen welche der Verstand nichts einzuwenden hat, ist vorzüglich zur Zeit der allgemeinen Wählerei, wie gegen-

wärtig, wo alles Positive mithin der Grund unserer heil. Religion und aller Wohlfahrt der Menschen gewaltsam erschüttert ist, dem Volke nothwendig; daher bin ich mit Dr. Wiery gegen alle Halbheiten, die anfangs zwar viel zu versprechen scheinen, aber immer mehr schaden als nützen, ganz einverstanden...

Kann ich Gottes Acker nicht bauen, so wünsche ich wenigstens guten Samen auszustreuen: der Herr gebe sein Gedeihen!«

V Bohoričiči je spisal Metelko omenjeno „Razlaganje evangelija sv. Matevža“, in ker so Novice vzlasti bile zoper njegov pravopis, bi si mislil kdo, da je zoper Novice bil tudi on. Kaj še! Vidi se to nekoliko že iz tega, da je prijateljsko pojasnil koj v 3. listu 1849. l. pravo pisavo našega narodovskega imena. Ker je želéti, da bi se v pisanji svojega imena vjemali vsi, in ker še dan danes napačno pišejo nekteri: Slavjan, Slaven, slavenski itd. (gl. Jezičn. III. 1865.); naj se ponatisne oni spisek tudi tukaj. Glasí se tako-le:

Sloven ali Slovan,
pa ne Slavjan ali Slavijan.

»Kdo more po pameti misliti, de bi bili naši predniki ime svojiga naroda iz besede slava olikovali ali izpeljevali? Veliko bolj jim je bilo mar za mir ko za slavo, kar nam njih zgodovina pové, in tudi že beseda bran očitno spričuje. Beseda vojska poméni pri njih kardelo vojsakov, in vojsko so imenovali bran; in ta beseda nam razločno pokaže, de se niso vojskovali za slavo, ampak so se le branili. Smešno je terditi, de bi bil ta tako mirin in pameten narod v besedi svojiga imena, ko še v vojskovanji ne, na slavo mislil. Lahko si je pa misliti, de so le po besedi kakor druge tudi svoj narod imenovali: Latince so imenovali Vlahe, to pomeni pri njih, kar pri nas blebetavce, vlahvovati je pri njih blebetati, — Tevtone pa Nemce, to je mutce, nem pomeni mutastiga; kdor pa je njih jezik govoril, jim je bil Sloven ali Slovan, to je z besedo, njim znano, obdarovan; slovo pomeni besedo, govor.

Pa tudi konec besede »Slavjan« je napčen: kadar se beseda z *v* končá in si jan natakne, se mora vselej *l* predstaviti, ki ga tukaj ni, postavim: Lancovljan itd. Lahko si je tudi misliti, de je Nemec po svoji šegi imé Slovan v »Slawe«, »Slawen« prekoval.

Kogar je pa Rusovski pravopis v napčno pisanje tega imena zapeljal, se bo te napčnosti lahko prepričal, če le v Rusovsko slovnico pogleda, kjer je pravi izrek Rusovskega *ja* ali *'a* povédan.

Tudi primki Souvan, ki jih je več v naši deželi, nam kažejo pravo imé našiga naroda, in *u* so še zmirej ohranili, de nam očitno pokažejo, od kod je to imé; pa še očitniši bi to pokazali, ko bi *u* pred *o* devali: Suovan, Slovan. Častiti gospodje Souvani mi ne bote zamerili, de vas tukaj očitno v misel vzamem!«

Metelko.

D.

33. Slovencev, kateri so obdelovali našega mladega slovstva lepe senožeti in ravne polja, je bilo od dne do dne več, in tihemu potoku podoben je ono rosil Metelko, v deseti šoli razlagovaje novo slovenščino po pristavku k predgovoru svoje slovnice, po brizinskih spominkih,

na podlagi stare slovenščine (gl. Novic. 1849. l. 3.). L. 1848 pa se je slovenščina nagloma jela učiti tudi v latinskih šolah. Razlagati so jo morali koj tedaj postavljeni učitelji domači in nedomači, Slovenci, celó Talijani in Nemci, na pr.: Globočnik, Pogorélec, Petruzzi, Heinz, Rechfeld itd., in takrat se je vzlasti godilo, kar pòje Koseski v Sloveniji (1848. l. 24.):

Slovenja slobodna potrebo spozná,
De šoli domačo besedo vpeljá,
Besedo slovenšine gladko;
Ožuljen učitelj pa briše si znoj,
Kaj bomo tradirali, misli, oj! oj!..

Pa tudi, kako bomo tradirali, ker sami ne znamo, in kako moremo znati, ker se sami učili nismo! — To leto sploh še niso dajali znakov „e studio linguae slovenicae“, kakor se je bilo natisnilo koj v tedanje latinske svedočbe; naslednje leto pa že, katero so vendar gledé na slovenščino z neznánskimi trudom dotirali do konca.

Po Slovenskega društva odboru naprošen je verli Bl. Potočnik spisoval latinskim šolam namenjeno slovnico, koja je v Gajici, toda v nemškem jeziku po posamnih polah prihajala na dan, da smo se po njej učili slovenščine. Donatisnjena je bila kmali v začetku onega leta z naslovom: *Grammatik der Slowenischen Sprache*. Verf. v Blasius Potočnik. Laibach. 1849. 8. VIII. 183 S. — Ima pa v sebi razun primerne predgovora, v katerem spisovatelj hvalno omenja Metelkove slovnice, da mu je z nekterimi drugimi vred dobro služila, in razun slovnice tudi „Berilo“, in v njem tolikanj podučni J. A. Komenskega „Svet v obrazih“, nekatere povesti, ter nekatere izbrane pesmi slovenskih treh pervakov: Vodnika, Prešerna in Koseskega. — Po tej slovnici se je pisala toraj slovenščina v latinskih šolah v Gajici, razlagala pa po nemški.

Malo pozneje pride na svetlo: Slovenska slovnica za perve slovenske šole v mestih in na deželi. V Ljubljani. 1849. 8. VIII. str. 176, katero je mnogotero tudi po Metelkovi zložil že omenjeni Fr. Malavašič mladim in starim Slovencem, učencem in učiteljem, češ da se vpelje v niže šole. — L. 1847 je pa v Gradcu tiskana bila „Kratka slovenska slovnica za pervence“, ki jo je (8. str. 87.) spisal dr. J. Muršec po slovenski tudi že v novem pravopisu.

Doslej so razločevali štiri gramatikalne razrede, dva humanitetna in dva licealna; odslej pa so vse te sklenili v gimnazijo, koja naj se loči v višo in nižo, in v kateri naj se uči tudi slovenščina po vseh osmerih razredih. Tako se je zgodilo, česar je želel že prej Hicinger, naj bi se stol za slovenščino iz desete šole (bogoslóvstva) ponižal v pervo latinsko. Tedaj prestopi tudi Metelko z liceje na gimnazijo, z bogo-

slovnih na srednje šole za učitelja, in tedaj se prične zanj novo delovanje, novo življenje pa novo terpljenje.

Skoro 33 let je Metelko razlagal slovenščino bogoslovcem v II. razredu, kamor so ga poslušat hodili tudi iz liceje; prestopivši na gimnazijo jo je razlagal s perva navadno od IV. do VIII. razreda. Vsled u'ne osnove za srednje šole t. j. gimnazije in realke l. 1849 bi se najprej pripraviti mogle tri knjige, po katerih naj bi se učila slovenščina: a) Slovnica, b) Berilo, c) Književna povestnica. Za prvo rabo se imenuje ondi slovnica, ki jo je na svetlo dal Muršec. V Ljubljani so v prvih treh razredih obdržali Potočnikovo; v drugih treh pa je Metelko poglavitne reči razlagal po svoji slovnici, in v naslednjih dvéh bolj na tanko vzlasti glaso- in besedoslovje in skladnjo po Metelčici, s prav kratko novoslovensko književno povestnico k sklepu v osmem razredu. Dokler ni bilo lastnega Berila na svetlo, so mu služile v to „Zgodbe svetiga pisma“, „Blagomir puščavnik“, posebno pa „Ezopove basni“ v Metelčici.

L. 1849/50 sem bil njegov učenec v VII. in l. 1850/51 v VIII. razredu. Razlagal nam je slovenščino po nemški; v začetku osme šole nas je pa vendar ogovoril po slovenski takole:

»Ljubi moji prijatli! čas dela je nastopil, tedaj moramo delati in si prizadevati, de svoj namen dosežemo. Zdaj je zadnje leto, ko vam je še priložnost dana se v slovenščini izuriti, in na koncu leta bote mogli na tanko pokazati, kakšno je vaše znanje v maternim jeziku. Zrelótna skušnja bo vednost ali nevednost vsakteriga na dan potegnila. Pri zrełotni skušnji se bo slabo obnesel, kateri v slovenščini ni dobro zurjen, in se bojim, de bo takrat nekteri clo odletel. Pretečeno leto sim še nekteriga s tem izgovoril, de se je še le eno leto slovenščine učil, in v enim letu ni mogoče popolnamasti doveršeniga znanja zadobiti. Tega izgovora zdaj per teh ne bo, kateri se že drugo leto slovenščine učé.

Pridnosti je tedaj treba in pazljivosti, to je: demá pridno brati, tukaj pa pazljivo poslušati ali paziti na vse, kar bom govoril in razlagal, in potem pojde vse po sreči. Veči del bom vprašaje razlagal, naj tedaj nobeden ne misli, de to njemu nič mar, kar kteriga družiga vprašam. Kar se tukaj govori ali vpraša, je treba vsim vediti, in marsikteri bo mogel pozneji v svoj kvar, v svojo škodo to spoznati in potlej z velikim trudam iskati, kar bi tukaj brez vsiga truda s samo pazljivostjo lahko zadčbil.

Tudi v pisanji se je treba vaditi; vsakih 14 dni naj vsak 1 četert póle vsaj po eni strani popisane prinese, de se vadi in naprédva. Nekterimu bom pisanje nazaj dal, de naj svoje napake popravi. V treh prigodkih pa pisanja ne bom nazaj dajal: 1) Če je brez napak, kar želim, de bi veči del bilo. 2) Če so napake taciga plemena, de se iz njih velika nemarnost vidi; dragi in kratki čas ne pripusti se s takimi veliko pečati, dosti je takim, de se sploh k pridnosti opominjajo. 3) Če jih več ravno tiste napake storí, jih ne bom vsakimu posebej pravil; ker je zadosti, de se ob enim vsim pové, ktere napake se veči del v njih pisanji najdejo, de se jih v prihodnje bodo ogibati.

Vsak naj piše ali iz družih jezikov prestavlja, kar hoče; vender je pa bolji, de se vsak veči del v lastni napisatvi vadi. Napak naj se pa vsak skerbno varuje; nič ni zopernišiga kakor brati pisanje, ki je polno napak. Kteri se jih

zavolj pomankljiviga znanja slovnice ne more še ogibati, naj pusti sestavke, in naj posebne besede sklanja.

Kteri bodo v djanji pokazali, de hočejo doveršeno znanje našiga mater-niga jezika zadobiti, ali de jim je na tem ležeče naš materin jezik ne po verhu ampak iz stališča, to je: po vsih njegovih zalogah in pravih poznati, tisti bodo vselej lahko shajali, posebno veselje bom imel nad njimi in jim bom vselej zapise lepe hvale dajal, kteri zapisi jih bodo povsod in vselej perporočevali in jim k njih sreči pomagali. Kar vsakimu iz polnôte svojiga serca pervoščim.

34. Perva knjiga, ktera se bi naj pripravila za slovenski nauk v srednjih šolah, bila je a) Slovnica. — V razredih, kjer je podučeval Metelko, je rabil koj svojo, pri jezikoslovnem podučevanju slovenskem vsled dvornega šolskega razglasa l. 1836 pripuščeno; v nižih je pa obve-ljala Bl. Potočnikova (r. v Naklem l. 1799, u. v S. Vidu nad Ljub-ljano župnik 20. junija 1872). Dasi Metelko ni zahteval, naj pisarijo učenci po njegovo, vendar je rad imel, kadar mu je kdo v Metelčici spi-soval naloge. — Perva napaka je torej bila, da se je slovenščina učiti jela po nemški, in sicer od leta do leta terše po nemški, in druga, da ni povsod vladalo isto čerkopisje.

Malavašičevo slovnico pa, preden se poterdi za v ljudske šole, dobi v presojevanje Metelko. Naglo sestavljena je v mnogih rečeh pomankljiva, premalo določna in dosledna. To skazuje v svoji nemški razsodbi, kjer na pr. graja posebno nauk o čerkah, njih izrekovanji in naglaševanji, da je prepomanjkljiv, vendar pravi, da vsega tega ni pisatelj sam kriv, temuč Gajevo čerkopisje; besedo broj nam. navadne število, in višebroj (höhere Zahl) nam. Vodnikove množno število, češ, dvojnina (Dual) je po svojem pomenu tudi višebroj, in v Hrovaškem, kjer dvojnega več nimajo, naj že služi višebroj za množno število (Plural); nestanovitno imenoslovje p. gibavni-gibovni zlog, dajavnik-prisvojivnik, nedoločni-nedoločivni naklon, terpivno deležje-deležje terpivne oblike; temeljne iz geršk. nam. Vodn. pervoobrazne števila, ali stanovne (stan Grund), razločivne presploh nam. Vodn. plemenivne (pleme Gattung); nej n. naj, nej n. ni, nejsim n. njsim; tajivno narečje n. Vodn. odnujavno, ali nikavno (in den meisten Verneinungen: ne vem, ne znam, ne morem u. s. w. ist kein Gedanke von ta-jiti d. i. läugnen); zna n. more, Slovencu je z n á scit in m o r e potest, Nemeč obakrat pravi k a n n. Celo napčno je vodilo str. 12. 4. Imena s koncam elj, če so imena živih stvari, obderže svoj e pred l j in vzamejo za l j še n, pr.: brencelj, in za vadbo: angelj, apostelj, durgelj, kavelj meželj . . . in potem: Imena neživih stvari p. recelj, reclja itd., češ, da so durgelj, kavelj, kembelj etc. imena živih stvari! Tudi se angelj (prav za prav angel-a) in apostelj-na ne vjemata v sklanji. Tako napčne so vodila str. 54, 2; str. 63 k VI. redu; str. 86, §. 59. Sklanjanja, same na sebi sicer pravilne, so s toliko razdelki in opomini pretežke; nektere reči se ponavljajo brez potrebe, nekterih pa manjka. Tako na pr. je pri

sostavljenih imenih naj pogostniši sostava s predlogi vsa izpuščena; nasproti pa »zum Ueberflusse die aus dem Lehrgebäude der slow. Sprache wörtlich genomme Abstammung der Wörter von S. 92 bis S. 113 aufgeführt. Was hier eben so wenig am rechten Orte ist als die S. 105 vorkommenden Regeln, wie die griechischen und lateinischen Eigennahmen zu slawisiren seien. Bei Kindern in den Trivialschulen, für welche diese Grammatik bestimmt sein soll, kann man doch keine Kenntniss des Griechischen und Lateinischen voraussetzen. Ueberhaupt gehört die Etymologie mit ihren Regeln nicht hieher; diess erweitert nur und vertheuert das Buch unnöthiger Weise. Solche unnöthige Erweiterungen trifft man in diesem Buche hin und wieder an, z. B. S. 30 stehen vier lange Reihen krainischer Beiwörter, die $1\frac{1}{2}$ Seite einnehmen, woraus aber niemand etwas lernen kann; denn sind sie ihm bekannt, so braucht er sie hier nicht zu lesen, sind sie ihm aber unbekannt, so findet er hier nicht ihre Bedeutung«.

Nenavadni, torej neznani slovniški izrazi bi se mógli, pravi, posebej razložiti, kakor je storil Vodnik to že l. 1811 v svoji Pismenosti, kjer se na koncu nahaja razložen „Poméń pismenjih besed“. Huduje se nad toliko pogreški, zlasti tiskarnimi, p. nadpičje (!) n. podpičje doveršivni glagol n. določivni glagol, predlog n. prilog, izklepavne n. skle-pavne, zadaj n. sadaj ali sedaj, pogojivni čas n. pogojivni naklon, g v z n. g v ž, u n. v, težji n. teže, se je perzadeval n. si je prizadeval itd., ter piše: »Die vielen Druckfehler hätten um so mehr am Ende angezeigt werden sollen, als dadurch die vielen hier vorkommenden ungewöhnlichen daher schon an sich schwer zu verstehenden Kunstausdrücke oft ganz entstellt werden, und weil dieses Buch zum Gebrauche der unerfahrensten Schüljugend und der oft unbehilflichen Lehrer auf dem Lande bestimmt sein soll«.

Posebno hudo graja pa kakor v začetku tudi v sveršetku čerko-pisje. »Ein vorzügliches Gebrechen in dieser Grammatik ist auch die darin befolgte durchaus unentsprechende so genannte Gaj'sche Orthographie, die in den letzten Jahren in Krain und den benachbarten Provinzen so mächtig wie einst die arianische Ketzerei um sich gegriffen hat, die sich aber bei weitem nicht so lange als diese wird erhalten können, indem sie weit auffallender als diese die Spuren ihres Verderbens an sich trägt«. —

Na to pripoveduje, kako je po Truberju nastala Bohoričica, in kako je Kopitar svetoval, naj se le-ta vredí po Cirilici. To se je zgodilo, ali »Die nach diesem Vorschlage endlich bewerkstelligte Ergänzung des latein. Alphabetes zum Gebrauche unserer Sprache fiel unglücklicher Weise in eine Zeitperiode, in der man allen Neuerungen abhold das Herkömmliche, so mangelhaft es immer sei, um jeden Preis behalten wollte, und unter dem Vorwande, dass die neuen Zeichen zu den schönen lateinischen Buchstaben nicht passen, gelang es einem einzigen Gegner die ergänzte Orthographie, nachdem sie kaum ihre ersten Lebenszeichen gegeben hatte, zu verschreien und vollends zu stürzen. — Die Einführung der Gaj'schen Orthographie, die doch noch weit mangelhafter als die vorerwähnte Truber'sche ist, begünstigten hingegen die Zeitumstände auf eine unbegreifliche Weise: Gaj trat auf mit dem allerdings sehr lächerlichen Vorgeben, er biete in seiner (eigentlich aus dem Böhmischen entlehnten) Orthographie ein Vereinigungsmittel aller Slawen dar, und fand begeisterte, ja bald leidenschaftliche Anhänger, und diese fanden blinde Nachahmer

in Menge! Ohne je gefragt geschweige untersucht zu haben, ob diese Orthographie in ihrem Geburtslande Böhmen entsprochen habe, und insbesondere, ob sie in unserem von dem böhmischen viel verschiedenen Dialekte entsprechen könne, haben sich einige bei uns, die in das slawische Sprachwesen nie einen tiefen Blick geworfen haben, unbedingt dafür erklärt; ja sie sind mit einer (solchen Leuten eigenen) Kühnheit dafür aufgetreten, die alle diesem Gegenstande gebührende Forschungen verbannet und der nichts widerstehen zu können scheint.

Potem razlaga, kar je že nekterikrat razložil, ktere napčnosti in pomanjkljivosti ima Gajica, kako tudi gimnazijski učenci tožijo, da se po novem slovenskem pravopisu velikrat motijo učenci v branji latinskem, da je Hanka novi pravopis za Čehe skušal popraviti, da ga Jordanovi letopisi zovejo le začasni čerkopis, in da bo treba, ako se po Cirilici popravljene slovenski pravopis ne sprejame, poprijeti se naposled Cirilice same, kateri že Dobrovský pravi: „*alphabetum omnibus numeris absolutum*“. In res so se dvakrat že oglasili zanjo, v Sloveniji in v Slovenskem društvu s pristavkom, da nameravajo pri vladi prositi, naj bi se koj v slovenske abecednike poleg latinice tiskala tudi Cirilica, „welches Gesuch auch Gefertigter möglichst zu unterstützen sehr geneigt ist“. Uni javní glas pa kaže, da se njim, ki prav mislijo, začenja svetliti, da so se z Gajico pre naglili

»Aus den obenangeführten Gründen muss endlich Gefertigter über die in der Frage stehende Grammatik seine Ueberzeugung dahin aussprechen, dass sie dem beabsichtigten Zwecke grossentheils nicht entspreche, und wenn er das darin befindliche Gute auch sehr hoch anschlägt, so könnte er doch mit Beruhigung nicht darauf antragen, dass sie als Schulbuch in die Volksschulen eingeführt werde«.

Vsled te razsodbe menda tudi Malavašičeva slovnica ni bila sprejeta v prve slovenske šole v mestih in na deželi. Pomagali so si z okrajšano po Vodnikovi v Terstu l. 1847. natisnjeno Krajnsko Pismenostjo za male šole, nekaj s precej okorno nemško-slovensko, nekaj drugače, dokler je l. 1869. spisal A. Praprotnik svojo v ta namen primerno „Slovensko slovnico za pence“.

35. Druga v srednjih šolah potrebna knjiga je bila b) Berilo ali Čitanka. — Perva slovnica Potočnikova ima sicer nekoliko beriva v vezani in nevezani besedi, vendar premalo; še manj ga ima Metelkova v izrekih, pregovorih in basnih. Tedaj ukaže vlada, naj se sestavijo posebne berila slovenske; kar se razglasi, da prof. J. Macun v kratkem spiše knjigo, ktera bi se v ta namen mogla porabiti, in res pride na svetlo „Cvetej jugoslavjansko“ s dodanimi cveti drugih slavjanskih vertov. Zložil Ivan Macun. I. Cvetje slovenskiga pesništva. U Terstu. 1850. S. XII. str. 270. —

Metelko dobi to knjigo v presojevanje. Kakor slovnica Malavašičeva, ima tudi ta, v kratkem zložena, dokaj pomanjkljivost in napak, ktere je razkazal Metelko v nemško pisani razsodbi. Z ozirom na svoj spis

„Sloven ali Slovan (gl. IX, 32.), graja koj naslov „jugoslavjansko“, napčno rabo predlogov *u-* in *v* posebej in v sostavi, krajše in daljše oblike osebnih zaimkov (njega-ga, njo-jo itd.), nepotrebnih nemščic ali germanizmov (p. za dosegnuti, za izreči, za povedati; za ode derži, za hymne derži, češ, deržati je halten, ne pa dafür halten; sem slišijo primeri, ker slišijo je hören, ne pa gehören; cilj n. namen; se čez nje n. jim smeje itd.) slovnične pomote v naglaskih, v pisavi in drugih jezikoslovnih rečeh (na pr. zmisel n. smisel, gen. smisla der Sinn; ganenje, vzdignenje n. ganjenje, vzdignjenje; slobodni n. svobodni, „denn sloboda u. slobodno ist eine kroatische Volkskorrption“, kakor kolonik n. kanonik; ne imamo, ne so n. nimamo, niso; reka, ki se valja brez ogleda na bereg n. ki se vali na breg; listom in pismam n. pismom; da ga bravci radi poslušajo n. beró; vsakdanje djanja, ki nje bravec vsak dan opravlja d. h. alltägliche Handlungen, die der Leser alltäglich verrichtet, wie tautologisch! S človečjim sercom n. s človeškim sercem; s celim svetom n. z vsim svetom, ta igra se ljudem manje dopade - dopasti ist kein Reflexivum - daher ohne se; služkinja n. služabnica, utemeljeno n. uterjeno; na višjoj izobraženosti današnjoj n. na današnji viši izobraženosti; obudjena po premišlovanju nadčlovečanskiga n. obujena po premišljevanji nadčloveškiga; da njim ni je časa zapirati nje — „der gemeine Slowene wie auch der sich an die slov. Grammatik haltende Literat würde es so sagen: da jim ni časa zapirati jih itd.“).

»Ganz verwerflich sind die vielen hier vorkommenden Härten, die den Slowenen theils immer theils schon seit Jahrhunderten fremd und daher unerträglich sind, z. B. Gerčki, junački, satirički, dramički, liričkoepički, divjački usf. Die Slowenen in Krain und in den nächsten Nachbarschaften sprechen hier immer das *š* vor *k*: Gerški, junaški, divjaški itd.; živečno n. živo, pesništvo n. pesnistvo, človečansko n. človeško, človečanstvo n. človeštvo; on njoj je kazal — gde njoj je težko bilo, da nji dušo ukrepi za dalje — unter den Slowenen Krains ganz unbekannte Härten und Unrichtigkeiten! —

Die hier S. 17 bis S. 21 aufgenommenen Lieder sind ohne Einen erhabenen Ausdruck und in jeder Beziehung so werthlos, dass sie kein Pädagog in den Händen seiner Schüler wünschen wird. — Von den weiter hier aufgenommenen Gedichten haben mehrere zwar in sich selbst einen Werth, den sie aber leider durch fehlerhaften Abdruck zum Theile einbüßen, z. B. S. 50.: Alj kadar odtegne — Iz serc jo pobegne st. Alj kadar pobegne — Iz serc jo potegne; S. 196 — pomoč je revšina — ist nach dem Wortlaute eine Thorheit statt des erhabenen Sinnes — pomoč je rešivna etc.

Endlich sind von S. 215 bis zum Schluss S. 270 serbische Lieder, die den Slowenen ohne ausführliche in einer ihnen verständlichen Sprache verfasste lexikalische und grammatische Erklärungen, die hier ganz fehlen, grösstentheils unverständlich sind und mithin für selbe nicht geeignet.

Gefertigter glaubt überhaupt aus vorstehenden Gründen seine Ueberzeugung dahin aussprechen zu müssen, dass das gegenwärtige Werk für studierende Slowenen ganz unbrauchbar ist.

Morebiti tudi vsled te razsodbe „Cvetje slovenskiga pesništva“ ni bilo sprejeto v srednje šole. Lastne slovenske berila pa sta z nekterimi pomočniki sestavila in vredila za nižo gimnazijo dr. Bleiweis v Ljubljani (I, 1850. II, 1852. III, 1854. IV, 1855.), za višo pa dr. Miklošič na Dunaju (V, 1853. VI, 1854. VII, 1858. VIII, 1865.), s katerimi so si odslej pomagovali gimnazijski učitelji pri razlaganju slovenskega jezika.

L. 1850 dobi Metelko v presojo še „Kerščanski katolški nauk“ za slovenske ljudske šole labudske škofije, ne bi li bil pripraven tudi za ljudske šole ljubljanske škofije. Tudi ta nemški pisana razsodba je znamenita, in naj posnamem nekoliko iz nje!

Čudi se Metelko najprej, kako je mogla tiskarna tako zmešati nauk o sveti veri, da se nahaja vse križem, na pr. prej. o terpljenji in smerti Kristusovi, kot o njegovem spočetji in rojstvu. Koliko zmešnjavo v zapopadkih kaže vprašanje: „Je več takih skritih krajev, ki se jim pekel pravi?“ — sej še tako priprosti človek ume ločiti vice, predpekel in pekel! — Nauk o zapovedih je prepomanjkljiv. S. 39 auf die Frage: »Kaj je v sedmi zapovedi zapovedanoga?« wird, was doch den Leuten oft einzuschärfen sehr nöthig ist, mit keiner Sylbe erwähnt, dass uns dieses Gebot zur Pflicht macht, durch Arbeitsamkeit und Fleiss uns ein Eigenthum zu erwerben, das Erworbene durch Sparsamkeit zu erhalten, dasselbe gut zu verwenden und mit Wenigem zufrieden zu sein. Was doch sonst in unseren Katechismen wenigstens mit einigen wenigen Worten gesagt wird.

Hinsichtlich der vielen hier vorkommenden unnöthigen Härten, Germanismen und anderen Sprachunrichtigkeiten findet Gefertigter noch weit mehr zu rügen.

Der hier so häufig zu lesende Genitiv der Adjective auf oga: pravoga, čistoga, drugoga etc. ist nicht slowenisch, sondern serbisch, denn die Slowenen haben nie so gesprochen. Diess, und dass die gegenwärtig noch üblichen slowenischen Formen, die man hier in der falschen Meinung das Alte herzustellen durch serbische verdrängen will, älter als die serbischen sind, und dass ferner die slowenischen Urkunden viel tiefer in das Alterthum reichen als die serbischen, haben Dobrovský, Vostokov und andere Gelehrte schon längst erwiesen. Doch sollen wir diesen Formen vielleicht desswegen den Vorzug geben, weil sie fremd sind? — Allein sie bringen in unseren sich durch Wohlklang auszeichnenden Dialekt, wo sie nicht passen, um so mehr eine unerträgliche Härte als sie ungemain häufig sich wiederholen. Wenn den Slowenen schon drugiga zu hart klingt, und es desshalb durch družiga oder drujiga zu lindern pflegen, so muss ihnen drugoga zum Eckel werden.

Tako je osoba po serbski, kjer pišejo tudi sobé, sobóm, po slovenski pravimo sebe, seboj, toraj prav le oseba; do toga n. do tega, sercom, delavcom n. sercem, delavcem; davati n. dajati. Napak je vseveden, vsemogočen n. vsegaveden, vsegamogočen, ali še bolje vsegavedoč, vsegamogoč, kakor je pisal naš Dalmatin že l. 1584. —

Kolikokrat je u in v, lj in nj ravno na robe, p. sedajno n. sedanje spolnenje n. spolnjenje, alj, nikolj n. ali, nikoli; z ktero, z tem, n. s ktero, s tem; društvo, ubožstvo n. društvo iz drugstvo, ubožstvo iz ubogstvo (das

gs gehet niemals in *š* sondern immer in *š* über; nur das einfache *g* für sich, d. i. mit einem darauf folgenden Vokal wird in *š* verwandelt); *nešem*, *n. nisim*, *nisem* (*nejsim*, *nis'm*). *Se poslužiti* (sich bedienen) *vseh pripomočkov*, *kaj sliši* (was gehört) *h kerščanski pravici?* je bolje po slovenski povedano v naših katekizmih. Tako je nemščica tudi: pod podobami kruha in vina; ker ste le dve, toraj pod podobama ali posebej pod podobo. Čemu pač nenavadne oblike: *kdé*, *tote*, *koji*, *nego* ali *marveč*, ker imamo kaj poštene (ganz untadelhafte) domače: *kjé*, *té*, *kteri*, *ampak itd.*

»Es ist allerdings gut sich dergleichen Wörter zu merken, weil sie bei unseren Nachbarn den Kroaten üblich sind, allein in einen für die Kinder geschriebenen Katechismus gehören sie nicht.

Man sieht bei mehreren Literatoren heutiges Tages, dass sie lieber durch Herbeiziehung fremder Elemente in unsere Sprache auffallen als durch Gründlichkeit gefallen wollen.

Unmöglich würden die Kinder einen Religionsunterricht beherzigen können, den man ihnen in einer theils mit unbekanntem Wörtern theils mit fremdartigen Biegungen bekannter Wörter gemengten Sprache, wie es die gegenwärtige ist, vortragen würde. Zweifelsohne würde eher ein Gelächter, als eine Beherzigung bei ihnen erregt werden, wenn man ihnen wörtlich sagte, wie es z. B. S. 61 zu lesen ist: »Ako grešnik ne veli šamo z besedo, da ga greva, marveč je tudi v serci ginjen«. Oder wenn man aus S. 45 an sie die Frage stellt: »Zakaj opravlja mešnik daritvo svete meše?«

Da Gefertigter eines Theils glaubt, dass jedermann, der nur einigermaßen mit der älteren und neueren slowenischen Literatur bekannt ist, einen solchen Rückschritt der Sprache, wie er sich hierin zeigt, für kaum möglich halten würde; so kann er auch andern Theils nicht umhin dafür zu halten, dass dieser »Kerščanski katolški nauk« für die diessdiözesanigen Volksschulen aus obigen Gründen durchaus nicht geeignet sei.

Iz tega se vidi, kako zvésto in na tanko je presojal Metelko vsaktere pisarije; kako je zahteval, da se lepa resnica kaže tudi v lepi besedi; kako so se mu gnjusili tako imenovani „Büchermacher ali Bücherfabrikanten“, kakoršnih je dokaj bilo vzlasti od l. 1848 prav po nekdanji Prešernovi pesmi:

»De zdej, ko že na Krajskim vsak pisari,
Že bukve vsak šušmár daje med ljudi,
Ta v prozi, uni v verzih se slepari« itd. —

36. Da je pa Metelko tako temeljito znal presojati pisanja slovenske, k temu je pomagalo mu največ marljivo učenje staroslovensčine in narečij slovanskih. Bil je v tem samouk, kakor mnogi Slovenec pred in za njim. Reči se vendar sme, da so ravno Slovenci veliko pečali se s starim jezikom slovanskim, če tudi ne slovijo po svetu, ker njihove preiskovanja niso prišle na dan. Kar sta pa Dobrovský in Kopitar vrata odperla v hram starega jezikoslovstva slovanskega, množijo se verli jezikoslovci od leta do leta. Med prvimi nasledniki je če tudi bolj skromno ali pohlevno — Metelko. Pokazal je to svoje znanje že v „Lehrgebäude

der Slowenischen Sprache“ l. 1825, v „Anhang zur Vorrede“ l. 1848, v svojih naukih in slovenskih pisanjih; posebno veselo pa je napredoval v staroslovenščini, kar so jele na svetlobo prihajati slavne Miklošičeve dela, na pr. l. 1845 „Radices linguae slovenicae veteris dialecti“, in „S. Joannis Chrysostomi homilia in ramos palmarum palaeoslovenice“ itd.

Konec leta 1849 razpiše Miklošič naročevanje na svoj „Rečnik starega slavenskega jezika ali lexicon linguae slovenicae veteris dialecti“ (gl. Novic. l. 46 in 47), in že 26. novembra mu je Metelko na Dunaj poslal sledeče pisemce:

Prečastiti, visokoučeni, mnogowalušni Gospod Profesor!

Blagovolite prejeti tukajšnjih 30 gl. v predplačo staroslavenskega rečnika in mi ga poslati v 11 stisih, ki ga z velikim veseljem pričakujem. Vi ste nam, Prečastiti Gospod, v silni potrebi na pomoč prišli; iz čistih virov staroslavenskih rokopisov zajemate ste nam kakor že préd s posebno koristnima in vse hvale vrednima izdelkama (Radices linguae slovenicae et Homilia s. Chrysostomi) pravi pot pokazali, po katerim je moč Slavenščino na visoko stopnjo olike povzdigniti. Lepa hvala Vam bodi za tolike Vaše zasluge, de ste tamo pregnali in svetlobo ustanovili, ki razsvitlja vse Slovanske narečja. Iz polnote svojega serca Vam rečem svojo zahvalo in čiščenje

Vaš

sluga naj ponižnisi
Metelko.

Ker so se po njegovem spodbudovanji v kratkem naročili nanj še nekteri učenci, mu 10. decembra pošlje drugo pismo, ktero se je glasilo:

Prečastiti, Visokoučeni Gospod Profesor!

Prejšnjiga mesca 26. d. sim Vam poslal 30 gl. v predplačo za Vaš staroslavenski rečnik s prošnjo mi ga blagovoljno v 11 stisih poslati. V ravno ta namén Vam pošljem zdaj spet 30 gl. za družih 11 stisov, in Vas lepo prosim mi skupej 22 stisov Svojiga brez dvoma neprecenjeniga rečnika ob prvi izdaji poslati. Terno upam, de bo Vaš izdelek nam v veliko povzdigo našiga materniga jezika in v večí in večí spoznanje Vaših mnogih zaslug služil, in v tem upanji se zaznamvam

Vaš

V Ljubljani 10. grudna 1849.

sluga naj ponižnisi
Metelko.

Na to mu 25./12. 1849 odpiše Miklošič tako-le:

Prečastiti Gospod profesor!

Jaz sem dobil Vaša dva lista in denarje, ki ste mi jih poslali za 20 istiskov mojega staroslovenskega rečnika, kterimu številu sta dva dodana. Lepa hvala Vam bodi, Gospod profesor, za Vaš trud in za denarje, lepša pa še za besede, ki so v Vaših listih zadržane: ali hvala, ki jo meni dajete, meni vsa ne gre, velik del te hvale se mora k Vam vrniti, ker Vaša gramatika našega milega maternega jezika je najprvič mene podbodla se tudi starega bolje

izučiti, kakor se to navadno godi. Primate tedaj priloženi istisek mojega delca na boljšem papiru za slabo znamenje moje hvaležnosti in mojega poštovanja.

Z Bogom!

Vaš

ponižni sluga in srčni prijatelj
Miklošič.

L. 1850 pride toraj na svetlo „Lexicon linguae slovenicae veteris dialecti“; tisto leto še spiše Miklošič „Lautlehre der altslovenischen Sprache“ in za njo tudi „Formenlehre“. Kako je Metelko želel slednjega novega dela njegovega, spričuje tudi naslednje pismo:

Prečastiti Gospod Profesor!

Ne Turek — ampak naš častiti rojak gosp. Ignaci Knobler, generalvikar srednje Afrike, Vam bo to pisemce v roke podal. Morebiti po tem prijatlu in Vaši blagovoljnosti dosežem, kar sicer po nobeni ceni nisim mogel dobiti, namreč Vaše »Lautlehre«. Skažite mi, Vas prosim, to prijaznost in dajte te bukve pričujočemu, ki Vam bo čeno ročno poravnal, in mene z njim zveselil. Zakaj jih bukvarji ne morejo dobiti, ne vem, pa upam, da se bo sčasama zjasnilo. Ne zadržujte luči tistemu, ki po njej hrepeni, in je po toliki iz Vaših slavnih del prejeti svetlobi do Vas poln hvaležnosti in poštovanja

Vaš

V Ljubljani 29. kimovca 1850.

sluga naj ponižniši

Fr. Metelko.

37. Na Českem je bil naslednik slavnemu Dobrovskemu Váceslav Hanka (r. l. 1791, u. 1861). Zaslovel je vzlasti po Zelenogorskem in Kraljedvorskem rokopisu, dajal Dobrovskega spise poznej na svetlo v primernih oblikah, posebej Remski (l. 1846) pa Ostromirov (1853) spominek, zložil tudi staroslovensko slovnico v českem pa v ruskem jeziku, ter je verlo deloval v pospeh slovanske vzajemnosti.

Metelko, duha nekako Hankovega, je bogoslovcem razlagal staroslovenščino nekoliko že l. 1848. Konec l. 1849 dá po Novicah v 52. listu na znanje: „Prihodnjo sredo, 2. prosenca, in dalje ob sredah od 11. do 12. ure, bom v izbani 2. léta bogoslovstva staroslovenščino razlagal. Gospodje, tega uka željni so povabljeni“. Novembra 1853 je pričel učiti staroslovenščino posebej v 7. gimnazijskem razredu, in Novice napovedovaje le-tá nauk v 95. listu pišejo: „Ker je važnost staroslovenščine poslednji čas od vseh strani slavno spoznana, se je nadjati, da bojo g. profesor toliko učencev imeli, da bo prostora manjkalo“; in v 97. pravijo: „Veselo je slišati, da okoli 80 učencov imajo“. — Učil pa jo je dvakrat v tednu, ob sredah in sabotah. V ta namen si je sestavil nje sklanjatev in spregatev po Dobrovskitu in po Kopitarju, ter po unem imenoval jo navadno „das Altslavische“, „lingua sacra“, poznej pa po Miklošiču le „staroslovenščino“. Razun oblikoslovja je narekoval nekoliko iz Vostoko-

vega Ostromira (l. 1843), ter iz svojih Brizinskih spominkov. Kar je pa Hanka jel dajati na svetlo staroslovenske reči, je kakor Miklošičeve tudi té naročeval Metelko in razširjeval med svojimi učenci. Vidi se to iz naslednjega Hankovega pisma:

Ew. Hochwürden
Hochgeehrter Herr!

Jetzt werden es 27 Jahre sein wie mir Dobrowský Ihr Lehrgebäude der Slowenischen Sprache in die Hand gegeben, ein Exemplar, welches der selige Kopitar in Ihrem Namen unserem Meister gesendet hat; das nämliche Exemplar mit der Aufschrift Kopitar's „Summo Dobrovio DDD Auctor“ (steht in der Bibliothek des böhm. Museums). Wir sind also alte Bekannte, und zum Andenken dieser Bekanntschaft hab ich dem Packet der 30 bestellten Exemplare Svętoje Evangelije po Ostromirovu spisku (naslove je pisal cirilski) für Ew. Hochwürden Szazavoemmauskoje svętoje Evangelije, dann noch ein Exemplar Ostromirovo und Božestvennaja služba mit glagolitischen Lettern beigelegt, mit der Bitte sie gütig von mir anzunehmen, so wie 10 Exemplare Počátky posvátného jazyka slovanského, Pravopis český und Pravopis ruskočeský Ihren Zuhörern gratis zu vertheilen. Der ermässigte Preis des Ostromirer Evangeliums ist 40 Kr. Conv. Ich wünsche Ew. Hochwürden feste Gesundheit, und Ihren Zuhörern guten Fortgang, auf dass sie unsere vernachlässigte Slavia in ihrer langersehnten Blüthe fördern.

Prag am 30. Octob. 1853.

Ergebenster Diener
Váceslav Hanka.

Morebiti mu je Metelko, naročivši še 9 iztiskov Ostromirovega Evangelija, pisal po slovenski, ker mu je Hanka nato poslavši verh naročenih spominkov „gratis 9 Kralodvorskyh rukopisů v preložení juhoslovanskem a 9 praktických částek ruskeho jázyka“ v Praze 22. brezna 1854 odpisal po česki, kjer tudi pravi:

Výsoce důstojný Pane!

Velice imu potesilo čísti vo Vašem psanícku, že studium staroslovanského jazyka u Vás radostný prospěch činí . . . Pripojuju Vaši Důstojnosti obraz našeho mistru Dobrovského, jak vyhlizel jest v predešlém století t. j. 1796.

Bůh daj zdraví na dlouhá leta.

Koliko je potem l. 1853—54 Metelko razlagal staroslovenščine in kako, ne vém. L. 1849—50 sem bil njegov učenec v 7. gimnazijskem razredu, in hoté nekoliko bolje se izuriti v slovenščini rad hodim z J. Božičem iz 8. razreda edin v staroslovenski nauk, k kateremu je razun več bogoslovcev prihajal tudi tedanji pastirstva učenik g. Janez Poklukar.

V gimnaziji je slovenščino učil Metelko navadno le po nemški, staroslovenščino pa je razlagal po slovenski. Dobro še pomnim, da se mu je samo kar smejalo, ko nas je l. 1850 v kratkem nagovoru pervikrat pozdravil. Spisal si je bil tisti nagovor v Metelčici, za l. 1853—54 pa s prav malo spremembami v Gajici in že v tako imenovanih novih oblikah tako-le:

»Ljubi moji prijatli! me prav veseli, de se vas je toliko tukaj zbralo, kteri želite doveršeno znanje našega maternega jezika zadobiti, in si prizadjati s staroslovenščino se dobro soznaniti; ker veste, de staroslovenščina je podloga ne le našega maternega jezika, ampak tudi vsih družih slovanskih narečij. Kdor tedaj hoče doveršeno znanje kterega koli slovanskega narečja doseči, se mora z oblikami staroslovenščine dobro soznaniti. — Tudi imamo slavne spominke v svojem maternem jeziku od prvih oznanovavcev kerščanstva v tem kraji iz osmega stoletja, te slavne spominke pa le tisti zamore prav razuméti, kteri se je z oblikami staroslovenščine dobro soznanil. — Silno lepi nagovor iz desetega stoletja, ki je po vsem slovanskem svetu med učenimi slavno znan, bil je namreč že pred več leti v Petrogradu, v Pragi, na Dunaji in v več družih mestih natisnjen in razlagan, ta pravim, tako slavni nagovor nas mora tolikanj bolj veseliti, ker ima svoje začetje prav iz našega kraja, iz naše dežele: Frisinski škof Abraham ga je imel, kakor menijo učeni, tukaj v Škofji Loki. Toliko vsaj vemo za gotovo, de je bil škof Abraham slovenskega rodu, de mu je cesar Oton II. v letu 974 Loško grajščino podaril, in de je po tem škof Abraham več časa v Loki stanoval. Verjetno je tedaj in skorej se ne more drugač misliti, de je škof Abraham ta slovenski nagovor tukaj med svojimi slovenskimi podložnimi imel, ne pa v svoji škofiji v Frizingi med zgol nemci. — Naj bo že to kakor hoče, zdaj le še vprašam, koga bi ne veselilo vediti, kakšen je bil naš materni jezik pred 900 leti? In to vidimo prav razločno v Abrahamovem nagovoru. Kdo bi se tudi ne čudil, de se naš materni jezik od tistega časa ni veliko bolj spridil in popačil, ker je bil 900 let popolnoma v nemar puščen. Njega ohranitev nam priča, de ima naš materni jezik sam v sebi veliko moč, krepko življenje in obilno zalogo, de je mogel toliko stisk prenesti, toliko ran, ki mu jih je ptujščina storila, zaceliti, toliko krivin poravnati in se po teh okoliščinah v dosti dobrem stanu do naših časov ohraniti. —

K našem namenu je nar potrebniši, de se z oblikami staroslovenščine dobro soznanimo, tedaj bomo začeli sklanjati«.

38. V duhu in na podlagi staroslovenščine je razlagal Metelko tudi novoslovenščino; toraj je bil tako terden v slovenskih oblikah in sploh v jezikoslovnih rečeh. Od l. 1848 se je posebnō naglo razvijal naš bogati jezik slovenski, in prikazovale so se po knjigah tolike razlike, da si časih celo dobri pisatelji niso vedili prav svétovati. Obračali so se tedaj do Metelkota ustmeno in pismeno, pa tudi očitno po časnikih svéta iskaje. Metelko se sicer ni rad očitno skazoval; kadar je pa vidil, da kdo res želi podučnja, mu ga je tudi dal. Tako je n. pr. A. Oliban (r. l. 1824 in u. 1860) v nekterih slovniških rečeh želel podučnja, ter je v Novicah l. 1853 omenjaje tudi Metelkota, poprosil očitno pojasnjenja, in vredništvo je podpiralo njegovo prošnjo s pristavkom: „Živa potreba res je, da o tej reči bi se kaj stalnega dognalo in različne pisave kolikor moč se zedinile

„sine ira“ sed „cum studio“. Ljubo nam bo, ako v občni prid se oglasi več veljavnih mož, in nam razodene vsak kratko pa dobro svoje mnenje. (gl. l. 90).

Koj v 92. listu se je oglašil Metelko, in vredništvo spremlja njegov spis s temi besedami: „Gotovo ljubo bo vsim našim pisateljem, da visoko učeni gosp. profesor Metelko, oče perve in naj bolj čislane slovenske slovnice, prvo besedo izgovorili so o vprašanji 90. lista „Novic“ in določili nekatere pravila v dosego edinosti in doslednosti slovenske pisave, za katero in da je v duhu narodnem si zdaj hvale vredno prizadevajo veljavni slovenski pisatelji na Dunaji in po vsih slovenskih krajinah. Da bi „viribus unitis“ kmalo vstanovili pravila, ktere naj bi bile potem vsim pisateljem zakonik. Naj se nekaj zaradi svoje notranje veljave nekaj pa zaradi vnanje celote pričujočega spisa ponatisnejo one pravila tudi tukaj!

K sestavku v 90. listu.

Ker se je v ljubih »Novicah« v pisavi nekterih besed vprašanje vzdignilo, se mi zdi pripravno in prav v té reči svoje misli razodeti.

Ako ravno edinst in doslednost v pisavi ste žive potrebi, ju vendar v navadni našem jeziku neprimerjeni pisatvi ni mogoče popolnoma doseči. Torej hočem tukaj le kaj malega opomniti, v čemur se po slovniskih pravilih lahko zedinimo.

1. Od lj in nj.

V besedah »mergoljenje, žvergoljenje, poželjenje, boljenje, trohnjenje« itd. je -ljen in -njen napak namesti -len, -nen, ker vsi glagoli tretje oblike, ki imajo v nedoločivniku -eti, dobivajo v terpičnem deležju -en, tedaj se mora pisati: mergolenje itd. Le glagoli četerde oblike, ki imajo nedoločivnik s koncem -iti, pridevajo k terpičnemu deležju -jen, n. pr. svariti svarjen, kuriti kurjen, voziti vožen, prositi proščen. Tudi vožen in proščen imata svoj -jen, ako ravno se -j- pri njima ne vidi, in sicer za to ne, ker se -j- v šumiče vtopi, in ravno ta vtopljivost stori, da se sikovci (Sauselaute) z, s, c v šumiče (Zischlaute) ž, š, č spreminjajo. Tako je tudi v: hvaljen, hranjen itd. -j- v l in n, gledé prave izreke, vtopljen. Pri nekterih glagolih te oblike se pa -j- izpahne, n. pr. spriden, nasiten (nekdaj nasičen) itd.

V krajih na Gorenškem in Delenskem, kjer topljeni lj od prostega l dobro ločijo, ga izrekujejo pri vsih prilogih pred-iv: zanašljiv, postrežljiv, dobrotljiv itd. To kaže, da ima lj v té zadevi tudi v pisanji svojo pravico. Tem se pridruži oziroma tudi: ljub, ključ, stopinja, gospodinja, draginja itd. Tanko, v ganka in več drugih, ki jih slovnica bolj razširno razodeva, pa ne najdem s topljenim nj v tako razširjeni izreki, da bi jih mogli med une šteti.

2. Od u in v.

Nekteri ne vé, kdaj bi pred glagolom v in kdaj u pisal, in zato piše brez razločka v pomenu zdaj: vtaknem, vgasnem, vkradem itd., zdaj: utaknem, ugasnem, ukradem itd. Tukaj bi se lahko dosegla edinst in pravoslednost v pisavi po tem pravilu: Piši v 1) kadar pomeni djanje v kako reč (ein, hinein), n. pr.: vrinem, vtisnem, vložim itd.; 2) kadar pomeni na ali góri (takrat je v iz predloga v'z): vložim (auflegen namesti vložim), vzamem,

vstanem itd. Sicer pa piši vselej **u**, ki velikrat nič drugega ne pomeni kakor spolnjeno ali doveršeno djanje v doveršivnih glagolih, n. pr.: **utopim**, **ulovim**, **ugledam** itd. V tem ali unem pomenu dobiva ravno tisti glagol zdaj **u** zdaj **v**: **utopiti** (ersäufen), **udariti** (schlagen, perfectiv), in **vtopiti** (eintunken, einmengen), **vdariti** (einschlagen, auch perfectiv) itd. Iz tega se vidi, da **vkrađem**, **vmerjem**, **vkažem** itd., ker se le spolnitev djanja naznanja, je z **v** napak pisano.

Tudi želim, da bi se v marsikterih posameznih besedah zedinili, in pisali, n. pr.: **ven**, **vne**, **vender**, in ne: **vun** ali **von**, **vunder** ali **vonder**. Že nekđaj so pisali **ven**, ker se tukaj izgovarja polglasni **e** kakor v **oven** in se tudi izpahne kakor v tem, n. pr.: **ven**, (hinaus), **vnej** (draussen), **oven** pri **ovnej** po starem (po novem pri **ovnu**). Nekteri pa méni, **vun** se mora pisati zavolj izpeljave, ker se v **zunej** (ali **zvunaj**, kakor nekteri pišejo) **u** izrekuje. Res je, da se v **zunej u** izrekuje, ali kakor se velikrat **u** v **-ov** ali **-ev** povzdigne, n. pr.: **kupu-jem**, **kupov-ati**, **kralju-jem**, **kraljev-ati**, tako se tudi **v** ali **ev** v **u** spremení, tedaj je **zunej** iz **ven**, **vnej**, kakor **bruno** iz nekđanjega **brevno**, ali **duri** iz nekđanjega **dveri** itd. Po doslednosti v izpeljavi je tudi treba pisati: **svetujem**, **verujem**, **kmetujem**, itd. ne **svetjem**, **verjem**, **kmetjem** itd.; iz tega se ne more izpeljati: **svetovati**, **verovati** itd., akoravno se v **svetujem** **verujem** itd. po pravi izreki le polglasen **u** sliši.

To premembo v **v** **u** tudi v samostojnem predlogu vpeljati se mi ne ždi varno, ako ravno v pesmih to svobodo rad poterdim. Zakaj se mi prederzne premembe sploh nevarne zdé, si je laže misliti, kakor jih tukaj v preozkem prostoru dovoljno razložiti.

Še nekaj.

Po doslednosti in, kakor menim, večini govora bi se prilogi v ženskem in srednjem dvojniku mogli deležjem kakor sicer sploh, in ne imenom enakokonačno pisati, toraj n. pr.: **lepe** (in ne **lepi**) hiši ste bile prodane.

Metelko.

39. Redko, prav redko se je oglašal Metelko po časnikih; tim pogostniše se je mógel pa odgovarjati ustmeno in pismeno. Nanj so se obračali mladi pisatelji v svojih potrebah; duhovski in deželski predstojniki, kadar so kako knjigo dobili v poterditev. Vlada reče sestaviti „Malo berilo za slovensko-nemške šole“ in hoté, naj se vravná tudi za enake šole po Kranjskem, mu pošlje spis po škofijstvu v presodbo z le-tegá posebnim priporočilom, naj presodi knjigo takó, da Slovencev po Koroškem in Štajerskem ne žali z nebistvenimi rečmi, ter vzajemnosti v pisanji ne opovira, marveč jo pospešuje, da pa vendar ne prezira slovenskemu jeziku lastnega napredka in bralcem sploh, zlasti pa šolski mladini potrebne umévnosti.

Na to izročí Metelko škofijstvu l. 1854 tehtno pa določno pisano rzsodbo, v kateri najprej skaže, koliko bistvenih, celó otrokom potrebnih pravil in zgledov se pogréša v tej knjigi, koliko je v njej pomanjkljivega, napačnega, tudi nepotrebnege; poglavitno vodilo, naj se pri otroškem

poduku napredva od znanega k neznanemu, od ložega do težega, se v njej ne spolnuje. „Samostavno ime se spozná, ako se mu teh besed edna (nam. ena) pridá, p. toti, tota, toto“. Kako če otrok po celó neznanem „toti“ spoznáti, kaj je samostavnik!

»Von dieser Seite d. i. von Seite ihrer Bestimmung betrachtet (anders lässt sich ohnehin der Werth oder Unwerth einer Schrift nicht finden) ist die kleine, dem »Malo berilo« beigefügte slovenische Grammatik »Vaja slovensko in namško besedo prav pisati in govoriti« den Anforderungen ganz unentsprechend, ja unbrauchbar . . .«

O samostavniku posebej piše n. pr.: »Obwohl das *j* im Instrumental sing. bei weibl. Hauptwörtern auf *a* und Beiwörtern im Alterthume seinen Grund hat, so ist es doch hierlands schon längst so sehr abgeschliffen, dass Wörter wie *z opicoj*, *z gospoj* fremd, übelklingend und lächerlich erscheinen; daher solche vorzüglich in Schriften, welche wie die hier vorliegende für den Kinderunterricht bestimmt sind, zu vermeiden sind.

Sehr ungern vermisst man die Anmerkung, dass viele männl. Hauptwörter im Genitiv *j*, *n* oder *t* erhalten . . . Auch sollte hier wenigstens kurz angedeutet werden, dass sehr viele Hauptwörter im Nominativ pl. nicht *t*, sondern *je* bekommen z. B. *možje*, *lasje*, *golobje*, *gospodje* u. s. w. Wenn man dafür *moži*, *lasi*, *golobi*, *gospodi* u. s. w. schreibt, so entfernt man sich dadurch nicht nur von der jetzt lebenden Sprache, sondern auch vom Altslowenischen, und das heisst nicht die slowenische Sprache bilden, sondern vielmehr verbilden oder corrumpiren. — Es ist sehr tadelnswerth, dass die Hauptzierde der männl. Hauptwörter, nämlich die so häufig vorkommende Dehnung des *a* oder *u* im Genitiv und die Vermehrungssilbe *ov*, die auch im Altslowenischen gegründet ist, ganz mit Stillschweigen übergangen wird. Diese Dehnung z. B. *možá*, *darú*, *sinóva* u. s. w. verleiht der slowenischen Sprache eine besondere Kraft und einen Wohlklang, der besonders in dem Versbaue oft unentbehrlich ist.

Die Deklinationen der Hauptwörter umfassen überhaupt viel zu wenig, die der Beiwörter hingegen zu viel; denn S. 190 ist die Deklination *staroga*, *staromu*, *starom*, *staroj* u. s. w. ganz überflüssig und sollte weggestrichen werden, weil sie nicht slowenisch, sondern serbisch ist. Der slowenische Dialekt ist sehr reich an seinen eigenen Formen, daher bedarf er nicht der fremden. Auch sind die slowenischen Schriften nur dann schön und leicht verständlich, wenn sie frei von fremder Beimischung nach echter slowenischer Grammatik verfasst sind. — Die Form der Beiw. *ega*, *emu* ist zwar slowenisch und in den persönl. Fürwörtern *njega*, *njemu* gegründet, obwohl . . . — Die Biegung des Comparativs im Weibl. *a* und im Sächl. *e* wird hier als etwas Gewöhnliches angegeben, da es doch so selten vorkommt, dass Literatoren behaupteten, es gebe gar keine Gegend im Lande der Slovenen, wo diess gesprochen werde.

S. 194 wird von den Zahlwörtern gesagt: »*Više od pet se ne sklanjajo*«, was ganz unrichtig ist, indem sie sogar auf doppelte Art gebogen werden, als: *petih* oder *peteh*, *petim* oder *petém*, *s petimi* oder *petími* so auch *šest*, *sedem* u. s. w. . . — Durch Unkenntniß dessen, was die Grammatik über den Gebrauch der Zahlwörter lehrt, kommt man dahin, dass man einen wahren Unsinn hinschreibt . . . S. 82 lautet der Satz: »*Petero sinovih žen so Martinu in Ani sinahe ali neveste*«. Wenn man fragt: was ist hier das Subjekt, das den Plural »*so*« bestimmt? so bleibt der Verstand still; denn »*sinahe ali neveste*« ist hier das Prädikat. Ganz deutlich wäre der Satz, wenn es hiesse: *Petere žene sinov so* u. s. w.

Bei dem persönl. Fürworte ist der Unterschied zwischen der längeren und kürzeren Form gar nicht angegeben, und doch ist er zu wichtig, als dass man ihn auch in einer kurzen Sprachlehre mit Stillschweigen übergehen dürfte. — Mit gleichem Unrecht ist im Dual das allgemein übliche weibliche *medve*, *vedve*, *onedve* ganz beseitiget, das unrichtige *ma* hingegen beigesetzt. — Das zueignende Fürwort *njihov*, *a*, *o* ist S. 200 richtig angegeben, S. 78 aber unrichtig dafür *jihov*, *jihovemu* mozu gebraucht. So stehet auch häufig *jih* statt *njih*, *kde* statt *kje*. — Eben so entstellen den slovenischen Dialekt und machen ihn dem Volke unverständlich manche aus dem kroatischen unnöthigerweise entlehnten Partikeln, als *kajti* st. *ker*, *neka* st. *naj*, *nego* st. *ampak*, *niti* st. *ne* u. s. w.

Das Zeitwort *delati* gehört unter die Verba imperfectiva, die kein Plusquamperf. indicativi haben, also ist diese ganze Seite 212 unrichtig angesetzt. — Das S. 214 als etwas Bekanntes hingestellte *delav*, *a*, *o* ist ganz unrichtig aus dem Altslovenischen genommen; denn es ist nur ein Gerundium praet. und wird nicht gebogen. Man findet nie in dieser Eigenschaft *delava*, *delavo*. — S. 222 heisst es: »glagoli v slovenjem terpivne podobe ali zaloga nimajo kakor v nemškim« — und doch haben wir eben hierin im Slovenischen mehr als im Deutschen; denn wir haben für die leidende Form z. B. *delan*, *a*, *o* und für die thätige Form *delal*, *a*, *o*, während man im Deutschen für beide Formen nur Ein Mittelwort — gearbeitet — hat.

Die Terminologie. Gegen die hier gebrauchten grammatischen Kunstausdrücke muss bemerkt werden, dass sie nicht immer gut gewählt und für die Bezeichnung des nämlichen Begriffes häufig mit anderen verwechselt worden sind, was vorzüglich den Anfängern unnöthige Schwierigkeiten verursacht, so z. B. *narečje* Adverbium und auch Dialekt, besser daher *prirečje*, *vez* u. *veznik*, *zaima* u. *zaimek*, *končnice* u. *končavke*; *šterti padež* *terjajo* statt *četerti* sklon *vladajo* (*terjati koga za dolg*); *slovka*, *pismenka*, *rastlika*, *prednica* u. s. w. Es ist nicht abzusehen, warum hier die bisher üblichen slovenischen Wörter als *zlog* statt *slovka*, *čerka* statt *pismenka*, welche doch wenigstens den Schullehrern schon bekannt sind, nicht beibehalten werden sollten. *Prednice* heissen hier die Vorsilben; wie wird aber der Lehrer diess den Kindern erklären und zeigen können, nachdem die slovenische Sprache ausser den Vorwörtern gar keine Vorsilben hat.

Der Ton. Die Bezeichnung des Tones vorzüglich an jenen Wörtern, deren Bedeutung von dem Tone abhängt, insbesondere für ungeübte Leser ist nicht nur wünschenswerth, sondern nothwendig, daher findet man sie durchgehend in bisherigen slovenischen Grammatiken von *Bohorič* 1584 angefangen bis zu der in Klagenfurt 1854 gedruckten Grammatik von *Janežič* . . . So kennt man die wahre Aussprache und Bedeutung sehr häufig vorkommender Wörter, wenn sie isolirt stehen, einzig nur durch das Tonzeichen z. B. *rěči* der Sache *rěči* die Sachen, *rěči* sagen; *póčiti* bersten, *počiti* ausruhen; *dólga* die lange, *dolga* der Schuld, *sladka* die süsse, *sladká* er nascht, *na pósodo* auf Borg, *na posódo* auf das Gefäss, *vózi* er pflegt zu führen, *vózi* führe du u. s. w.

Aus dem Gesagten erhellet nun, dass das vorliegende kleine Lesebuch »*Malo berilo*« sammt der beigefügten kleinen Sprachlehre an zu vielen Gebrechen leidet, als dass es in den Schulen mit Nutzen gebraucht oder ohne gänzliche Umarbeitung brauchbar gemacht werden könnte. An dergleichen Gebrechen leiden im Allgemeinen aber auch die übrigen bisher in Wien gedruckten Volksschulbücher.

40. Tretja v srednjih šolah potrebna knjiga je bila c) Književna povestnica ali Slovstvena zgodovina. — Pervi, kateri je slovenski popisal slovstvo slovensko, je bil Matija Majer in to v Drobtincah l. 1849 str. 202—216. — Metelko je v latinskih razredih od IV. do VIII. učil največ slovnico; v VIII. je vendar že l. 1851 nekoliko povedal nam iz književne zgodovine slovenske, dasi malo, p. o Cirilu in Metodu, Maksimu, Marku Pohlínu itd.

L. 1853 ga v nekterih jezikoslovnih rečeh v pismu 27. aprila svéta poprosi verli Anton Janežič, ter mu piše: „Ker nimamo prav pripravne v slov. jeziku spisane slovnice za gimnazie, sem jo po zgledu Vaše izverstne gramatike sestavil. Poslal sem jo že dr. Miklošiču, kateri jo je pregledal in mi jo že spet nazaj poslal. Serčno bi želel, če bi jo tudi Vi pregledati blagovolili, da se kaj napčnega ne spodrine. Tudi slovstveno zgodovino hočem jej na koncu pridjati in jo tako šolam pripravno storiti. Prosim Vas, mi taj naznaniti, ali Vam smem rokopis poslati“ — z vsim spoštovanjem itd. — In že v dveh mescih mu je zopet pisal:

Visoko častiti gospod!

Po Vašem dovoljenji Vam pošljem tū drugi oddelk slovnice (glagol, predlog, prirečje, vez in medmet), da bi ga blagovoljno pregledali in popravili. Posebno prosim pri glagoli paziti, ali nisem kaj glavnega izpustil ali kaj napak povedal. Ravno zategadel ga še nisem prepisati dal. Izobraževanje 2. preteklega in terpivno-preteklega priložaja bom že popravil. Po Vašem nasvetu bom skladnjo v 2. poglavji podal. Kakor rokopis hitro pregledate, ga mi prosim nazaj poslati. Ob enem Vam pošljem 3. del Katekizma. Na koncu Vas še enkrat prosim, mi moje prošnje ne zameriti. Zdravstvujte!

Vaš

V Celovcu 20. junija 1853.

ponižni sluga
Ant. Janežič.

Tisto leto je v Janežičevi „Slovenski Bčeli“ prišla na svetlo „Slovenska slovstvena zgodovina“, ktero je precej obširno, vzlasti staro glagoliško in cirilsko, spisal posebno po razlaganji g. prof. Metelkota, po Šafařiku in Jungmanu iskreni Ivan Valjavec. O Metelkotovi slovnici str. 214 na pr. še posebej pravi: „Pogostoma se ima jemati v roke, z vednim premislikom in večkrat in večkrat brati; potem še le pravi sad obrodi in podá sladek vžitik poterpežljivemu bravcu. Polglasnik Metelkotov je že marsikterega zbudil k premišljevanju, ki je s smehom to slovnico v roke vzel, in blagor Slovincu, ki je bil po njem zbujen. Gotovo je njegov jezik čist in gladak, lep in pravilen. Od kod si je naš mojster Koseski tako moč, gotovost in lahkoto v slovenskem jeziku, v njega stavbi besed in v izrazu govora pridobil, da njegov jezik zdaj gromi kot reka pri visocem vodopadu, zdaj šumlja kot med lahniim vetercem peresa na olši v gaji, da teče tukaj mirno, tam mogočno, da

zvení kot glas srebrá? Z nikomur drugim si ni prilastil tacega vladanja, kakor s pogostim branjem imenovane slovnice, kar nam je tudi sam g. Metelko pri razlaganju ove zgodovine pravil. Naš globokoumni g. Podgorski kaže z mogočnostjo in krasoto, ki ju vidimo v njegovih lepih sostavkih, da je njegov slovenski jezik na podlagi Metelkotove slovnice sozidan, da vé za sleherni kot tega mogočnega poslopja. Naš verli narodni g. Poženčan in izverstni g. Verne; v spisih obéh teh mož, kdo ne vé, od kod izverstnost in blagozvučnost v njunem jezici.

Pravila slovnice so iz naroda vzete; zatorej je pa tudi delo kot čisto zlato, in one so jej ravno zato obveljavo v narodu zagotovile. Po njej so se z malimi izjemki ravnali vsi pisatelji, kar jih vidimo na slovstvenem našem polji po letu 1825, in dandanašnje so spisi po Metelkotovi slovnici spisani zares naj lepši in čistejši, akoravno imajo po drugih ravnalih sostavljeni tudi visoko eni celó neprecenljivo vrednost⁴.

Pri tej priložnosti prosimo vse slovenske rodoljube, piše v pristavku k Valjavčevi slovstveni zgodovini str. 108 vredništvo, da bi nam, kar morebiti napčnega ali pomanjkljivega najdejo, čim beržej naznaniti blagovolili, da bi se tako s časom popolna slovstvena zgodovina sestaviti in posebej izdati zamogla. In res, koj naslednje leto pride na svetlo „Slovenska slovnica (str. 1—114) s kratkim pregledom slovenskega slovstva (115—156), ter z malim cirilskim in glagoliškim berilom (str. 157—182) za Slovence“. Spisal Anton Janežič. V Celovcu, 1854. 8. VL str. 182. — Kakor se Bl. Potočnik l. 1849 v svoji slovnici hvaležno spominja Metelkove, tako tudi Janežič v svoji drugi in tretji izdavi l. 1864, v prvi pa mu daje iskreno zahvalo, da je z Miklošičem tudi Metelko slovnico v rokopisu pregledati in semtertje popraviti blagovolil. „Spisali smo pričujočo slovnico, pravi v predgovoru Janežič pomenljivo, v slovenskem jeziku, ker je nas večletna skušnja prepričala, da vsak nauk, torej tudi jezikoslovni, tam naj lepše in naj veseliše napreduje, kjer se učencem v domačem, ne pa v ptujem jeziku razlaga in razjasnuje. Ravno to željo je tudi naznanilo visoko ministerstvo uka, ki je g. Muršecovo kratko slovensko slovnico začasno za naše gimnazie predpisalo, ako ravno imamo več obširniših in prav izverstnih v nemškem jeziku sostavljenih slovenskih slovníc. — Pregled slovenskega slovstva smo sostavili posebno po Majarjevem in J. Valjavcovem spisu, za prvo potrebo. Podlaga je zastavljena, na kterej se da potem dalej zidati in pomanjkljivo dopolnovati“.

41. Po svoji slovnici je razlagal Metelko slovenščino po nemško največ iz čerkopisja in glasoslovja, iz besedoskladja in oblikovja, nekoliko iz skladnje in nekoliko iz književne zgodovine, in iz tega je dajal tudi pismene šolske naloge. Za domače je kakor pred na bogoslovji imel tudi na gimnaziji zlato vodilo: „Vsak naj piše ali iz drugih jezikov

prestavlja kar hoče; vender je pa bolji, de se vsak veči del v lastni napisatvi vadi. Napák naj se vsak skerbno varuje; kateri se jih pa zavolj pomanjkljivega znanja slovnice ne more še ogibati, naj pusti sestavke, in naj posebne besede sklanja*. Zlato tako svobodno vodilo pametnim ter v resnici svobodnim! Po njem so mu slušatelji njegovega nauka na liceji prinašali res zlate svobodne sestavke ali spise v vezani in nevezani besedi, in prilastil si je bil Metelko toliko znanja o pesništvu, da je skor vsakteremu vedil kaj svetovati, kako naj se to ali uno popravi in še zboljša.

Drugače pa se mu je godilo na gimnaziji pri lahkomišljeni in dostikrat preširni mladini. Pač so tudi tù nekteri nosili mu lepe spise, mnogi pa mojih součencev so le sklanjali in spregali v VII, pa še v VIII. gimnazijskem razredu, in to je ostalo neki, dokler je javno učil Metelko.

Šolske naloge je dajal naj rajši iz slovnice, o čerko- in pravopisji, o glasu, náglasu in naglaskih, o glagolu, pa tudi iz višega jezikoslovja, iz književne zgodovine, potem o pravi oliki, o pridnosti in marljivosti v mladosti, o premagovanji samega sebe, o modrosti in nasproti o neolikarnosti, lenobi in zanikarnosti, o mladostni nagajivosti in preširnosti, o drugih njenih napakah in njihovih žalostnih nasledkih; n. pr.:

Kteri razloček je med navodom in sestavo slovenskih čerkopisov? Z Gajico se pride velikrat pri glasnikih in soglasnikih v zadrego, s Cirilico pa nikoli ne; zakaj in kako to? — Kteri razloček je med cirilskim in tevtonskim pravopisjem, ktero je bolje in kdaj posebno potrebno? — Ktere zadrege se velikrat primerijo pri branji pisem v sicer sploh navadnem tevtonskem čerkopisu, in kako si je v tem pomagati? — Kaj je glas, kaj náglas, koliko različnih glasov in koliko náglasov imamo v slovenščini? Kaj izide iz premembe glasa, kaj iz premembe náglasa? — Koliktera je izreka glasnikov, ktera je prava raba naglasnih znamenj, in ktera njih napéna raba se v sedanjem pisanji večkrat vidi? — Kako ločimo v govoru glas od náglasa in kako v pisanji oba pri vsih samoglasnikih zaznamvamo; kdaj se náglas mora in kdaj se ne more prav zaznamvati? — Kteri samoglasniki in kdaj delajo dvoumnost v besedah in ktera je prava stava slovenskih samoglasnikov mém nemških? — Kteri predlogi po spremembi náglasa sklon spreminé? Ali tudi podvojena zateza pomen besede loči? To naj se v zgledih skaže. — Ktere posebnosti ima polglasni e v izreki in v pisanji? — Ima li polglasnik lastnijo pravega glasnika in kako se v tevtonskem čerkopisu zaznamva? Kolikéri je polglasnik po izviru in kolikéri po slovniški rabi?

Ali je dosti za slovenski pravopis le sklanje in skladnjo dobro znati brez znanosti izobraženja besed, in ali se more kdo tega brez slovnice naučiti? — Kteri izobrazni zlogi ali izobrazniki pri zmanjšavnih in drugih imenih se v tevtonskem čerkopisu po pravi izreki ne morejo pisati in kako jih moramo pisati po Gajici? — Ktere številke se rabijo v skladnji imenom, ktere prilogom enako, ktere in kdaj vladajo rodivnega? — Ktera je prava raba osebnih zaimen po obeh oblikah, ki naj se tukaj naznanijo po skladnji in sestavi s predlogi? — V ktere razrede smo razdelili glagole in ktere obrazve se po tej razdelitvi bolj različne vidijo? Kako se od tod skaže, da glagoli mahnuti, dvignuti itd. nimajo izobrazne priličnosti v slovenskem, in da sedivna stopnja niži, viši itd. brez j ima svojo priličnost? — Kteri so glagolski značaji, in kateri zmed njih se brez znanosti glagolskih oblik ne morejo prav izobraziti? — Zakaj imamo v

slovenskem tako malo nepravnih glagolov, in ali je bilo vselej tako? Ktere napake se prigode v pisanji iz neznanosti glagolskih oblik? To naj se s pristavkom zadetih pravil v zgledih skaže.

Zakaj je k veljavni pisavi znanje slovnice neogiblivo potrebno? — Zakaj gošpoda, kteri v slovenščini ostudne napake dela, tudi sicer malo čislajo? — Iz slovnice in slovstva je skazati, da so resnične té Kvintilijanove besede: Slovniška učenost je izmed vsih vednost edina, ktera več koristi prinese, kakor kaže; kaže namreč le majhne reči, pa je podpora vsim, tudi nar večim učenostim in torej potrebna mladini, prijetna starim; in vsim mila spremljeavka skrivnost. — Ktere posebne koristi prinese ukoslovcu doveršeno znanje slovenščine? — Zakaj smo dolžni slovenščino mikati in sicer tudi po njenem duhu, ne le po njeni telesni snovi? — V kterih notranjih in vnanjih zadevah je pri nas slovenščina mém nemščine, in ali ne zahtevajo različne zadéve različnega navoda v učenji? — Kako se da skazati, da nimajo vsi jeziki enake vrednosti, in da slovenski nemškega preseže?

Zakaj je za omiko slovenščine treba tudi njeno slovstvo dobro znati, in ktero djansko korist nam prinese to znanje? — Kdo sta bila Ciril in Metodij, in zakaj jima veliko hvalo vemo? — Kaj vemo zanimivega od o. Maksima, od Atoškega gorovja; o glagoliškem slovstvu, v ktere dobe se razdeli in od kod so mu rusnije?

Če se dušnim in telesnim močem že v mladosti prava natega da, se je nadjati srečnega življenja. — Kdor majhnoto reči zanemarja, velikoto zgubi. — Lenoba je gnjezdo, v kterem se vsaktera hudobija zleže. — Kakor za polžem smerkova steza, tako za razuzdanim človekom pohujšanje gre. — Hinavec in pijanec oskrunita nad seboj nar večí božji dar; prvi zanapéva, drugi zapije svojo pamet. — Kakor se stoječa voda usmradi, tako se človek v lenobi spridi. — Bahač in prevzetnež le malo imá in malo veljá. — Kakor se prazno klasje mémo polnega vzdiguje, tako si prazna glava več od učene domisljuje. — Napuh in popačeno serce sta nar večí ovirka izobraženosti. — Zla zadira ima mnoge hude nasledke. — Ksanje mladostne presirnosti v poznejih časih malo pomaga. — Presirnost pripravi človeka v velike zadrege. — V mladosti navajeno neolikano vedenje jo velika nesreča za ves čas življenja. — Jeziku berzda reč je lépa, — Ker kdor je nima, se mu utépa. — Olika ali izobraženost se posebno razodeva po skerbní prejemi družih volje v svojo. — Kdor nagaja, gotovo drugim hudo, sam sebi pa vselej nar huje stori. — Brez zatajenja samega sebe ali premagovanja svojega nagnjenja ni mogoče izobraženosti doseči in celó misliti je ne. — Ne smejaj se o nečas in ne govori prederzno; uno te kaže nemodrega, to neumnega. — Seneka pripoveduje od modrega Sekstija, da si je vsak dan, preden je šel počivat, te tri vprašanja postavil: Ktero rano si dans na sebi zacelil? Kteri napaki se ubranil? V kterem obziru se poboljšal? Današnja naloga zahteva namen in veljavo teh vprašanj pokazati. — Seneka pravi: Preden se hočeš poboljšati, moraš spoznati sam sebe: ker začetek tvojega blagra je spoznanje tvojih napak itd, itd.

42. Kdor hoče pravilno pisati, mora se slovnice učiti, dokler je še mlad; nekako tudi o tem nauku veljá: „Ura zamujena — ne pride nobena“. Tega pa lahkomiselna mladina velikrat noče spoznati. Taka, tudi prav zmožna, za slovenščino strastno vnetá mladina je Metelkotu prizadevala dokaj grenjav, bodi si pismeno, bodi si ustmeno, in le čuditi se mora človek, kako mirno je presojal on tudi take reči. V dokaz náte le spiska

dveh slovečih pa obéh že umerlih pisateljev o slovniški učenosti po prej naznanjenih besedah Kvintilijanovih, da se tim bolje pokaže starega učitelja previdna resnoba, pa mladih dijakov (časih — brez zamere — divjakov) preširna kratkovidnost. Spiska sta v tedanji obliki z vmes rudeče pisanimi, tukaj v oklepih različno tiskanimi opombami Metelkovimi.

I. „Da slovniška učenost več prinese, kakor pa kaže, je tako gotovo, da nar bolj zabita buča nad to resnico dvomila ne bo; le poglejmo namreč, kaj je že ta učenost prinesla in vidili bomo cele sklade slovnice i družih slovstvenih neizrečeno učenih knjig; kaže pa nasproti tako malo, da ni bolj krotke živali, kakor je slovničar, ki se le s čerkami peča. (Ni lepo rečeno.)

Da je potrebna podpora vsim učenostim, se bo pa iz tega nar lože previditi dalo, če je bila med vsimi učenostmi nar-perva na svetu, ker dokler podpore ni, tudi reč, ki ima na nji stati, obstati ne more. Če je pa taka ali ne, pa vsak vé, i ni treba, da bi mu jaz to reč dalje razlagal.

Da je slovnica mladini potrebna, pa mora zopet gotova resnica biti, sicer bi je nam ne vlivali tako v glavo, da nas že glava i trebuh od nje boli. (Vaša oholnost je tega kriva, ki vas pa, ako je ne premagate, v prepad pahne.)

Prijetna starim že mora tudi biti, ker se tako zakopljejo v stare rokopise, slovnice i zastarane oblike, kakor kert v zemljo. (To jegerdazarobljenost.)

Da pa vsim mila ni, naša vsa šola lahko v dokaz služi, ker vsak je ima že toliko v želodcu, da se mu preseda, da si ravno je še vsacimu kaj manjka. (Če je manjka, je ni preveč.)

Od skrivnost, ki bi jih slovnica spremljevala, nič ne vem, i ako bi tudi kaj vedel, od skrivnost se ne sme govoriti.“ (Vsaj toliko bi se moglo povedati, v čem skrivnost obstoji.)

Na čelu je tej nalogi rudeče napisana razsodba:

Slovnica dosti olikana, če tudi ne godna.

Vredeva terda, zoperna, slovniški učenosti sovražna, neizpeljana.

II. „Ali se je Homer učil slovnice, ali pa Mozes? Učeni možje še niso skazali tega. Ali pa zavoljo tega ni slovnica potrebna? — Potrebna je! Zakaj? zato, ker je Kvintiljan rekel. On gotovo ni brez pomislika govoril. Verjemimo mu torej in učimo se slovnice, saj je ona spremljevalka skrivnost. Kdor se nje uči, na veke ne bo pogubljen, ker le tisti, ki nima skrivnost na jeziku, in ki to v sercu obderži, kar mu prijatelj ali kdo drugi zaupa, je mož, ki prijatelj ljubi, kakor Bog zapové, in kder prijatelj ljubi, kakor Bog zapové, bo zveličan. (To ne gre sem.) Srečen je torej tisti, ki se slovnice uči.

Ona prinese veliko koristi; če se postavim učenec slabo slovnice uči, koliko jeze prizadene učeniku, koliko risov mora ta s tužnim sercom narediti, in svinčnik se grobu bliža. Ali ni torej vsak bedakast, če se slovnice boji, saj še ni nobenimu nič hudiga storila, razun tistimu, ki hoče bistroumno kako slovniško resnico spričati, in ga strela praviga moža v molčanje pobije. — Potrebna je mladim. Resnično, v Rimu je vsak deček najprej k slovničarju šel, in ko je enmalo odrastel, koj ga je zapustil. Torej je nam treba, zdaj dokler smo še majhni dečki, se slovnice učiti, kadar bomo pa seženj veliki, se bomo kaj družega poprijeli, in to nam bo gotovo dobro od rok slo, ker bomo terdo na slovnici stali. (Vse je skerhano in nezvezano.) —

Prijetna je starim, saj imamo dosti izgledov, toraj nam ni treba tega dalje dokazovati. — Kaj iz tega sledi?

Učimo se slovnice pridno, ker le ona je, ki nas v pisanji vodi po pravi poti, de ne zajdemo v goščavo zmot, ker vsak, ki enkrat vanjo zajde, je revež, kteriga je oslepila zmota, dese je bo le s težkim sercom znebil. In ta človek je gotovo pomilovanja vreden. (Naloga je vsa zanemarjena.) Horaci je rekel: Vos exemplaria graeca versate manu diurna, versate manu nocturna.

In kar je rekel Horaci, to bomo obernili na slovnico in zaklicali:

Učimo se slovnice z dušo in telesam.“ (Kje je pamet?)

Konec te naloge je opomba: „Vaša oholnost, prehlópnost, prejezičnost Vam žugajo prepad. Na čelu pa:

Slovnica sama na sebi ni brez veljave.

Vredeva terda, neslana, gerčasta.

Obéma téma prav zmožnima učencema je napovedoval Metelko prepad, ako ne premagata oholnosti svoje; in res, umerla sta oba v naj boljših letih prevred za-se, prerano za narod. — Tako je tudi drugim čertal napake in grajal jih v šoli, češ, da je slovnica „prenagljena, pomanjkljiva, po lahkomišljenosti ali zanikernosti verzélasta, na zeló nizki stopnji, silo zanemarjena; vredeva pa v pravi zvezi dobra, godna, ali pa prenizke modrosti, berzna, nepremišljena, pokvarljiva. — Vaša nepaznost in razmišljenost, delo uničuje. — Vaša razposajenost se razodeva kakor sploh v Vaši osebi, tako tudi tukaj v osebnih zaimenih“! itd. —

Tako je pismeno pa tudi ustmeno marsikteremu povedal ob kratkem, kar mu je šlo. Dobro še pomnim, da je součencu mojemu na glasno vprašanje: Zakaj ste mi podčertali sonce brez I, sej Hrovatje tudi pišejo sonce? — kratko pa krepko odgovoril: Hrovatje tudi pišejo dug pa vuk. Kar omolknil je součenec moj, češ, slovenski pišem dolg pa volk, pisati mi je toraj tudi solnce ne pa sonce. — Bil je Metelko Dolenc, in marsiktero je mógel preslišati o polglasniku, o predin zaglasnim é, o dolenski izreki, o nenavadnih besedah v slovnici itd.; toda — bil je tudi, kakor pravi Slomšek, ves Slovenec, in znal je toraj Gorencem in Notranjcem povedati jo po slovenski, kadar je bilo treba. Na preneumne ali prederzne ugovore navadno ni imel odgovora. Tako mi je sam pripovedoval o učencu, kteri je hudo jezikal, da „gonobiti verderben, schänden, gonoba Uebertreibung, Schande str. 115 v Lehrgebände“ — ni nikjer v navadi; da mu je pa malo pozneje brat njegov s kmetov rekel: sej sem ti že večkrat pravil, če boš tako nagle jeze, da se boš sam „ugonobil“!

Kakor Vodniku so poslednje leta tudi Metelkotu nekteri dijaki („Leichtsinnige — ich will sie nicht Schüler nennen — erfrechten sich, den Unterricht zu stören“ — piše prof. Petruzzi v Vodnik Album pg. 14).

zeló nagajali ter ponašali se z rečmi, katerih so se pozneje sramovali. In res, nikogar še nisem čul, da bi se bil hvalil: „To smo ga dajali, prav mu je bilo itd.“; — marsikoga pa sem slišal, ki je omilovaje spoznal: „To ni bilo prav, to je bilo prehudo, žal mi je, da se nisem bolje učil slovenščine, da Metelkota nisem rajši poslušal; zdaj bi pisal rad to in to, pa ne znam pravilno, popravljat dajati drugim me je sram itd.“. — In koliko dobrega blaga ostane tako v predalu, bodi si v rokopisih, bodi si le v možganih, ter ne pride na dan, narodu slovenskemu na zgubo!

Kakor Vodnik je tudi Metelko take djanja navadno pripisoval mladostni nagajivosti in razposajenosti. Nekteri so mu šteli to v zlo, da je molčecnost njegova bila boječnost, krotkost le slabost; toda — šolski zapisniki kažejo, da je dobro poznal svoje učence, in skušnja poterjuje, da je dvojka pa trojka njegova nekterega spodbodla, ki prej ni maral, poznej pa se je iskreno poprijel slovenščine in marljivo pospeševal nje slovstvo. — „Redek dar je bil njegov mirni duh, zlata in občudovanja vredna njegova poterpežljivost z marsikterikrat sitno in nepremišljeno mladostjo (Zg. Dan. 1861)“. Pripoveduje se, da mu je v tem bilo vodilo: „Wenn Kinder schwätzen, so straft man sie. Wenn Erwachsene schwätzen, so ermahnt man sie; wenn die Ermahnung nichts fruchtet, so nimmt man sich zur Notiz; und wenn der Notizen viele sind, wird man — unwillig!“ — Vidi se, da je ravnal z mladino tudi prav po Vodnikovo, svést si tega, kar piše ranjki Matija Vertovec (r. l. 1784, u. 1851.) o njej vsem rednikom: Spomnite se in živo si k sercu vzemite, da je mladost rada lahkomiselna, hitro pozabljiva in velikrat prenagla. —

43. Kar je pisal J. Navratil o dr. Fr. Miklosiču, veljá prav za prav o prof. Fr. Metelkotu, da je bil prijatelj čiste slovenščine; mešanica iz vsih narečij in slovníc slovanskih mu je bila gnjusoba in krivica nad častitljivim jezikom slovenskim, ki se kvari s takim početjem, ktero zadušiti nameruje živi jezik svojega ljudstva. Jezik ni igrača, da bi ga vsakdo šemil po praznih domišljijah; — jezik je božji dar ljudstvom, da se v vednostih povzdigujejo na zmirom višjo stopnjo omike v svojem lastnem jeziku. Čistiti, likati, izobraževati je treba jezik naš, ne pa šemariti ga, da ni ne slovenski, ne hrovaški, ne serbski, ne česki, ne ruski itd. (Vid. Koledarčik 1854. str. 41.)

Motil bi se, kdor bi mislil, da Metelko s časom ni napredoval v jezikoslovnem nauku, ali da je slovnica bila verhunec vsega njegovega znanja! Napredoval je — se vé — korak za korakom, ne pa — na vrat na nos, kakor so zahtevali sim ter tje navdušeni mladiči slovenski, kateri so bili danes Slovenci, jutri Pol-ali Jugoslovani, pojutrišnjem Pan-ali Vseslovani! — „Zakaj ste mi to podčertali? To je ilirsko. Kaj čudno je to,

da učeni gospod o ilirskem slovstvu tako malo veste! Ne premenim pa nič, ker je vse prav. Pisal sem v duhu slovanstva. Brez lastnega prepričanja nisim celo nič pisal . . . Bote rekli, neizrečeno prederzno je kaj takega od dijačka? Druzega Vam, častiti gospod, ne vem odgovoriti, kot da sim istino govoril. Če jo že Vi spoznate, ali ne, istina je vse jedno, dasiravno sim jo le kot Vaš učenec pisal«. Takim učencem je Metelko navadno prav mirno kazal E-zopovo basen o žabi in volu, ktera se po njegovi slovniči glasí tako-le:

»Žaba je vidila vola na travniku, in želi njemu enaka biti. Začne tedej svojo gerbasto kožo napihovati, ter vpraša svoje tovaršice: Ali nisem tako velika kakor vol? Nisi ne, ji pravijo. Le še bolj se nopenja, ter vpraša: Sem zdej vendar velikemu volu enaka? Spet ji odgovoré, de ne. Pa ne neha; z vso močjo se bolj in bolj nopenja, in razpoči.

Napuh v nesrečo pripravi. Kdor sam sebe práv pozná, se nima čemu napihovati«.

„Vidim, da so Slovenci le vaščani (Kleinstädter), mu je pisal spet neki učenec; terdijo le svojo zlodjevo termo, in nočejo se pridružiti drugim Jugoslovanom . . . Le po berglah se vleče naše slovstvo. Za slovstvene prepire si v lase segajo, drugi narodi se jim smejaajo, sovražnik jih podpira in vidi, kako krasno mu v žrelo hité. V šolskih vajah se mladina, iz ktere bi mogli potlej postati možje naroda, le malo, ali bolj prav, nič slovanskega duha ne navžije, in tako se že večidel v mladosti domači jezik vsakemu prignjusi in Boga hvali, da se ga je vendar znebil tega mučenja. In večidel je le vsak, če ima kaj estetičnega duha, napolnjen z ljubeznijo do nemškega jezika. Toje pravi stan naših slovstvenih Epigonov. Rekel bi kdo, da jest sem malo vnet za svoj narod, ki ga ne hvalim; ali še preveč sem iskren in ljubim ga strastno, pa nisem vaščan, ampak občni Slovan! . . . Imam le ranjeno in včasih kervavo serce, glavo pa polno obupa in nade in čudnih načertov, kako bi le kterikrat mogel za en vinar pripomoči, da bi bil moj slovanski narod prvi in naj slavniši tega sveta itd.«. Taki ješči mladini nasproti je Metelko — se vé — vse pre-homeopatično učil slovenščino, da si ravno je od leta do leta bolj segal v znanstveno jezikoslovje in v književno zgodovino, kar spričujejo že tudi naloge, ktere so brez dvoma vjemale se z naukom samim.

Nekterim tako vžganim dijakom je bilo slovenščine po šolah vse premalo, mnogim pa še preveč, vzlasti nekterim domačim in tujim profesorjem, kterim je bilo toraj prav po godu, da se slovenščina ne osebnostno ne vradno ni pospeševala, in radostno so si časih — sam sem jih čul — pripovedovali serborite djanja dijaške v šoli slovenski. Razun tega ni bilo pripravnih knjig, in znak iz slovenščine nikomur ni škodval. Kako težaven stan je imel tedaj Metelko med učenci in učeniki, si potem vsakdo lahko misli.

Sreča, velika sreča zanj in za slovensko reč je bila, da je l. 1852 ljubljanska gimnazija dobila ravnatelja, kteri je bil do vseh ravnega duhá ter duhá slovanskega, in taje bil Jan Nečásek. V kratkem spozná nevgodne razmere tukajšnje, pa hvalne lastnosti in književne zasluge Metelkove. Česki Slovan vidi, da Metelko dela do svojesive starosti kakti slovenski Dobrovski, ter ga podpira krepko pri vseh

njegovih šolskih opravilih. Močen na duhu je slabel Metelko na očéh; razun pogostnih šolskih sej ali skupnih posvetovanj po novi učni osnovi so ga mučile vzlasti premnoge naloge, ki so slabotnim očem res prave nadloge. Učil je toraj od l. 1854/5 le še v VII. pa v VIII. razredu, in ker je sila tudi tù do verha prikripela, hodi ravnatelj Nečásek dve poslednji leti sam z njim v šolo, češ, da se učí slovenščine, v resnici pa njemu za brambo proti derzni mladini.

Po tolicih notranjih in vnanjih šolskih spremembah si Metelko želi stanovitnega pokoja. S posebno dr. Maderjevo spričbo hudo oslabilih oči ga poprosi 28. maja l. 1857, ter dobí po sklepu cesarskem 18. avgusta vérh pokojnine za slovstvene zasluge svoje tudi zlati križec s krono. To pa na iskreno priporočbo Nečáseka, kateri mi je sam pravil, da je v dotičnem pisanji, razun zveste vdanosti do svetle cesarske rodovine, povzdgal vzlasti književno delovanje njegovo. *„Der feierliche Akt — piše v gimnazijskem izvéstji l. 1858 o tém Nečásek sam — ging am 10. September 1857 um 11 Uhr im Praesidial-Bureau vor sich, wo Se. Excellenz der k. k. Herr Statthalter Gustav Graf Chorinsky, in Gegenwart des Gymnasial- und mehrerer Mitglieder der übrigen Lehrkörper unserer Stadt — nach einer der Feier des Tages und den Verdiensten des Jubilanten angemessenen Rede dem im Staatsdienste egrauten Veteranen des Lehramtes die hohe Auszeichnung an die Brust heftete. Der Jubilant sprach hierauf tief gerührt dem erhabenen Monarchen und dem k. k. Herrn Statthalter seinen ehrfurchtvollen Dank aus. Das Verdienst, welches sich Professor Metelko während seiner mehr als vierzigjährigen Lehrerswirksamkeit um die Ausbildung der slovenischen Sprache durch schriftstellerische Leistungen erworben, ist weit über Krain's Grenzen bekannt“.*

Tako je tedaj tudi Metelko za slovstveno delovanje slovensko dobil cesarsko poslavljenje, kakor pred njim že Japel, Kopitar, Miklosič. Bila pa je Metelkova v tem oziru sama priprostost, in pripovedovali so mi tedaj vprični, da je razun svetlemu cesarju in njegovemu visokemu namestniku očitno takrat hvalo dajal tudi blagemu ravnatelju, ki mu je poslednji čas tako verlo pomagal krotiti derzno šolsko mladino! — „Vekša ko je pravičnega moža vrednost, vekša je tudi njegova ponižnost, ako je mož po volji božji,“ piše Slomšek o lepi zvezdi slovenskega slovstva, o ranjkem Japelnu (Drobtince l. 1852. str. 126. — Kalendarčik Bleiweis. l. 1856. str. 29.). Koristne njegove bukve, osebne zasluge in izverstne dušne lastnosti so bile tudi svetlemu cesarju znane, in zlata svetinja mu je bila poslana. Poklican v Ljubljano častito znamenje prejet, se je pešec podal na pot — kakor sem slišal pripovedovati. Po cesti se za njim pripelja gospod, kateri se je ravno na to slovesnost v mesto namenil. Vgledaje ponižnega Japelna pešca ga prijazno po-

vabi, naj se ž njim pelja na častito obhajo, ktera je njemu veljala. Blažen mož, kateri več veljá pred Bogom in pri pravičnih ljudeh, kakor se sam obraja; le on lahko zadovoljno in veselo živi, kajti več prejme kakor po svojih mislih zasluži in poželi. Zadovoljnost je polovica življenja! ona je prave keršanske modrosti blažena hčer, pa le onemu zvesta družica, ki brez truda za božje kraljestvo dela in za blagost svojega naroda skerbi“ Tako je delal tudi Metelko do svoje sive starosti kakti naš drugi Dobrovski.

Metelko

v

slovenskem slovstvu.

Tihemu potoku podoben, ki lepe senožeti in ravno polja rosi, je delal Metelko do svoje stve starosti kakoli naš drugi Dobrovski. Bil je Metelko vez Slovenec in pa Dolence. Bodi mu slava!

Slomšek.

E.

44. V miru je Metelko naj rajši pečal se s slovenščino, marljivo je prebiral časnike in knjige, vzlasti slovenske. — Slabel je telesno, na očeh, nikakor pa na duhu. Vidi se to že iz tega, da je poslednji dve leti svojega službovanja bil jako delaven. Kar je slovenščino učil le še v dveh viših razredih, je pa v zborih Zgodovinskega društva pogostoma čital ali govoril kaj iz slovstva slovenskega in zgodovine njegove. Zdi se mi, da ga je Nečásek pripravil na to, svést si, da bodo književne povésti, ki jih je slišal pri njem v šoli, v društvu mikale tudi odrasle zgodovinarje. Govoril je Metelko le-tù po nemški, in ob kratkem so naznanjale se omenjene tvarine po Novicah l. 1857, obširniše pa nekaj po „Mittheilungen des historischen Vereins,“ nekaj po „Laibach. Ztg.“ l. 1856—1858.

Po tej poti so prišli na svetlo spiski na pr. l. 1856: *Die ältesten schriftlichen Denkmäler der Slaven; Geschichte des slovenischen Evangeliums, worauf die Könige von Frankreich bei ihrer Krönung den Eid geleistet haben; Ein Monogramm oder eine Inschrift in der Wochein und Profess. Grigorovič's von Charkow wissenschaftliche Reise durch Serbien, Bulgarien, Macedonien und durch Laibach.* — L. 1857: *Ein Artikel der goldenen Bulle; Kopitar's und Dr. Miklosich's grossartige Leistungen im Fache der slovenischen Philologie; Pater Marimus, ein Martyrer für die wahren Grundsätze der slov. Grammatik; Die Slaven-Apostel Cyrill und Method; Vortrefflichkeit und Schicksale der cyrillischen Orthographie; Ueber Dobrowsky's Slavin.* — L. 1858: *Geschichte der sloven. Jäturgie; Die slovenische Liturgie im Küstenlande.* —

Kadar smo l. 1858 slovesno obhajali stoletnico Vodnikovega rojstva, je očitno pomladil se nekoliko Metelko, naslednik njegov, in v Vodnikov Spomenik, ki ga je l. 1859 na svitlo dal dr. E. H. Costa, je

str. 21. 22 pod naslovom: Valentin Vodnik, slovenski pisatelj — „de ponovljen spomin njegovih večno neumerljivih zaslug njegovo čast povikša, naznanil imenitniši dela njegove bistroumnosti in učenosti.“ — Pri Pesmih za pokušnjo l. 1806 pravi: „Te pesmi so bile po deželi z veseljem sprejete; iz teh so se Slovenci prepričali, koliko premore njih jezik v lepoglasji, in de dozdej še niso vidili nobene pešmi prave cene v svojem jeziku. — V Pismenosti ali gramatiki za perve šole l. 1811 je spredej, piše spet Metelko, natisnjena njegova zgodovinska in veličanska pesem „Ilirija oživljena“, ki nima svoje enakosti v osegi in osodi. Skorej bi smeli reči, de ga ni Slovenca med izobraženimi, kteremu bi ta neprecenjena pesem ne bila že večkrat ogrela serca.“ — V rokopisu je zapustil tudi „Slovar“, ki se je Vodnik dolgo z njim trudil, je hribe in doline besed in izrazov zanj iskaje prehodil, njega natis v novicah oznanil, in pervo polo v pokušnjo tudi že bil dal natisniti. Ta slovar, ki ga ne le Slovenci in drugi Slovani, ampak tudi Nemci, kteri imajo s Slovenci opraviti, že toliko let z gorečimi željami pričakujejo, se ravno zdaj natiska in za-nj se bo Njih Prezvzišenosti našemu Premilostljivemu Gospodu Knežo-Škofu, ki so tolikanj velikodušno vse stroške za-nj prevzeli, za toliko dobroto dolžna hvala in slava v slovečem spominu vse prihodnje čase prepevala.“

Povedano je že bilo, da je rokopis Vodnikov bil last Metelkova, in da ga je l. 1848 radovoljno prepustil društvu Slovenskemu, in kako je po nemilih prigodkih zastala vsa ta reč. Sproži pa jo dr. J. Bleiweis, poklonivši svoj slovenski Koledarčik l. 1854 s podobo Vodnikovo ljubljanskemu knezu A. A. Wolfu, kteri nato nekako o svoji zlati maši sklene na svetlobo dati dve zlati knjigi narodu slovenskemu v prid in radost, in sicer: Sveto pismo, pa Slovenski slovar. Tega vredovanje prevzame po dr. Bleiweisovem nasvetu sloveči M. Cigale, ter ga na podlagi Vodnikovega rokopisa v I. delu pa v 2 zvezkih (Deutsch-slov. Wörterbuch. I. II. Theil. XIII. 8. SS. 2012.) z nekterimi pomočniki spravi na svetlo l. 1860; unega vredovanje pa prevzame po škofovi volitvi čestiti J. Volc, ter ga na podlagi nemške, po Vulgati narejene prestave in razlage dr. Aliolitove v šestih zvezkih z nekterimi sodelavci doverši l. 1863.

Krasna venca ste te dve knjigi knezu Antonu Alojziju, in kakor se svéti v uni, tako lepo sije tudi v tej ime Metelko.

Neprecenljivo dobroto je storil knez Anton Alojzij slovenskemu narodu, da mu je na svoje stroške tiskati dal slovar, in kakor se bere v predgovoru str. VII—IX. je Metelko prebiral in pomnoževal rokopis še pred tiskom, kar je naznanjeno tudi sim tertje v knjigi sami. Koj tedaj so iskati jeli podlage za II. slovensko-nemški del. Oglasi se J.

Zalokar, nekdanji sloveči Metelkovec, da spisuje slovenski slovar po koreninah ali besedoslovji. Poprašan je bil o tej reči tudi Metelko. Kar jezikoslovec je bil koj ves vnet za tako jezikoslovno vredbo, češ, da se po njej pospešuje pravo jezikoslovje, in da se po tej poti bolje in laže nauči človek jezika slovenskega. Toda bolj djanski Slovenci so odsvetovali omenjeno vredbo, ter nasvetovali slovar v navadni abecedni obliki, in res je predelal na to J. Zalokar (u. 11. septembra 1872) svoj rokopis, kateri ima z Miklošičevim in Cafovim, s katerim je v slovarskih rečeh Metelko dopisoval si že davno prej, podlaga biti II. slovensko-nemškemu delu. Žali Bog, da veleslavni založnik ni doživel ni I. celega dela (u. 7. febr. 1859); II. je po njem Slovencem sicer zagotovljen, dogotovljen pa sedaj še — l. 1873 — ni, ker so nasledniki tega poročila meada le preveč književnega, premalo pa kneževega duhá!

Kakor slovarja, pa še bolj, so duhovni in sploh katoliški Slovenci želeli primerno poslovenjenega svetega pisma, ker se je slovenščina v zadnjih letih čudovito zboljšala in olikala. Dobili smo je pod naslovom „Sveto pismo stare in nove zaveze z razlaganjem poleg nemškega, od apostoljskiga Sedeža poterjeniga sv. pisma, ki ga je iz Vulgate ponemčil in razložil Dr. Jožef Franc Allioli. Natisnjeno po povelji Gospoda Gospoda Antona Alojzja, Ljubljanskiga Škofa. I—VI. V Ljubljani. Blaznik. 8. 1856—59.“ — Metelko je poslovenil bil preroka Ecehiela in Daniela, ki sta ponatisnjena v IV. zvezku l. 1859 str. 382—592. Bere se v predgovoru med sodelavci in pomočniki v I. zvezku l. 1857 str. XIV: Francišek Metelko, učenik slovenšine v ljubljanskih latinskih šolah. — Preden je pa samo delo njegovo prikazalo se na svetlobo, je v latinskih šolah učenik slovenščine že bil tedanji v I. zvezku koj pred njim na tisti strani imenovani kaplan v Horjulu.

45. Tudi v miru Metelko nikdar ni bil brez dela. Prost latinskih šol je bil še vedno stolni katehet; marljivo je spovedoval v stolni cerkvi, in pustni pondeljek po navadi pridigoval. „Prava gnuječa je bila v cerkvi tedaj, kadar je Metelko tehtno govoril v čisti, gladki in lahko umevni slovenščini“. Prihajali so k njegovim govorom celó taki, katerim pridige sicer niso bilo kaj zeló mar. Verno ga je poslušalo priprosto ljudstvo, in sam vem, kako zvesto smo pazili na besedo njegovo bogoslovci. Kako je pa na tanko izrekoval svoj polglasnik, visoki in globoki o, e s pred- in zaglasnim i itd.! — Koliko moč je pa tudi imela njegova beseda in saj je bilo vsem očito, da premnoge mika lepa slovenščina, in da toraj cerkveni govornik čistote in lepote v besedi ne sme zanemarjati.

Bilo je l. 1851 pustni pondeljek, da je govoril od dušne slepote po reku: „In ljudje so bolj ljubili temó, kakor luč, zakaj njih dela so bile

hudobne». (Jan 3, 10). Govor nam je bil jako všeč, in poprosimo ga nekteri bogoslovci, naj nam dá tisto pridigo prepisati. Da se vidi, kaka je bila njegova beseda v cerkvenih govorih, kako priprosta pa vendar mična, kako je znal povedati jo Metelko v prilikah in podobah, naj posnamem nekoliko iz omenjene pridige v tedanji obliki.

„Kako žalosten, nevarne, objokovanja vreden je stan tistih, kateri so na duši slepi; strašna je dušna slepota sama na sebi, od tega v I. delu; se strašnejši je, ker je človek ne spozná, od tega v II. delu; in nar. strašnejši je, ker jo človek ljubi, od tega v III. delu.

Ni je na tem svetu šibe Božje, ktera bi bila za grešnika veti, grozovitnejši in strašnejši, kakor je ta, če ga Bog z dušno slepoto udari, t. j. če mu luč svoje gnade odtegne; luč gnade, ktera temó naše pameti razkropí, ktera nas razsvetli, de nevarne, krive in zapeljive pota svetá spoznamo; luč, pri kateri se nam krepost ali čednost in pobožnost, kakorsna je, lepa, prijetna, ljubeznjiva vidi; luč, brez ktere na poti pobožnosti, na poti proti nebesam le ene stopnje dalje ne moremo storiti; luč, brez ktere naša duša od vsiga tega, kar njeno zveličanje zadene, celó nič ne vidi in potlej celó nič ne razloči, kadar solnce in ž njim njegova svetloba, svetloba gnade zgine, ravno tako nič ne razloči, kakor kadar gosta temá, črna noč zemljo pokrije.

Kdo bi tedaj mogel velikost in grozovitnost te šibe božje zadosti popisati? Vse druge šibe božje, naj bojo še tako velike, zginejo, če se s to primerijo; ker pri vsih družih šibah božjih je z oostrostjo pravice božje tudi božja ljubezen sklenjena; . . . šiba serditiga Boga se velikrat spremeni v šibo ljubezni polniga pastirja . . .

Vse zaderžanje tacih kristjanov — slepcev — kaže, de jih je zadela strašna šiba, s ktero je prerok Ezehiel žugal Izraelskimu kralju Sedekiu, rekoč: »V Babilon ga popeljem in vender ne bo vidil tega mesta« — kar se je tudi zgodilo. Mogočni kralj Nabuhodonozar ga premaga, dóbi v svojo oblast, in mu ukaže oči izrovati in ga slepiga v Babilon peljati. Ravno tako se tudi dušnim slepцам godí. Oni živé v sredi pregrešniga sveta, v sredi vsih ostudnost polniga Babilona, in ga vender ne vidijo, ker so slepi. Babilonski so njih pogovori, ker so pohujšljivi, polni želča, polni smertniga strupa; Babilonsko je njih nagnjenje k prevzetnosti, nečimurnosti, k posvetnimu progresnimu veselju, igram, pijančevanju, plesu; Babilonsko je njih zaderžanje, polno nesramnosti, razuzdanja, pohujšanja, in vender, ker so slepi, ne vidijo Babilona, ampak še menijo, de so v božjim mestu Jeruzalemu.

De se bote pa od vsiga tega, kar sim dozdej govoril, še bolj prepričali, poslušajte prigodbo sv. pisma in učite se iz nje, kakšen konec ima dušna slepota, kadar jo človek ljubi. Ahab, Izraelski kralj, je bil sklenil nad Sirskiga kralja vojsko vzdigniti; vender pa vpraša za svet 400 prilizovavcov ali lažnjivih prerokov. Vsi mu z enim glasam srečo oznanujejo: »Pojdi, mu rekó, nad svoje sovražnike in gospod ti jih bo v roko dal.« — Ali — Ahab! Ahab! ti bi vender mogel pomisliti, de se ti tvoji preroki prilizujejo, de le zató tako govoré, ker vedó, de hočeš ti tako imeti. Zakaj ne vprašaš Miheja, Gospodoviga preroka? — Miheja bom vprašal, nam odgovori Ahab, ki ga le viditi ne morem, zato ker mi nikoli sreče, ampak vselej nesrečo oznanuje! Pa — naj tedaj pride, de ga vprašam! »Mihej! ali smem iti nad Sirskiga kralja?« — »Nikar ne hodi, mu odgovori Mihej, če greš, boš nesrečin.« — Ali nisim rekel, se začne Ahab jeziti, de mi Mihej nikoli nič dobriga, vselej le hudo prerokuje? Zgrabite Miheja, reče kralj svojim služabnikom, in verzite ga v ječo, dokler nazaj ne pridem;

jest grem z vojsko, kakor sim sklenil. — Pojdi tedaj slepi, nesrečni Ahab in stori, kar si sklenil, kamor te nagnjenje žene, in ker nočeš prihoduje nesreče viditi, pojdi, de jo skušiš! In to je tudi v resnici skusil: njegovi vojščaki so bili premagani, razkropljeni in on — umorjen.

Tako, ljubi kristjanje! se godi tistim slepim, kateri bi lahko vidili, pa nočejo. Slepi, nesrečni Ahabi so tudi med nami, ali vsaj zaslužijo to ime vsi tisti, kateri ljubijo dušno slepoto Iz notranje temé, ktera je v človeku, se pride v vnanjo temo, v temó peklenske ječe, večniga pogubljenja. Hodimo tedaj za lučjo, ktero nam Bog pošlje, s ktero nam po božjim povelji sv. katoliška cerkev sveti, in ta nas bo po tem življenji pripeljala k večni luči, v večno veselje.

Kar stolni katehet je skor do svoje smerti — več kot 40 let — vsako nedeljo kerščanskega nauka Metelko učil rokodelske in obertnijske učence, in kar so premalo še morebiti nagajali mu v srednjih šolah, to so obilno nadomestovali le-ti v nedeljskih. Vzlasti pri njih se je „pokazala pravega misijonarja angeljska poterpežljivost“ (Vid. Siroška ustanova str. 8. 9.), in kdo bi si bil mislil, ravno ti mali poredneži so postali dobrote njegove deleži! „Paupertas turpia cogitat“ — to je skušal pri njih sam, in pomagaj človeku iz nemarnosti k potrebnemu živežu, in pomagal si mu dostikrat iz gerdobije k čednosti in pobožnemu djanju.

Kar človek je imel Metelko kaj malo potreb, in kakor sam nikdar brez dela ni bil, tako je vsakega budil k delavnosti in varčnosti svest si, da „Lenoba je mati revščine in korenina obupnosti. Kakor rija železo, tako sné lenoba dušne in telesne moči. Lenoba v mladosti prinese težko delo na starost. Pridno obdelovanje premíni pusto zemljo v rodovitno; tako se s pridnostjo povzdignejo dušne in telesne moči v vir prihodnje sreče. Kakor zemlja po predolgi moči svojo gorkoto in plodivnost zgubi; tako tudi duša in telo po nezmernosti. Nezdravo in sramotno je mere svojega želodca ne poznati. Kdor se je jedavost berzdati naučil, je veliko napakam vrata zaperl. Pijanec je podoben derečemu vozu brez voznika. Z vinom omamljenemu se lahko prigodí, kar dremljočemu koči-jažu. Platon je rekel: Vinska kupica spravi iz človeka celo resnico in vse skrivnosti. Po modrosti hrepeneči duh in pa delavno telo je zmožno spoznati, kar je človeku v korist, in storiti, kar nakani itd.“

Po tacih izrekih in pregovorih je tudi šolsko mladino ustmeno in pismeno budil k zmernosti in delavnosti. — „Den Hausbettel verabscheute Metelko als eine Abart des Müssigganges; — Zimmer- und Haushürbettler wies er mit kalten Worten ab“ (Fr. Met. Waisen-Stiftung, S. 8). Kjer pa je bila res potreba, je tudi rad pomagal, očito in prikrito, v mestu in na deželi, da velikrat levica ni vedila, kaj in koliko je storila desnica, in da je tudi v teh rečeh Metelko „podoben bil tihemu potoku, kateri lepe senožeti in ravne polja rosí“.

46. Tiho je živel Metelko v pokoju, spoštovan kar človek in kar duhoven. Po mnogoletnem učiteljstvu in po knjigah, vzlasti po slovnici svoji je zaslovel, da ga je obiskal marsikteri književnik slovanski. Radostno nam je pravil še v šoli, kako sta goričevala Metelko pa Rus Viktor Grigorovič, profesor Kazanski, kadar je l. 1844 potovaje skozi Ljubljano pripovedoval mu marsikaj zanimivega iz Soluna, od Atoškega gorovja itd.

Poprej že l. 1841 sta ga obiskala ruska učenjaka Izmail Sreznenskij in Peter Preis, profesorja v Petrogradu. Berž ko ne naprošena sta v Cirilici zapisala mu nektere besedice v spominek. — Sreznenskij na pr. 17. aprilja: „Ščastlivü (srečen), kto znalü soediti ljubovi kü narodnosti sü ljuboviju kü narodu, kto znalü i svoj narodü ljubiti, i uvažati (čislati) drugihü svobodu.“ — Preis pa 28. aprilja: „Vremę i blagoděteli i vragü narodovü. Blagoděteli — kogda oni moguče vyražavajutü ponętie (po moči izrazujejo misel) o sebë vü sozdanijahü nauki i iskustva (v delih vede in umetnije); i vragü — kogda narodü terjaetü dovërie (zgubi zaupanje) kü samomu sebë, kü svoëi slavë i silë (môči). Duhü novoj žizni, pronikajuščij (prešinjajoč) plemena Slavjanskija — čëmü dalje, tëmü glubže — kosnulsę (dotaknil se, prešnil je) i Horutanü; vperedü, čada (naprej deca) Kirilla i Methodija!“ — L. 1860 mu je izverstni pisatelj Ivan Aksakov, nekdanj vrednik slovanskega Parusa v Moskvi, 5. junja na listek cirilski začerkal besede: „Toliko (le) soznanije načalü narodnosti možetü spasti (ohraniti) na rodnosti.“ —

S takimi možmi je rad govoril Metelko o Cirilici, ker potem je beseda sama po sebi nanesla na Pocerilico ali Metelčico. — Menda posebno zato, ker sem l. 1849/50 poslušal njegov nauk o staroslovenščini, me je Nečaseku nasvetoval tudi za svojega naslednika. Kadar sem toraj l. 1857 s kmetov poklican na ljubljansko gimnazijo za učitelja vérstva in slovénstva, domá ali na s;rehodu popraševal ga o slovstvenih rečeh, mi jih je vselej rad pojasnoval, in jako vesel je bil slišati, da hočem opraviiti državno skušnjo za učiteljstvo slovensko. Tega vendar ni dočakal.

Mož resnične pobožnosti in previdne določnosti spiše l. majnika 1858 svojo slovečo oporoko, kakor sam pravi v začetku še „bei guter Gesundheit und vollkommenem Gebrauche meines Verstandes“, ter jo sklene „im hochgepriesenen Namen der allerheiligsten Dreieinigkeit“. — Jame pa pešati in boleha skor dve leti; zvesto opravlja vendar svojo duhovsko službo, spoveduje, mašuje navadno zgodaj, kar ga sveti dan l. 1860 obidejo težave tako hude, da zjutraj ob štirih komaj zverší eno sv. mašo. Domú prišel se vleže ter — sam homeopat — pošlje po

dr. Maderja homeopata. Radoveden popraša nekoga, kaj da mu je zapisal: nato pa se koj dá previditi še tisti večer, ter reče svoji sestri: Zdaj pa le trugo! In res že 27. decembra mirno zaspí v Gospodu. Po lastni določbi v oporoki: 1. „Will ich, dass mein Körper nach hingeschiedener Seele, die ich der unendlichen Barmherzigkeit Gottes mit kindlicher Zuversicht anempfehle, nach christkatholischem Gebrauche jedoch einfach beerdiget werde“ — je bil 29. decembra pogreb njegov vendar slovesen (unter allgemeiner Theilnahme), ker so razun učencev iz vseh šol ljubljanskih spremljali truplo njegovo premnogi meščani in ranjcega čestitelji na pokopališče k sv. Krištofu.

Naznanovaje smert Metelkovo so slovenski časniki naznаноvali vzlasti njegovo oporoko, opisovali pa tudi ob kratkem življenje in slovstveno delovanje njegovo. Novice na pr. v št. 1. l. 1861 kažejo „ono žalostinko, da smo pokopali slavnoznane, doslužene učitelja slovenskega jezika . . . Zapustil nam ni slovstvenega dela nobenega imenitnega kakor slovnico svojo, pa s to si je postavil lep spominek na veke itd.“ — „Zg. Danica“ tudi v 1. št. l. 1861: „Šentjanžev dan ob $\frac{3}{4}$ ponoči je ugasnila velika zvezda na obnebji slovenskiga slovstva; duhoven resnične pobožnosti, učen mož, oče ubožnih in potrebnih. . . Bili so ranjki gospod priprosti, z malim sami za se zadovoljni; kjer koli pa je bila kaka nesreča, pogoriše, lakota, ali sicer revšina ali potreba, so bili ranjki gotovi pomočnik . . . Večkrat smo le od strani zvedili, od ktere plati je prišlo, ko smo kak posebin dar v Danici zaznamjali. . . Bog je ranjčimu pri vsih milošinah njih imetek obilno oblagodaryl, de bodo še pozne leta po njih smerti uboge zapuščene sirote utého imele . . . Njih zasluge za slovensko slovstvo so sploh znane . . . mož brez strasti, verus Izraelita sine dolo itd.“ — Slovenski Glasnik v 2. št.: „Oznani po širokem svetu, posebno Slovanom, bitko zgubo, ki je nas Slovence te dni zadela . . . Umerl nam je visoko učeni in slavnoznani gospod profesor . . . Njegova slovnica slovenska ga bo slavila še pozno za nami . . . Njegove zadnje naredbe razodevajo v resnici blago serce in pravega rodoljuba itd.“ . . . — Učiteljski Tovarš v 1. l.: „Njegovo ime se bo vedno lesketalo v slovenski literaturi.“ In v 2. l. je brati: „Čertica iz življenja slavnega gospoda Fr. Metelko-ta in dve prijazne besedi — ktere ste sedaj čez toliko let in po mnogih žalostnih skušnjah še bolj potrebne — slovenskim učiteljem;“ toraj o tej reči in njegovi oporoki nekoliko pozneje.

„Da se njegov spomin vredno preslavlja in ohrani, bi se mu spodobil tudi spominek na gomili, desiravno si je nar boljšiga med sirotami sam postavil“ — piše Danica v 1. l. in v 23. l. 1861: „Za spomin vsih vernih duš je dobil dobro zasluženo vezilo tudi naš ranjki

Metelko, oče sedanjih slovniško izobraženih Slovincov, namreč: čeden spominek na svoj grob. Na čveterih stranéh se beró naslédnji napisi:

Franc. Ser. Metelko
Ad Eccl. Cathed. Lab. Catecheta,
Philolog. Sloven. Prof. p. o.
Nat. XIV. Jul. 1789. Deft. XXVII. Dec. 1860.

Bil v življenji je prijatel ubožnih,	Mašnik, svete vere je učil resnice,
Rad natihama delil dobrota,	Mili jezik naš oteval iz tamnice,
Ves priprost v okoljšinah premožnih,	Mati Slava bode dobro ga pomnila,
Dede svoje storil je sirote.	Dokler nje beseda bo se govorila.

Aurea Cruce
Cum Corona
Pro Meritis Insignitus.

47. Posebna osoda je bila, da 24. dec. 1860 — skor o smerti Metelkovi — prinesó Novice sostavek: „Ozir na dozdanje slovenske alfabete — do vzete in ponujane“, ter v njem pomenljive besede: „Pri vseh novarijah je nasebna primernost najbolja priporočba . . . Ni nam treba na dolgo in široko preiskovati in dokazovati vzrokov, zakaj je izmed znanih dveh novarij za slovenski alfabet pred in po gajici ena za vselej že padla, druga se pa, pri vseh ponudbah in prestrojih, le še ne zasadi“.

Perva dveh novarij, ktera je po teh besedah padla za vselej, je bila Metelčica; drugo pa je snoval več kot trideset let Jožef Poklukar, korar stolne cerkve, bivni c. kr. učenik moralne in pastirske vednosti (r. v Gorjah l. 1791, u. v Ljubljani l. 1866). Sprožil jo je bil po Novicah že l. 1849 popraševaje: „Kako dolgo še ne bomo lažnivosti svojiga pravopisa slovó dali“? Odgovori mu prav šaljivo tedaj Podlipski v Sloveniji, in potem v Novicah: „Pišimo, kakor smo pisali“. Poklukar vendar snuje in sklada svoj pravopis, ter naznanivši ga v Novicah l. 1851 dá posebej na svetlo nemško knjižico: „Ankündigung eines Universal- oder Welt-Alphabetes, mit Beigabe eines Brevi manu-Vorschlages des slovenischen Alphabetes als Probe. Laibach, 1851. 8. S. 42.“ — Poslal je bil neki to svojo osnovo v Mnihov in v Moskvo, pa od nikoder ni bilo ne duha ne sluha o njej. Stroji jo sam ter vedno prenareja, in l. 1860 jame zopet ponujati svojo „poskušnjo novih domestivnih čerk za slovenski alfabet“ (Novic. l. 34. 48.), kar mu v 52. l. Abecedar (menda spet Podlipski t. j. P. Hicinger) razun drugih resnic pové tudi, da „prepozno je misliti na vpeljavo le nekterih domestivnih čerk, če še toliko ugodnih, ker nam — Slovencom — že terka na duri . . . Cirilica“. — L. 1861 dá Poklukar tretji in zadnji natis svoje abecedne poskušnje v Novice s pristavkom, da bode omenjeno delo pod naslovom: „Allgem. Slov. und Universal- oder Weltalphabet“ z „analitiko in

sintetiko lat. alfabeta“ v ljubljanskem muzeju za 3000 gl. na ponudbo. — Vem, da so tedaj nekteri, siti vse abecedarije, smeje popraševali, je-li on ponuja toliko svoto, katero je celó v svoji oporoki odmenil za dobrotne naprave?! — Metelko pa je v svoji Pismenici o Poklukarjevi poskušnji zapisal si te-le besede: „Potreba poprave čerkopisa je seosebno v slovenskem narečji silno velika, in vsako delo, katero pomaga to popravo prej dognati, ima gotovo velike zasluge“.

Kar je v svoji abecedi cenil Metelko naj više, to mu je v omenjenem oziru (Novic. 1860 l. 52) grajal Abecedar naj hujše: „pologlasnik, češ, da je namestoval mu sam vse petere glasnice ojstro naglašene, ravno kakor nekdanji gimnazijalni adjunkt tudi vse šestere učenike (naglaškan), kadar je ktereга zmanjkalo v katerem koli višjem ali nižjem razredu; da pologlasnik, ki je bil tako rekoč serčna žila vse te znajdbe, prav za prav ni bil družega, kot le peto kolo tega novočerskega voza“ (str. 416). — Toda — le gimnazijski vodja vé, kako vgoden je „adjunkt“, kadar obolí ta ali uni „profesor“, in — le voznik vé, kako dobro je peto kolo, kadar se potre mu — četerto!

Jako je čislal Metelkota gimnazijski ravnatelj J. Nečasnik, in kadar koli je o njegovem godu prišel mu čestitat, dobil je vselej 10 gl. za ubožnico gimnazijsko. Po smerti Metelkovi je l. 1860 koj 3. jan. v Zgodovinskem društvu priobčil zanimive čertice iz njegovega življenja, v „Programm u. Jahresbericht d. O. Gymn. S. 58“ pa po virih sam skerbno sestavil mu spomenico ter kratko pa dostojno popisal življenje, lastnijo in delovanje njegovo. V tem spisku so poleg že zuanih reči brati tudi besede: „— überdiess verfasste Metelko mehrere Uebersetzungen und kleinere Aufsätze, welche in den Mittheilungen des historischen Vereins für Krain enthalten, einzelne noch im Manuscripte (z. B. eine sloven. Literatur-Geschichte) vorhanden sind.“ —

L. 1852 je dr. Miklosič pisal v „Lautlehre der neuslov. spr.“ str. 230: „Der vocal *r* lebt im slovenischen fort... Die neuslovenischen grammatiker sind indessen nicht zur erkenntniss der vokalischen Natur des *r* gelangt, indem sie serce, terpeti und sogar kardelo (jarnik) schreiben; selbst Metelko hat sich, wie es scheint, von der altslovenischen schreibweise bestimmen lassen, dem vocal *r* einen halbvocal beizugesellen, den er dem *r* vorsetzt: sm*rt, obgleich jer im slovenischen ausnahmslos dem *r* nachgesetzt erscheint; bloss in den für die ungarischen Slovenen gedruckten büchern wird richtig srce, trpeti u. s. w. geschrieben, so dass auch hier die einfalt richtiger sieht als der verstand der verständigen.“ — Po Miklosiču so očitali Metelku to isto profesorji A. Lesar (Jahresb. U. Realsch. 1861), J. Macun (Novic. l. 1862), V. Jagič (Književnik I, 1.) itd. — „Morebiti je ravno ranjki Metelko v svoji sicer izvrstno izdelani slovnici največ pripomogel, da

se nismo do sedaj pravega poprijeli, ter po krivi neki misli, kot da ne bi poznal samoglasne narave te pismenke, v njegovo (l) slovnico str. 3 pisal je: t̄rd, sm̄rt parst i. t. d., kot da bi bil pred r polglasnik, kar pa ni res. (Glej Miklosič vgl. Lautlehre str. 227. 230)^a. Tako odgovarjajo tudi Novice l. 1862 na vprašanje: „Zakaj izpuščajo tihi e in pišejo črko r kot samoglasnik“? — Da pa to ni res, in da je r osamel po zatrenji sprednjega ali naslednjega pravega glasnika, uči po Boppu Miklosiču nasprot A. Schleicher in to naj vsem, ki ne verjamejo, o priliki skaže stric slovanski! Človek, kateri gledé na slovansko vzajemnost ni tolikanj zoper pisavo kolikanj zoper uk, bi celó po borbi, ki je vsled tega nastala v novoslovenščini (Vid. Učiteljski Tovarš 1864. Novice 1862. 1864. 1865), poredno djal z Miklosičem: „dass auch hier die einfalt (Metelko) richtiger sieht als der verstand der verständigen!“

L. 1862 piše v Novicah str. 399 Levstik naznanovaje Miklosičev staroslovenski slovar: „Miklosič vedno tudi sam še napreduje . . . Vedno napredovanje kaže dušno zmožnost, ostajanje dušno medlost. Čuditi se je tedaj Metelku, da od leta 1825, kar je bil dal med ljudi svojo zares globoko premišljeno, za tiste čase jako učeno, če tudi po Dobrovškem osnovano slovnico, potlej do smrti nej nič velicega spisal, ali vsaj spisanega popravil, pomnožil.“ — Iz doslej razkazanega je pač slehernemu očito, da Metelko nikakor ni „dušno medlel“, marveč napredoval marljivo do zadnjega če tudi bolj natihoma delovaje, in da so nasprot prerresnične besede, ktere je v Drobtincah l. 1862 str. 75 pisal o njem iskreni Slo mšek:

„Koliko je častiti Franc Metelko za čisto slovenščino storil, nam kaže njegova mojsterno zložena pismenost, nam pričajo Metelkove mnogoverstne zbere in dela. Tihemu potoku podoben, ki lepe senožete in ravne polja rosí, je delal Metelko do svoje sive starosti kakti naš drugi Dobrovski. Bil je Metelko ves Slovenec, in pa Doleneec. Bodi mu slava!“

Skoraj ravno tako opisuje Metelkota dvé leti pozneje dr. V. Klun v „Oesterr. Revue“ 1864, kjer govori o Metelčici in njeni osnovi, o čerkarski pravdi, o njegovem značaju, n. pr.: „*Das Vermitteln ist ein undankbares Geschäft. Der Vermittler verdirbt es häufig mit beiden streitenden Parteien. So erging es auch dem Metelko. Seine Neuerung rief einen mächtigen Sturm hervor, den berüchtigten ABC-Krieg, welcher auf die schonungsloseste Weise geführt wurde. Der Hauptgegner des Metelko war der geistreiche, stylistisch gewandte, sarkastisch einschneidende Č o p. Metelko's friedliebende, in seiner Gelehrtenstube ruhig arbeitende, etwas schwerfällige Natur konnte nicht so schlagfertig und gewandt auftreten; er vermied so viel wie möglich öffentliche Erklärungen; — einige seiner Freunde gaben sich arge Blößen, für*

welche Metelko verantwortlich gemacht wurde; — Kopitar und Čelakovsky endlich, welche in diesem Streite entscheidend hätten eingreifen können und sollen, hielten sich fern davon; — ohne Zweifel besorgten diese beiden, dass ein schliesslicher Sieg Metelko weiter führen könnte, als sie selbst aus mancherlei, vielleicht nicht ganz wissenschaftlichen Gründen wünschen mochten, d. h. zu dem kyrillischen Alphabet. Fiel auch Metelkos Orthografie, so konnte sein Lehrgebäude selbst von den erbittertesten Gegnern nicht angegriffen werden, sein Werth ist bleibend. Kopitar's und Metelko's Grammatiken sind wahre Zierden der slovenischen Literatur.

Metelko war unermüdlich und auch sein Wirken als Lehrer ein sehr nutzbringendes. Nach seinem Tode fiel sein nicht unbedeutendes Vermögen wohlthätigen und frommen Anstalten, so wie armen Studierenden zu. Er war ein gelehrter Slavist, ein eifriger Lehrer, ein warmer Helfer und Tröster der Armen, — eine durchaus edle Natur. Sein Andenken sei gesegnet!¹⁴

48. V blagem in hvalnem spominu ostane Metelko posebno po svoji oporoki. Ta je res sloveča, in v posnemanje naj bi služila premožnim Slovincem. Da se mu je premoženje naraslo celó nad 70.000 gid., to se je zgodilo, kakor sam pravi, naposled po srečkah (Loosobligationen, wodurch sich bis jetzt mein Vermögen wirklich schon vermehrt hat); in komu je volil poglavitni delež? Ne bližnji sorodovini, ktera čim več po duhovnih dobí, tim bolj nehvaležno obrača, ter se navadno potem pravda in bridko prepira! Mladina, kakoršna je skoraj 40 let vsako nedeljo najbolj skušala njegovo poterpežljivost, skuša sedaj njegovo dobrotljivost; rokodelski in obertnijski učenci t. j. sirote, ubožni zakonski otroci ljubljanski, kateri nimajo več staršev ali pa imajo le revne starše in sorodnike, so do 15. leta, da se pripravijo k stanovitnemu delu ali v kako službo, poglavitni deležniki ali dediči njegovega premoženja. Ako se vstanovi kedaj v Ljubljani sirotnica ali delarnica zanemarjenim otrokom, kateri se po mestih sedaj vedno množijo, naj se vanjo oberne vsa istina, katero naj po njegovi določbi vzajemno oskerbuje županijsko pa škofijsko predstojništvo. Kako koristna, kako potrebna je pač taka vstanova! Pravila, po katerih se vreduje Metelkotova vstanova za sirote, so brati v že omenjeni knjižici Ambroževi l. 1864.

Sicer je bližnjim sorodnikom Metelko volil tudi spodobne deleže, vendar s pomenljivim pristavkom, ako se kateri s kakim pravdarjem ali zakotnim pisarjem prikaže v Ljubljano ali pred sodnijsko gosposko, da koj zapade ali zgubi ves svoj delež. — Za izverševalca svoje oporoke si je naprosil duhovskega pastirstva profesorja Janeza Poklukarja (r. v Gorjah 1802, u. kanonik v Ljubljani 1867), kteremu naj o kakem dvomu ali pravdanji razsodnika bosta dr. Matija Leben in dr. Janez

Semen tako, da kar ti trije odločijo, ostane sklenjeno, prav po staroslovensko in po svetopisemsko („ut in ore duorum vel trium testium stet omne verbum“. Matth. 18, 16).

„Vojak pa dijak pri meni vselej gostak“, je djal neki dober duhovnik; tudi Metelko ni pozabil bolnikov in beračev sploh, ne oslabeledih vojakov rojakov, ne potrebnih slovenskih učencev, netislovenskih učiteljev. Za farne šole v svoji domačiji in sosednjih krajih je volil 10.000 gld. Ljudskim učiteljem na deželi je odločil 6000 gld. tako, da jih vsako leto darilo po 50 gld. dobí šest, kateri pošteni in marljivi v svojem poklicu se spridoma pečajo vzlasti s slovenščino in sadjerejo (Landschullehrer, welche sich durch sittlichen Berufseifer, sorgfältige Pflege der slovenischen Sprache und Veredlung von Obstbäumen vortheilhaft auszeichnen). V tem oziru so pred nekaj leti prav živo jeli delovati po Kranjskem. Koliko slovenščini zopernega se pa čuje sim ter tje sedaj, in da peša pri šolah djanjska sadjereja, se vidi tu in tam po zanemarjenih drevesnicah! — Ako se vstanovi kedaj v Ljubljani slovensko učiteljsko semenišče (ein slovenisches Schullehrer-Seminar), se zanj sme obrniti polovica omenjene vloge. Morebiti je Metelko prvi, kateri se je spomnil tako naših ljudskih učiteljev; — in „Bog naj poverne njegovi dobri, blagi duši v svetem raji obilne dobrote, ktere je naklonil krajnskim učiteljem in šolam. Lepe vsakoletna darila bodo gotovo marsikterega učenika spodbadale, da se bo malo bliže primaknil k svoji mili materi Slovenii“, je vzklical Rodoljub Podratitovski po smerti njegovi v „Učit. Tovaršu“ 1861 str. 32. Da bi le ne godilo se ravno na robe!

Verli Podratitovski si takrat gotovo ni domišljeval, da utegne kdo ljudskim šolam na Kranjskem namesto slovenščine l. 1873 priporočevati nemščino, češ — „*Metelko, der sich in der Schule ausschliesslich der deutschen Sprache als Unterrichtssprache bediente und auf Fragen, die von seinen Schülern absichtlich in slovenischer Sprache an ihn gerichtet wurden, hartnäckig nur deutsch antwortete, unbekümmert um die schlechten Witze, die deswegen über ihn gemacht wurden.* (Laibach. Schulzeitung Nr. 3. 1873. „*Die deutsche Sprache und die Volksschule in Krain*)“. — Kdor je to pisal, nima pravega razuma o zgodovinskem napredovanji našega šolskega jezika; ni poznal Metelkota in njegove véstnosti; ni pomislil, da je bilo tedaj celó prepovedano razlagati slovenščino po slovenski, da je učni jezik bil nemški, in da si je bila slovenščina za Nečaseka po hudi borbi še le predzadnje leto pridobila naravno pravico, da se učiti sme po slovenski! Vém, da so taki, kateri se zdaj čudijo oni „postavnosti“ Metelkovi, takrat še divjali zoper slovenščino pri nauku slovenskem! Exempla odiosa. — Kako veselo pa je vedno po slovenski razlagal Metelko nauk o staroslovenščini,

kjer je svobodno govoril brez une Slovincem nenaravne postave!

49. Kakor za male šole na kmetih, v mestu pa za rokodelske in obertnijske, za ktere je Metelko pomenljivo odločil še posebej: „Jährlich 15 fl. einem Schuldiener oder Praeparanden als Honorar, dass er während des zweistündigen katechetischen Unterrichtes für Lehrjungen an Sonn- und Feiertagen durch Ueberwachung das Schwätzen verhindert, wodurch der Unterricht fruchtbarer wird;“ — tako je poskerbel za srednje šole gimnazijske, kamor je ubožnici volil 200 gld., trem poštenim pa pridnim učencem milodare po 80 gld., Alojznici 1000 gld.; pa tudi viših — bogoslovnih — ni pozabil, kajti sporočil je razun svojih duhovskih bukev nepremožnim novoposvečenim duhovnikom 500 gld. itd. —

Tako je lépo svoje premoženje obernil Metelko vse lepó v dobre namene in blage naprave. Da si ga je nabral toliko, k temu je precej mu pripomogel neki tergovec ljubljanski Dežman izročivši mu nekoliko svoje lastnine, naj jo on po svoji previdnosti obrača blagodarno. To je bil tisti Dežman, kateri je tolikanj čislal Metelčico, da je svojo hišo dal si opisati v njej z reki iz svetega pisma, na pr. „Ako Gospod hiše ne zida, se zastonj trudijo, kateri jo zidajo; ako Gospod mesta ne varuje, zastonj čujejo, kateri ga varujejo“ itd., kar so poslej zazidali, češ, sedaj je istina le „videz pa pinez“?! To je bil tisti Dežman, kateri ima na mirji ali pokopališču sv. Krištofa poleg Zupana edin še v Metelčici napis na svojem spominku. Obema napisoma se zna roka Metelkova; toraj naj se, če prav le v Gajici, ponatisneta tukaj in — izvirna celó sama po sebi — ohranita zanamcem!

Mihael Dežman

Radoličan iz Berd, rojen 23. kimovca 1783, kupec, živ in mertev ubogim dobronik, de nikjer ne boljšiga; vežam božjim podpora, vsim izgled, perjatel homeopatii in slovenščini.

† 16. prosenca 1835, neoženjen.

Večin mu spomin.

Juri Zupan

Gorenc Doslovčan — Naučitelj sv. pisma. — Škofski pismovod, potem Fajmošter per sv. Petru zadnjič per sv. Nikolaji in korar.

Duhovnim svétaik — Ubogim oče — Učencam podpora — Vsim izgled. Star 71 let † 21. mal. travna 1822.

Téma, Zupanovemu pa Dežmanovemu, skoraj ravno nasprot sta na drugi strani slovenska spominka, Vodnikov pa Čopov, in med njimi nekoliko bolj proti sredi je Metelkov, iz kamna sicer, toda prenizek in premalo očiten, in še ta se že podira in maja! Res je, kar je pel mu l. 1830 v Čbelici Prešernov Lesničjek (Holzapfel):

Tak' u prah in razvaline
 Se na zemlji vse razspe,
 Čas pomigne, vse to mine,
 Kar človeški rod počne.

Le kar v sercu lep'ga štvari
 Božja milost, obstoji,
 Unstran svéta lepši zari,
 Lepši se ponebesí.

Vendar se mi zdi primerno spomniti, naj se pazi na Metelkov grob in naj skerbita mestni župan ter stolni župnik, da na gomili ljubljanski dostojniši spominek ranjkemu napravijo, ako ne drugi, vsaj — sirote ljubljanske!

Kakor peneze, tako je tudi knjige svoje modro volil, kar je duhovskih, duhovščnici ali potrebnim bogoslovcem daro (gratis), kar je neduhovskih, slovenskih in slovanskih, pa licealni bukvarnici. Ker pa je le-tá mnogotere že imela, jih je poslednje vstanovitve njegove izverševatelj, profesor Janez Poklukar, naklonil pristojno nekaj knjižnici gimnazijski (Cf. Jahresb. Obergymn. Laibach, 1861. S. 32: 130 Werke in 148 Bänden, 20 Landkarten, 101 Program. und 1862: 22 Werke und 1 Karte), nekaj semeniški, kjer se dobijo na pr. še nekatere slovnice njegove itd.

Po Nečaseku izvém, da je v spisku Metelko zapustil neko slovstveno zgodovino slovensko. Meni pismeno sam ni izročil nobene stvari, ustmeno pa rad pojasnil vselej, kar je vedil; česar pa ni vedil prav, je koj tudi povédal, da ne vé prav, da dvomi; nikdar ni hotel več vediti, kakor je res vedil. Po njegovi smerti se obernem toraj do izverševatelja njegove oporoke, in ta mi rad dovóli, da pregledam knjige in spise Metelkove. Imel je Metelko knjig kolikor že iz vseh deseterih narečij ali jezikov slovanskih, hranil pisma nekterih slovstovateljev in književnih svojih prijateljev, nekatere spiske ali naloge nekdanjih učencev z liceje pa tudi z gimnazije. Teh nekoliko — knjig in spiskov — pokloni prof. J. Poklukar tudi meni, češ, naj jih obernem po njihovem namenu slovenstvu, vzlasti slovenskemu šolstvu v prid.

Po vsem tem se sme reči, da je Metelko, kar je pri šoli in slovenščini zaslužil, tudi za šolo in za slovenščino založil, in — kolikor so premalo čislali ga v življenji, toliko bolj ga hvalimo po smerti in ga vsled tega še v prihodnje slavili bodo hvaležni učenci in učitelji slovenski.

50. Po učnem načertu l. 1849 za srednje šole se poleg slovnice in slovstvene zgodovine kaže na ilirščino ter na staro slovenščino (das Altslawische S. 150—151), na kateri naj bi se oziralo pri razlaganji jezika novoslovenskega. Metelko pa se je iz gotovih vzrokov nagibal le k staroslovenščini in je koj na gimnaziji jel na njeni podlagi spisovati slovstveno zgodovino, ktero je menda bil tudi doveršil, preden se je podal v pokoj. Da je ni spravil na svetlobo, izvira največ od tod, ker ga je l. 1854 prehitel bil marljivi Anton Janežič s svojo

književno povestnico in celo s cirilskim in glagoliškim berilom za Slovence (Gl. 40 str. 19). Naslov naj bi jej po spisku bil:

»Pismenica ali zgodovinsko razvitje in razcvétje slovenskega jezika z njega naj imenitnimi spominki od začetka pisanja do sedanjega časa.«

Predgovor (a—d) ima v sebi nekoliko o staro- in novoslovensčini, njuni vzajemnosti in zgodovini, kar je po nemški pripovedoval v zborih Zgodovinskega društva in so ponatisnili tudi letniki njegovi (Gl. 44). — Malikoslovje (A—K) je posnel po Hanuševem spisu: „Die Wissenschaft des slawischen Mythus, 1842“, pridjal nekatere reč iz ozirom na Slovence in iz slov. Bčele nekatere imena latinskih bogov iz slovanskega. Ves ta spis Metelkov je brati v Učiteljskem Tovaršu 1864 l. 10—22, kjer sem str. 347 tudi opomnil, da tako vbranega celega sestavka o verstvu nekdanjih Slovanov doslej še nismo imeli Slovenci, dasiravno so nam drugi pisatelji sim ter tje marsikaj že tudi bolj na tanko in bolj verjetno povedali in razjasnili. Dr. J. Hanuš (r. 1812 v Pragi, u. 1869) sam je poznej mnogotero popravljal svoj spis. — Pismenica (1—45) kaže najprej v Metelčici staroslovensko slovnico, ktero sem po želji ranjkega Janežiča predelal nekaj po Miklosiču nekaj po Schleicherju (Cf. Rek str. 3) tako, da je — doklada k njegovemu slovenskemu Glasniku — mogla na svetlo l. 1863 o tisučnici slovanski; potem Karantanske ostanke (Die Carantanischen Fragmente) tudi v Metelčici, nekoliko iz Ostromirovega, Remškega in Supraselskega spominka, iz Glagolita Klociana evangeli od dveh učencev gredočih v Emavs v mnogoterih slovenskih narečjih (1—23) ter evangeli od človeka gredočega od Jeruzalema v Jeriho (1—17), kar je prepisal nekaj sam nekaj pa prepisati dal. Razun tega naj bi se po njegovem lastnem zaznamku v Pismenici ponatisnilo iz slov. Bčele I.: „Izvir in azjatska starodavnost slavenskih ljudstev“; iz Nov. pa: „Hvala kmetij. življenja l. 1845; Oda Bogl. 1846, Ne sodi l. 1847; O zadevah eniga samiga slovan. jezika in Staroslov. in vseslovanski književni jezik l. 1851“. — Slovensko pismenstvo (46—77) je pa sim ter tje z nekterimi pristavki skoro le poslovenjeno knjigopisje Čopovo, ktero mu je v rokopisu posodil bil M. Kastelic, in ktero je česki nekoliko razkazano v Čas. Čes. Muzeum. l. 1833—34 ter 1859—60, nemški pa celo natisnjeno v „Paul Josef Šafařík's Geschichte der südslavischen Literatur. I. Slowenisches Schriftthum v. Jos. Jireček“ (Gl. 11. str. 27). — Vzajemnost slovenskega z drugimi sorodnimi jeziki (78—84) je pristavek, ki sem ga na znanje dal v „Jahresb. d. Obergymn. z. Laibach 1864 S. 15—22“ v obliki, v kateri ga je slovenski doveršil Metelko nekako po sestavku nemškem, ki ga je spisal bil prof. Peter Petruzzi.

Sicer hočem v kratkem širje pisati o Metelkovi veljavi v slovenskem slovstvu, sem povedal ondi; vendar pri tej priči

vnovič razodenem priserčno željo, da bi nam skorej došlo za VIII. gimnazijski razred povestno ali zgodovinsko slovensko berilo, kterega gotovo po vseh slovenskih gimnazijah že težko pričakujemo iz rok slavnega in preučenega g. dr. Fr. Miklosiča. L. 1865 res pride na svetlo njegovo „Slovensko Berilo za osmi gimnazijalni razred“, katero po kratkem predgovoru (str. 1—6) v prvem delu ima zgodovino stare slovenščine z nekterimi izgledi (str. 7—18), potem zgodovino nove z natisnjenim spomenikom Brizinskim II. ter z naslednjimi po stoletjih od XV. do Slomšeka v XIX. veku (str. 19—102); v drugem delu pa ima izglede iz sedanje slovesnosti (str. 103—189).

Dokler omenjenega Berila ni bilo na dan, sem si v viših razredih pomagal jaz z Janežičevim slovstvom in berilom staroslovenskim razlagovaje novoslovenščino po vzgledu Metelkovem in lastnem prepričevanju vedno z ozirom na staroslovenščino. L. 1861 je Nečasek izkoledval prof. Macunu, da je posebej podučeval na naši gimnaziji nekaj časa ilirščino (Cf. Jahrsb. Obergymn. Laibach 1861. S. 28. 34). Po Berilu Miklosičevem pa, v katerem je z dvema basnima str. 76—77 omenjen tudi Metelko, je dana podlaga in pokazan načert, po katerem se ima odslej učiti slovenščina v srednjih šolah slovenskih. — „Dasiravno je naš jezik že v devetem stoletju nekaj različen bil od pravega staroslovenskega jezika, piše v njem dr. Miklosič (str. 7), in se je od tistega časa do zdaj jako spremenil, se vendar more reči, da je sedanji slovenski jezik staroslovenskemu najpodobnejši v glasih, v podobah imen in glagolov in v besedah. V bukvah, ktere imajo pokazati premembe, ki jih je slovenski jezik od najstarih do naših časov preterpel, ne smejo manjkati izgledi staroslovenskega jezika“. — In kar sem l. 1861 pisal v gimnazijskem letniku ljubljanskem: „To je prava slovanska vzajemnost, da se nekaj staroslovenskega jezika in ž njim vred vsak svojega domačega pridno učimo ter ga likamo in obrazimo z ozirom na staroslovenščino, nekaj pa, da se učimo bližnjih slovanskih ter njihove slovstva primerjamo in zmenjujemo“ (Gl. Slovnice slovenskega jezika str. 26); — to se sedaj kolikor toliko godi ter pospešuje, in tudi po pričujočem spisu bode dokaj razvidno, koliko je v ta namen deloval že Metelko — naš drugi Dobrovski, podoben res tudi v tej reči tihemu potoku, ki rosi lepe senožeti in ravne polja — književnosti slovenske.

„Trdna resnica je, da še le, kadar bode vse Miklosičevo preiskavanje dovršeno, potem si bodemo Slovenci mogli narediti pravo slovensko slovnico, piše Levstik v Novic. 1862 str. 400. Nepremekljive so tega jezikoslovca besede, ktere je dvakrat povedal v uvodu knjige „vergleichende lautlehre“, na VII. i XI. strani, da namreč „stara slovenščina vsem slovanskim jezikom brez izimka v sebi hrani

pregloboko pravilo“. Če to velja za vsa narečja, mora še posebno za slovenščino, poleg bulgarščine prvo šči stare čestitljive matere. Zato naj bi se zdanji naš jezik učil, pretresal i sodil vedno le na stalu starega jezika; vse drugo modrovanje je prazno. Kdor hoče iskati novej slovenščini pravil, pa stare ne zna, tak le golomiši. Lahko je razumeti, koliko bi nam pridovalo, ko bi se stara slovenščina po učilnicah posadila na mesto, kakorsnega je vredna“.

51. V ta namen je Metelko morebiti deset let poprej že pisal v predgovoru k svoji Pismenici takole: „Po ukazu slavnega c. k. ministerstva učenosti morajo pripravniki učenitstva za gimnazije v slovenskih deželah doveršeno znanost slovenščine 16. véka kakor tudi karantanskih ostankov (Carantanische Fragmente), ki jih imamo iz 8. do 10. véka, v posebni skušnji spričati, préden bodo za učenitstvo poterjeni. K temu je pa znanje staroslovenščine neogiboma potrebno. Ne le v starodavnih pisanjih, celò tudi v sadanjih se najdejo mnogotére tamòte ali neumévnosti, ki nam jih še le staroslovenska slovnica razodéne in zjasni; tedaj je treba vsim, ktéri si hočejo doveršeno znanost tudi le sadanje slovenščine prisvojiti, s staroslovensko slovnico se soznajiti.“

Kér je doveršena znanost tudi učencem soséбно 8. gimnazijalnega razréda ukazana in jo morajo konec leta v zrelòtni skušnji s pisanjem in ustnimi odgovori na znanje dati, je tedaj silno treba, de se v 7. posebno pa v 8. razredu s staroslovensko slovnico soznajijo.

Da se naše slovstvo od 16. véka noter do naših časov marsiktérah nepotrénbni nemških priklad ni moglo znebiti in se na višji stopnjo vzdigniti, pride od neznanosti staroslovenščine. Kar sta namreč Dobrovski in Kopitar jéla staroslovenščino priporočati in pripomočke k temu uku na dan dajati, akoravno so ji le maloktéri slušali, nam vendar sadanje slovstvo dosti óčitno pokaže, kolikanj se je slovenščina v malo letih óčistila, zboljšala, zlépsala. Pri vsim tém pa vendar v resnici ne moremo reči, da smo že deleč od pervega konca.

Veliko svetlóbo v slovensko pismenstvo nam je prinesel častiti g. prof. Dr. Miklošič ne le s svojim staroslovenskim slovarjem, ampak posebno tudi s slovniskimi oblikami, iz nar starih rokopisov pridobljenimi. . .

Cirilsko pisanje (Cirilica) se je pa začelo v sredi 9. véka, in se po svojem znajdniku s Cirilu tako imenuje. Ko so namreč Sloveni keršćansko véro nase vzéli,*) so želéli korenitega in razločnega podu-

*) Od poprej nam zgodovina od našega naroda celò malo pové, pa vendar toliko, da je bil slovanski národ silo velik, in da je bil ob Jadranskem morji starodaven, nam že Polibi, ki je skorej 200 lét pred Kr. živel, pové rekv: „Kar je še druge zemlje pri Jadranskem morji, to ima neki drugi starodavni narod. Imenujejo se Veneti (Slovane), in govore drugi od galskega različén jezik.“ Tacit in Ptolomej pa terdita, da je bil ti že ob njunem času silo velik národ. Journald, ki

čenja v kerščanstvu, ktérega jim pa prvi oznanovavci svéte vere, kér so bili ptujci in niso dosti dobro znali slovenskega jezika, niso mogli dati, in njih radovédnosti v té reči, na ktéri jim je bilo po vsi pravici tolikanj ležéče, niso mogli zadostiti. Tedaj so, kakor piše Nestor **), trije slovenski knezi Rastislav, Svetopolk in Kocel v Carigrad k cesarju (Mihaelu III.) može poslali, ki so mu rekli: Naša dežela se je v kerščanstvo spreobrnila, pa nimamo učenikov, kateri bi nas mógli dostojno učiti in nam svete pisma izlagati: mi sami ne umémo ne greškega ne latinskega, in ta takó, drugi drugač uči; tedaj ne umémo pravega duha in moči svetega pisma. Pošlji nam tedaj učenikov, ktéri nas morejo beséd svetega pisma in njega pravega uména učiti. — Ko je cesar Mihael to slišal, je poklical svoje modrijane in jim razodel prošnjo slovenskih knezov. Modrijanije so mu rekli: V Solunu (Tesaloniki) je mož po imenu Leon, ta ima dva sina, ki uméta slovenski, in oba sta ostra modrijana. Cesar to slišavši pošlje po nji v Solun k Leonu rekoč: Pošlji nam hitro svoja sina Metodja in Konstantina. Leon, to slišati, ji hitro pošlje. Oba prideta k cesarju, in ta jima reče: Lejta, slovenski knezi so k meni poslali in prosijo učenikov, kateri bi jim mógli sveto pismo izlagati; to so njih želje. Rada se dasta sprostiti, in gresta v slovensko deželo k knezom Rastislavu, Svetopolku in Kocelu. Ko sta prišla, sta začela slovenski pravopis sestavljati, in prestavita evangeli in aposteljna. Zeló so se Slovenie veselili, slišati v veličanstva božje v svojem jeziku.***)

Ta dva učena brata Metodi in Konštantin (kteri je pozneji samostansko ime Kiril, Ciril nase vzél) sta znajdla slovenski pravopis,

je živel v srédi 6. véka po Kr. pa piše takole: „Po neizmérnih prostorih prebiva preljudnati narod Vinidov (Slovanov). Ako ravno so njih imena različne po različnih plemenih in mestih, se vendar posébnó Slovanie in Antie imenujejo.“ Ob tistem času in v enakem smislu (pomenu) piše od njih tudi Prokopi.

***) Redovnik Nestor je pisal staroslovenski v Kievu v 11. veku, pa je bil pri nas ves neznan, in ée le naš učeni deželjan Baron Sigmund Herberstein (r. v Vipavi 1486), bivši dvakrat avstrijsk poslanec v Moskvi l. 1517 in 1526, je ondi zanj zvédil, in ko Slovenec ga je bral, umel in v naše dežele prinesel.

Nestor je počel svoj letopis od léta 858. Od léta 879 popisuje vse obširniji in piše tako točno in določno, da se vidi, da ni samo po ustnih pravlicah pisal, ampak da je marsikaj iz drugih verjétnih knjig in napisov jemal. Za tega volje je Nestor v zadévi verjétnosti, obširnosti in starobilosti ravno tako imeniten kakor naj prvi med vsimi drugimi slovanskimi létopisci. Njegov letopis so Rusje vselej zelo čislali, zato tudi njih cerkveni spisi od njega s hvalo govoré. Pravijo, da ni umeril pred l. 1113, ki je bil takrat 57 lét star.

***)) Tudi s. mašo so brali v slovenskem jeziku. To so jim pa nemški sosédje zavidili in so Metodja v Rimu tožili, kamor se je mógel iti odgovarjat; je pa tako dobro opravil, da papež Joan VIII. vse njegovo delo in tudi njegove pismena pohvali (litteras slovinicas jure laudamus), in stori Metodja nadškofa na Panonskem in Moravskem, kjer je 24 let nadškofoval. Konstantin pa boléhen je pod imenom Ciril šel v samostan, in ondi kmalo po tem umerl.

ktérega še zdaj Rusje, Bulgarji in Serbljanie rabijo. Kér sta bila Greka, sta slovenske besede z greškimi pismeni tako pisala, da sta za tiste slovenske glasove, katerih greški jezik nima, in se tedaj z greškimi pismeni po pravi slovenski izréki ne morejo pisati, nove pismena znajdla. Greškim pismenom po izréki 9. veka sta za posebne slovenske glasove posebne nove pismena pridjala, in tako sta Slovenom in vsim, kateri so se slovenščine učili, popolnoma vstréгла.

To je pravopisa Cirilski navòd: ptujim pismenom njih izvirne glasove brez vse premémbe pustiti, in vsakemu enojnemu glasu tudi enojno pisme dati: tako se vse dvombe in pomote v zadévi prave izréke odvernejo. Tevtonski navòd pa imenujemo sadanjo navadno rabo v pisanji, po kateri izvirni glas nekterih latinskih pismen v slovenščini preminimo, in nekterikrat več soglasnikov za en glas, pri glasnikih pa eno pisme za več glasov dévamo. Od tod izvirajo brezštevilne dvombe, pomote in pritožbe posebno ptujcev, de se v slovenskem gròzno težko prav bere.

52. Krivična je pa pritožba mnogoterih, de je slovenski jezik réven in premalo izobražen: naj se dobro soznanijo s staroslovenščino, in kmalo bodo družih misel; še le čudili se bodo bogastvu in veliki izobraženosti slovenščine že v preteklih več stolétjih. To nam spričuje več visoko učenih Nemcev naučivših se staroslovenščine: Grim, Humbold, Bernd itd.; kakor ti (imena pervega réda) sadanjih, tako tudi drugi učeni nemški pisatelji poprejšnjih časov slovenščino po vsi pravici nemalo čislajo. Slavni Schlözer (Nestor Russ. Ann. Göttingen 1805. 3. Bd. S. 224) piše te beséde: *„Unter allen neuen Sprachen ist die slawonische (slovenische) eine der ausgebildetsten (ihr Reichthum u. a. Vorzüge gehen mich hier nichts an): wie sie dazu gekommen sei, wird aus dem Gange ihrer Cultur erklärlich. Ihr Vorbild war die griechische Sprache, die ausgebildetste der damaligen Welt.“* . . . Zdolej spet pravi: *„Unter allen neueren Sprachen ist die slawonische (slovenische) am allerfrühesten zur Ausbildung gekommen. Wie sah es im 13., 14. Säc. mit dem Deutschen, Französischen, Englischen etc. aus?“*

V poznejih časih je staroslovenščina zmirej več svoje čistôte in lepôte zgubila, ker so ji pisatelji v svoji veliki nevédnosti mnogotere ptuje priklade in pregibe posebno iz rusovskega narécja vrinili. Zato si pa tudi sadanji čas sosebo učeni Rusje: G. Vostokov, g. Köppen in več družih, za čistôte staroslovenščine veliko prizadenejo.

Po Vostokovem ima staroslovenščina tri dobe ali razréde: a) stari razred od devétega do trinajstega veka; b) srednji razred, ki se je scasoma po rusovskih prepisateljih do petnajstega in šestnajstega veka nagodil; c) novi razred, ki obseže vse v poznejih časih na Poljskem in Rusovskem (posebno po tako imenovani popravi) natisnjene sta-

roslovenske bukve. Le samo v prvem razredu se najde prava in čista staroslovensčina, v drugem je že bolj in v tretjem narbolj popačena. Več staroslovenskih spominkov je naznanjenih v Institutiones Dobrowsk-1822, pa v predgovoru Lexicon l. sl. gosp. Dr. Miklosiča, 1850.

Glagoliško pismenstvo ima pa le dve dobi, staro in novo, ki se ločite po svojnosti pismen in jezika. Pismena obeh dob so znane iz Glagolita Klociana. Jezik perve dobe je enak cirilskemu pismenstvu tistega časa, druge dobe pa, ki se začne s 14. vekom, cirilskemu pisanju serbske izreke. Samo štirje glagoliški čini stare dobe so dozdej znani: a) Glagolita Klocian, b) Evangelii Asemanianovi, ki jih je Jožef Simon Asemanian 1736 v Jeruzalemu najdel in v Rim prinesel, kjer so zdaj v Vatikanu hranjeni, c) Pariške knjižnice tako imenovani Abecenarium Bulgaricum, ki ga Kopitar v svojem Glagolita popiše, in d) Evangelii, ki jih je Rusovski prof. Grigorovič na Sveti Gori „Athos“ dobil, pa so, kakor je slišati, žalibog zgubljeni. *) — Ti skorej vse presežejo s svojim lepoglasjem in kratkostjo oblik, kakor vidimo iz otétega izgleda Dr. Miklosich sl. Biblioth. p. 262.

S cirilskimi pismeni in s pridjano letnico nar starji spominki pri družih Slovanih so Ostromirovi nedeljski evangelii, ki jih je pisal Grigori Djakon knezu Ostromiru v Novgorodu leta 1056 in 1057. Slavni Remški evangelii, katerih drugi natis je v Pragi častiti Gospod Hanka s pridjaniam Ostromirom oskerbel, so po njegovi terditvi tudi iz tega veka. Dalje je tudi iz 11. véka napis na Tmutarakan l. 1068 in dva Sbornika l. 1073 in 1076. V pisanji ima Ostromir vse potrebne razločke, ki se v Remškem zlo pogrešajo; ta clo nima terdega polglasnika, in ker sploh le mehki polglasnik postavlja, se po njem ne more vediti, kako vsako ime sklanjati . . . Od sosebne imenitosti, ki jo ima Remški evangeli, nekdej Sazavo-Emavskoje svétoje blagovéstvovanje — od Benediktinarskega v Praškem predmestji bivšega samostana tako — imenovan, je treba kaj več govoriti.

Remški evangeli. Ta slovénski evangeli ima od tod posebno imenitnost, ker so nekdej Francoski kralji ob vécnalnem maziljenji nanj priségali. Pa kako je to čast doségel, v katerem véku, kje in od koga je bil pisan, in kam je po tem zginil, vse to je bilo dolgo časa v gosto tmo zagernjeno. Le toliko je bilo od njega znano, da ga je Rusovski car Peter Véliki v Remsu leta 1717 v roke vzél in njega hranivcem pervič povédal, da je v slovénkem jeziku pisan. V létu 1721 ga je tudi tajnik Rusovskega poslanca vidil, in naprošen je pervo plat prestavil, ki se s sadanjim spominkom popolnoma zлага; in zadnjič ga je vidil Angleški popotnik po imenu Fort Hill v letu 1798. Po teh pričah se je védilo, da je gotova resnica, kar je zgorej povédano. Po tem je bilo slišati,

da so ga vzdigovavci ali puntarji v hudobnem namenu ves spomin nekdanjih kraljev zatréti, njega dráge lepotine ogolili in v ogenj vergli.

Silno so žalovali Dobrovski in drugi učeni Slovani po zgubi tega spominka, dasiravno, da je tolike starosti, takrat še nikomur ni na misel prišlo. Učeni Rus A. J. Turgenjev ga je po silnem prizadevanji poslednjič (vsih vnanjih dragotin golega) v Remški mestni bukvarnici najdel, kámor so bili vsi rokopisi po ukázu prvéga konzula Napoleona preneseni. V letu 1843 je bil ta spominik, sláva Slovanov, po ukázu Rusovskega cesarja v Parizu v prav ozališanem natisu, na svetlôbo dan.

Kje je kateri Slovan, da bi ne želel izvediti, kako se je zgodilo, da je ta slovanski spominik na Francosko prišel, in bil v Remsu v toliko čast povzdignjen? —

Vse to nam častiti gosp. Hanka v predgovoru svojega v Pragi l. 1846 storjenega natisa tega spominka prav razločno in po okolinah pové. Sveti Prokopi namreč, ki je v enajstem veku na Pemskem živel in bil puščavnik, potlej pa opat Sazavskega samostana, je pisal nedeljske evangelije na blano ali pergament sam s svojo roko. Vsi nedeljski evangelii, če se z Ostromirom in drugimi priméri, so mogli biti na 22 legah, vsaka lega po 8 listov, katerih pa le dve legi namreč 19. in 20. imamo, tedaj jih manjka 20 leg ali 176 listov. Na koncu je bil morebiti pisatelj podpisan. Manjkajočih 20 leg je bilo morebiti konec enajstega veka ob preganjanji slovanske obrednije (liturgije) odterganih.

Ta evangeli je cesar Karel IV. v slavo Sazavo-Emavskemu samostanu *) (kjer so imeli slovansko obrednijo t. j. slovanske duhovske opravila) in v čast s. Hieronimu in s. Prokopju podaril. V tem samostanu so cirilskemu še glagoliški del, ki so bili evangeliu iz mašnih bukev v letu 1395 vanj spisani, pridjali, in te bukke so z nadévo dražih kamnov, z zlatom in svetimi ostanki terdno in dragótno oplatničili, ter jih ob posebnih slovesnostih pri službi božji rabili. Ali 16. kozoperska 1419 so Husiti ta samostan napadli in med drugimi dragotinami tudi ta slavni evangeli uplenili, ki je bil potem čez 40 let v rokah mnogoterih Husitov, kateri so ga zadnjič v Carigrad (Konstantinopel) poslali. Morebiti so se hotli s tem in drugimi dragimi darili jutrovi cerkvi prikupiti, potem ko so bili od Rimske kot krivoverci izpahnjeni. Sto let pozneji ga je od ondod Carigrajski živopisec ali slikar Paleokapas v letu 1546 v Trienski cerkveni zbor na prodaj prinesel.

Tako je ta dragocenni evangeli prišel v roke Kardinála od Lotring, ki je bil takrat Remški nadškof; ta ga je svoji stolni cerkvi podaril, in tako je bil v Remsu med venčalne dragotine Francoskih kraljev položen.

*) Ta samostan je bil Karel IV. 1347 za slovanske Benediktinarje iz Hrovaťije in Dalmacije v čast s. Hieronimu in ss. Cirilu in Metodju v Praškem predmestji sozidal.

Tukaj je ta dragi slovanski spominek skorej čez poltretje sto lét ostal, in ob venčalnem maziljenji Francoskih kraljev, ki so nanj prisegli, slavno služil.

53. Ob času, ko so bili Rusje v mongolski služnosti (l. 1238—1477), so se po nevédnih prepisateljih mnogotére napake v njih cerkvéne bukve vrinile, in tadaj se je pokazala silna potreba slovenske cerkvéne bukve po izvirnih greških bukvah popraviti. V to slovniško delo je bil po prošnji carja Bazilija Joanoviča l. 1512 carigrabski patriarh zmed greških redovnikov (mnihov) gore „Athos“ Maksima izvôlil. Pa kaj se zgodil Maksim v Moskvi 9 lét bivši in knjige po slovenski slovnici popravlja se je za slovniške pravice tako poganjal, da se carju zaméri, in je — v jéci umerl*). — Tako imajo nad njim slovničarji svojega častitega slovniškega mučenca. Pod patriarhom Nikonom l. 1652 so spet jéli skerbéti za popravo cerkvénih bukev. Pa kaj se spet zgodi? Njih prepira skorej ni bilo konca; nevédnost in svojoglavnost jim napravite brez števila razkolnikov. V letu 1667 je bila vender poprava njih cerkvénih bukev končana, in svétéga pisma še le 1751.

Pa kakošna je bila ta poprava? Popravljavci s svojim delom očitno pokažejo, da so bili brez slovenskega duha in brez vse znanosti slovénske slovnice: iz greškega so od besede do besede, in marsikaj brez smisla prestavili, in kar je bilo v starih rokopisih, ki so jih pred seboj iméli, prav dobro, so celo popačili. Sam Rus po imenu Silvan, bivši Maksimov učenec, jim je še ktéro pametno povédal, pa zastonj; niso ga hotli poslušati. Nikogar ni bilo med njimi, kateri bi bil kaj védil od Cirila in Metodja; vsi so ménili, da imajo staro rusovščino pred seboj, ki jo je treba prenoviti in umévniši storiti; celo tudi zadnji pregledovavci s. pisma, ki je 1751 bilo natisnjeno, niso nič védili od s. Cirila; menili so le, da je bil prvi prevod s. pisma pod Vladimirom 988, tedaj na Rusovskem in v rusovskem jeziku storjen, in omilujejo osodo, da je rokopis od Vladimirovega časa zgubljen, iz kterega je bilo Ostroško s. pismo l. 1580 natisnjeno. Ali rokopis, iz kterega je Ostroško s. pismo natisnjeno, je še v Moskvi (če ni 1812 zgorel), in, kakor pravi Dobrovski, ni od Vladimirovega časa, ampak od leta 1499 ali pa še pozneji. Da ti izvoljeni popravljavci cerkvénih bukev od s. Cirila nič niso védili, se je skorej nemogoče zadosti čuditi, ker je vender njih deželjan Nestor že v 11. véku od njega pisal. To so tisti Rusje, ki jih Dobrovski, v svojem „Institutiones linguae sl.“ tolikrat „correctores“ imenuje, in jim marsiktéro resnico pové.

*) Nekteri pišejo, de greški redovnik Maksim, ktérega slovniški nauki so še le dolgo po njegovi smerti pri Rusih sad rodili, je umerl l. 1556 (Šafarik Slaw. Alterth. II. p. 39; po tem bi bil 35, po W. Jahrb. 17. B. p. 75 pa le 33 lét v jéci; je že to dosti! —). Menda je bil še le v l. 1514 v Moskvo prišel, in po tém se vse prav stika.

Rusovske napake so se pa sčasoma tudi v glagoliške bukve vrinile. Karaman je bil popravljavec glagoliških v létu 1741 natisnjenih mašnih bukev, in ker je ménil, da v rusovskih cerkvénih bukvah je prava stara slovenščina, je v glagolítico brez števila veliko zopernih rusovščic vsilil. Vse to, in še več od tega, se bere v W. Jahrb. der Littr. 17. Bd. 1822. str. 74—102.

Iz doslej povedanega bo nektéremu še le mogoče prav razumeti, zakaj se oblike v bukvah častitega g. Dr. Miklošiča, prvega slovstvovalca sedanjega časa, tolikanj ločijo od Dobrovskitove slovnice: une so namreč posnete iz prvega, te pa véci del iz drugega razreda staroslovenščine. Pervi razred se bo sčasoma pomnožil s Svete Gore.

Sveta Gora (Monte santo, Athos). V Macedonii tik morja stoji visoka, 7 do 8 milj dolga in blizo 4 milje široka gora, ki se od starodavnih časov zavolj mnogega števila na njej stoječih cerkev, samostanov in puščavniških kolib (kočic) „Sveta Gora“ imenuje, in je zavolj starih neprecénjenih tukaj hranjenih, nékdaj z veliko skerbjo pisanih slovenskih rokopisov za naše pismenstvo silo imenitna; tedaj je treba od nje kaj več véditi. Že v prvih časih kerščanstva so nekteri sveti možje ali spokorniki svet zapustivši tukaj v Boga zamaknjeni iz edine skerbi za zveličanje svoje duše v pokori živeli; od s. Atanzja, bivšega vladika (škofa) v Aleksandrii l. 326, se bere, da je nekaj časa tukaj prebival.

Ko so nékdaj v Carigradu svete slike ali podobe po povelji Leona III. *) in po zboru l. 754 od njegovega sina Konštantina Kopronima ukazanim, v katerem je bilo 338 vladik združenih, z vso silo tergali in končavali, so marsikteri svoje drage slike skrivši na Sveto Goro hranit nesli, katerih nektere, kakor pravijo, imajo še zdaj ondi hranjene.

Ravno tako so v poznejih časih duhovni slovenske cerkvéne šege (liturgije), kateri zmed njih o preganjanji zavolj božje službe v slovenskem jeziku v Rusijo ali Bulgarijo niso zbežali, svoje drage cerkvéne knjige in druge nar imenitniši rokopise na Sveto Goro hranit nesli, kjer jih je še zdaj veliko hranjenih.

Léta 1838 je Dr. E. Zaharia *) iz nemškega obiskal Sveto Goro, in piše, da je še zdaj na njej 20 velicih in obširnih samostanov in blezo 300 puščavniških kolib (kočic, celic), ki so nektere blizo nektere pa več ur deleč od samostanov, nektere po skalah in pečinah, kakor gnjezda, nektere pa v globokih tokavah postavljene, v katerih posamezni puščavniki prebivajo, majhne reči: t. j. molke (rožnikrance), križčike, slike ali podobice za romarje pridno zdelujejo, zraven tega pa molijo in Bogu hvalo prepévajo. Take dela in opravila, zraven pa tudi obdelovanje vertov, njiv,

*) Leon III. je bil l. 730 zavolj posebne hrabrosti iz prostaka više in više in zadnjič na cesarski prestol povzdignjen.

*) Dr. E. Zaharia's Reise in den Orient, Heidelberg, 1840.

nogradov, so tudi redovnikov (mnihov), ki se vsi reda s. Bazilija deržé. Mesa nikoli ne jedó, ribe in jajčne jedi so jim le o posebnih časih pripuščene; in vender so silno stari možje med njimi; Zaharia je najdel med njimi redovnika 119 let starega, ki pa ni bil kak stokovnik, ampak še precej pri moči.

Romarji pridejo pogosto iz daljnih krajev in prinesó cerkvam in samostanom bogate dari, zato jim pa tudi redovniki (mnihi) z vsim potrebnim brez plačila postrežejo: tode nikoli nobena ženska in celo tudi nobeno živinče ženskega spola ne sme stopiti na Sveto Goro.

Samostani so eni slovenski, eni greški; pa ne po narodu ampak po tem se ločijo, da so eni živežniki, eni pa svobodniki. Živežniki (coenobia) se imenujejo tisti samostani, katerih redovniki le živež in obléko imajo, in nobeden nič zase ne premore; kar kateri pridéla, ni njegovo, je le samostansko. Svobodniki (Freie Klöster) se pa zovejo tisti samostani, katerih redovniki ob svojem živé, in imajo vsak posebej svoje premoženje. Velikrat gredó imenitni in bogati gospodje (tudi nekteri vladika), kadar so se že sveta naveličali, zadnje léta svojega življenja v svobodnik pokoro délat, ohranijo svoje premoženje do konca življenja, in po tem ga samostanu zapusté. Od tod so dobili samostani od nekđaj veliko bogastvo, in dasiravno mora vsak redovnik ali puščavnik na leto 200 piastrov (20 golj.) Turkom plačati, imajo vender še zmiraj v Bulgarii, Moldavii, Valahii in tudi na Rusovskem velike posestva.

Samostani so veliki in s terdnim in visokim ozidjem kakor prave terdnjave obdani; nekđaj jih je tudi več bilo, in število redovnikov, ki jih Zaharia v svojim pisanji le 2000 naznani, ki jih je pa po zagotovbi družih pisateljev nekđaj čez 6000 bilo, se je po tem takem močno zmanjšalo.

Od pismenih zakladov Svete Gore je za staroslovenščino pravega razreda, po katerem se bodo sčasoma tudi druge knjige preuredile, veliko upati. *) Tje je tudi Dobrovsky svoje upanje stavil rekoč: „Utinam montem Athos sine periculo adire liceret! Inde profecto tot Patrum et Historicorum opera, olim in bibliothecam Seguerianam illata, accepta sunt“. Instit. I. sl. XXIII. Razun nevarnosti popotovanja do Svete Gore nam tudi druge velike težave nasprotvajo; ves čas, dokler kdo tam prebiva, se mora mesa zderžati; na tleh mora sedéti in na kolenih pisati, kakor je ondi navada, kér nimajo ne mize ne stolov; česar se pa gospodje iz našega kraja silo težko navadijo. To so napotljeji, ovirki in zadržki, po katerih nam toliko neprecenjenih pismenih zakladov toliko sto in sto vekov v tami ostane! —

*) Dokler se cerkveno-slovenske knjige ne popravijo ali pravemu Cirilovemu pisanju, ki so ga njih nevédni prepisovalci bolj in bolj zapustili, spet ne vpodobijo, ni mogoče v staroslovenskem pisanju zediniti se; kakor seréno opominja čestiti Gosp. vladika Joanovič v predgovoru svoje slovnice „cerkveno-slavenskago jezika“, natisnjene na Dunaji 1851.

54. Iz Malikoslovja naj se le-tù posnameta samo bolj izvirna konca. V prvem se bere: „Preden je Slovenom dobrotljivo solnce prave vere po božji milosti prisijalo, so po zgubljenem božjem razodenji, kakor drugi narodi, v tami malikovavstva tičali; pa vender tudi pri svoji otamnjeni pameti so si mislili, da mora biti mogočno bistvo, kteremu so vse stvari podveržene. Le lastnost in volje višjega bistva niso mógli spoznati, zato so si mislili: da je več bogov, da skorej vsaka reč ima svojega posebnega boga, da so med seboj v prijaznosti ali sovraštvu kakor ljudje, in da se jim z opravljanjem vnanjih šeg vstreže in njih prijaznost zadobi.

Ker imajo na Slovenskem še zdaj marsikteri kraji in osebe svoje imena od nekdanjih krivih bogov, in ker so se ostanki nekterih šeg, s kterimi so malikovavci svojim bogovom služili, noter do današnjih časov še ohranili; tedaj je treba za doveršeno znanje lastnih imen in šeg malikovavstvo nekdanjih Slovenov poznati. Učeni gosp. Dr. Hanuš je malikoslovje v svojih bukvah (Slaw. Mythus, Lemberg, 1842.) na dolgo in široko popisal“ . . .

V zadnjem pa piše: „Potrebno se mi je zdelo pričujoči kratki osnutek slovenskega malikoslovja, če tudi še v veliki nepopolnomasti, tukaj na dan dati, da bi blagovoljno Slovence opomnil ali spodbudil pridno nabirati, kar je k doveršenju tega predmeta silno potrebno, t. j. pravljiice, marnje, basni, stare šege, naródo ve pesmi, marsikake lastne imena, ki so se iz starih časov med ljudstvom še ohranile. Med ljudstvom po selih se marsikaj sliši, kar je v mestih popolnoma neznano, in velikrat je že ena zastarana pa na znanje dana beseda k znajdbi ali vterditvi imenitnih reči pripomogla“.

Perve tri slovenske spominke ali Karantanske ostanke je priobčil Metelko nekaj že v predgovoru k svoji slovnici l. 1825, nekaj pa v pristavku l. 1848 (Vid. 7. str. 14 in 31 str. 68—70); prepisal jih je tudi v svojo Pismenico in sicer „v pocirilici (to je z latinskimi po cirilovi šegi pomnoženimi pismeni), ker nam jih njih pervina ali pervopisba v latinskih pismenih podá in ne v cirilskih, ako ravno po pravem pogledu cirilovo izréko, ki se z zgolj latinskimi pismeni ne da razločno naznaniti, razodevajo. Zato jih je tudi Kopitar v svojem „Glagolita Clozianus“ ne v cirilici ampak v pocirilici dal natisniti. Rusovski *) prof. g. Köppen jih je sicer v cirilici dal na svetlóbo, pa njih pervino zanemaril in oblike tako prevergel, da jim je lastnija karantanstva ali našega staroslovenstva skorej vzéta. Njih pervina, ker bi utegnila véčini slovenskih

*) Rusovski kakor bratovski, očetovski itd. se pri nas sploh govori, Ruski pa, kakor nekteri pišejo, pogréša enakosti; ker se dva staknjena s vselej v š povzdigneta, če se namreč imenu s končnim s -- sk natakne: Vas Vaški, Starovaški. Ruški pa kakor tudi Ruski pri nas ni slišati. Rusje sami pravijo Rosijski in Serbljanje Rusijski, kar pa je pri nas tudi nenavadno, ako ravno ima dosti svojih enakost.

učencev bolj zmotna kòt podučna bití, je tukaj opuščena; kdor jo pa viditi želi, jo najde v oménjenem „Glagolita Clozianus“. Kdor pervino le bolj po verhu pogleda in jo z našim pisanjem priméri, ne bo védil, zakaj pišemo: d * n in ne d e n, s = l in ne s e l, k * b o g u in ne k e b o g u itd. Kdor pa hoče vso pervino pretuhtati, bo najdel na nje družih krajih: d i n, s i l, k i b o g u itd.; po tem nam pervina na znanje daje, da po pravi izréki ni ne e ne i, ampak drugi glasnik, ki latinski čerkopis nima zanj posebnega znamnja, in prav taka je tudi pri nekterih družih glasnikih.

Nobeno drugo slovansko naréčje nima tako starih pismenih sostavkov kot so ti trije naši spominki ali karantanski ostanki; po vtérjenih dozdevkih sta I. in II. iz 8. in III. iz 10. véka, dokazano je pa, da so bili vsi trije spominki v 10. veku na blano (pergament) od dvéh različnih rok prepisani, ki so zdaj v Monakovem (München) v kr. knjižnici hranjeni*. *)

Na drugem kraju pa pravi: „Sploh so menili, da naš slovenski jezik nima nič starjih pisanih spominkov z latinskimi pismeni kot iz 16. veka (stoletja); pa v kraljevi bukvarnici v Monaku so bili najdeni trije sostavki in v letu 1807 v „Lit. Anzeiger“ št. 12, str. 190 na znanje dani, ki so veliko starji pisanje našega slovenskega jezika razodeli. Perva dva sta iz 8. veka od prvih oznanovavcev svete vere v naših deželah, in zadnji sostavek je nagovor, ki ga je imel škof Abraham v 10. veku, kakor menijo na gorenskem v Loki, v svoji grajščini. Tako starega pisanja, kot je to, nima nobeno drugo slovansko naréčje. Moglo je že pred velikrat prepisano bití, in da so ga tudi neslovenske roke prepisovale, se vidi posebno v nagovoru, kjer je večkrat *b* namesti *p* postavljen, ktere dvé pismeni vsak Slovénc na tanko razloči. Ker se pa tudi sicer ves pravopis pogreša, je izvirno pisanje težko brati. Dasiravno je podobniši cirilskemu kakor našemu sedanjemu slovenskemu jeziku, se vendar dosti razločno kaže, da je to prav naše in nobeno drugo slovansko naréčje; toda vender mora, kdor ga hoče prav uméti, staroslovensko pismenico znati. Ti trije tako imenitni spominki nam pa tudi kažejo, kako je nemarnost naš slovenski jezik iz visoke stopnje, na kateri je pred 1000 leti bil, na nizko djala“ . . .

55. Novo slovensko pismenstvo je razločeval Metelko v štiri dobe tako, da „I. doba se začne s Truberjem in seže do Tom. Hrena ali od l. 1550 do l. 1612. To je doba krivovérstva. — II. s Tom. Hrenom do P. Markota ali do l. 1765. To je doba pravovérstva. — III. s P. Markotom zato, ker je on prvi začel deželske in posvetne reči — bukve za kratek čas — pisati; do zdaj so namreč Slovenci razun slovníc in slovarjev le duhovske osége bukve pisali. — IV. s Kopitarjem, ker je s

*) Te tri spominke ali prve začetke izobraženosti nam je s. kerščanska véra že precej ob svojem nastopu dodelila, od poprejšnjega dolzega časa malikovavstva pa ni nobenega sledú tudi le nar manjšega žarka izobraženja. Kdo ne vidi iz tega velikosti darú kerščanstva, s kótérim nam je luč izobraženja jezika in ljudstva prisijala? Kaj bi bilo z našim jezikom in ljudstvom brez kerščanstva?

svojo slovnico 1808 pravi pot pokazal, po katerem se dá slovenščina zboljšati in zlepšati, in tako nalogo storil, iz ktere se je slovenščina, četudi le počasi in čez več lét, pa vendar stanovitno in srečno noter do zdaj razvijala in razcvitala“.

„Na Kranjskem, piše v Pismenici dalje, čeravno na kraji ali koncu slovanskih narodov (kakor imé Kranj ¹⁾ krajina — Gränzland — pové), se je slovensko pismenstvo narprej začelo razvijati in razcvétati. Da so se nekatere nemške in laške besede v slovenščino od bližnjih sosédov vrinile, se ob pomisleku zveze s sosedi ni čuditi; ali čuditi se je, da se to v veči osegi ni zgodilo, da dvojno število, da nekatere besede, ki so se pri vsih družih Slovanih že zdavnej zgubile, tukaj še živé, in da se je slovenščina memo vsih družih slovanskih narečij vendar le v nar veči čistobi ohranila. Slovenščina nima nobenih terdih skladov soglasnikov, njéne beséde se véči del z glasniki končajo, in v zadévi njenega ji skorej pri-rojenega lepoglasja ji bližnje sosedstvo Italije ni v kvar.

Res je sicer, da nekteri Slovani, postavim: Serbljani in Dalmatinci v slovenščini lepoglasja pogrešajo, to pa prav za prav le tako dolgo, dokler se njih sluh našega pogostnega polglasnika ne navadi. Polglasnik, ki smo ga iz staroslovenščine zvesto ohranili, varuje naš jezik prevelike mehkóte, in mu daje véči moč v govorjenji. Ravno po premembi mnogoterih samoglasnikov v polglasnik in tega spet v druge glasnike, kakor tudi soglasnikov v soglasnike, razodéva naš jezik polnóto življenja in gibanja v sebi: odpisati je p-str (rižast) od tod posterv; od mikati je m-č ta (imaginatio) od tod tudi presm-jkati se (serpere); b-k od bučati zob od zebsti (v starem poméni raztergati); od kisel (kys=I) kvas; od k-rniti kvar itd.

Posebnosti glasov. Skorej ne bo preveč tukaj v zgledih pokazati mnogotéri izrék: a) samoglasnikov, b) soglasnikov.

a) Pri izreki nekterih glasnikov glas ali na dolgo ali na kratko povzdignemo, in to povzdigo, ki jo náglas imenujemo, zaznamvamo z (ˆ) ali (ˆ) nad glasnikom: vás pa vās; rávna, ravná; lása, lasá; sládka, sladká; dólga, dolgá; táko, takó; ígra, igrá; pródam, prodám; dájo, dájó; na posódo, na pósodo itd. Glasnike z dolgo povzdigo tudi imenujemo zatégnjene, in s kratko povzdigo p r e d t é g n j e n e in glasnike brez povzdige brez náglasne.

Veči razloček delamo nad o in še véči nad e; ker ta dva glasnika ločimo v zadévi glasa in náglasa. Predtegnjen o imamo v: potòp, kolovòz, berlòg itd.; zatégnjen: potópa, kolovóza, berlóga itd. Tudi predtegnjen pa v zadévi glasa razlóčen o je v: otròk, bòb, bòk, kònj itd.; zatégnjen: otròka, bóba, bòka, kònja itd.

¹⁾ Kranj je od kraj, kakor dolenji od dolej, gorenji od gorej, tadanji od tada j itd.

Ne tedaj po náglasu ampak po glasu (ker sta oba zatégnjena) se ločita: bôdem, bódem; gospôda, gospôda; môli, móli itd.

Po glasu je *e* visok, globok ali polglasen; po náglasu pa zatégnjen ali predtégnjen, če ni breznáglasen.

Visoki *é* se v izréki bliža glasu *i*, kadar je ž njim stopljen, sicer se pa pred ali za njim glasi; ker teh razločkov ni mogoče z latinskimi pismeni zaznamovati, smo prisiljeni druge pridjati: s predglasnim *i*: pet, tek, svet, čeda, omečem, gospo, prereditl itd. z zaglasnim *i* imajo, kar je vsakemu Slovencu znano, drugi pomén: pét, ték, svét, čéda, oméčem, gospó prerédil (verdünnt) itd.

Visoki *e* s predglasnim *i* preide v globoki *e*: svet, posvetiti; rekél, rekla; tekél, tekla; posteljem, postelji; peljem, pelji; odenem, odeni itd. visoki *é* z zaglasnim *i* pa preide v polglasnik: svétvati, sv-t; gréh, gróšiti; snég, snážn; potreba, potrebovati; céna, ceniti; svét, svetiti itd.

Drugi Slovani so *e* v *i* preminili: dite, dilo itd. Ribničani pa v *aj*: dajte, dajlo itd. *e* so pa obderžali ali pa v *e* preminili: čéda ali čeda, róp, rëp itd.

Globoki *e* je 1. zatégnjen: nésem *), bérem, téčem itd. 2. predtegnjen: odprém, zažgém, kmèt itd. 3. breznáglasin: kašljem, zibljem, nošen itd.

Polglasni *e* je tudi 1. zategnjen: tárda, kásn. skédnja itd. 2. predtegnjen: tãrd, pãrt, smãrt itd. 3. breznáglasin: tãrdó, svãtlo, pãsëm itd.

V enozložnih besedah glasnik radi predtegnemo, in vsak predtegnjen *i* ali *u* preide v *e*: dãm, bãk, krãh itd. V večzložnih besedah ga pa zatégnemo in spet *i* ali *u* razločno izrečemo: díma, bíka, kruha itd. Ravno tako velikrat tudi breznáglasin *i* ali *u* v govorjenji v *e* preminimo, in kadar ga zatégnemo, vselej *i* ali *u* razločno izrečemo: jézãk, jezãka; kožãh, kožuha itd. V enakih prilogah se tudi *é* v *e* in *e* v *e* premíni: hlãb, hléba; snég, snégã; človãk, človãka; kmèt, kméta; zèt, zeta itd.

Na Dolenskem in tudi na Štajerskem se *u* v nekterih krajih kakor *ju* v nekterih pa kakor *ü* izgovarja: bjuča, büča; kjupil, küpil; kjuril, küril; krjuha, krüha itd. namesti buča, kupil, kuril, kruha itd.

b) Izmed soglasnikov je se posebno treba vediti, kako se *l* izrekuje; ta soglasnik je kakor tudi *n*, kadar ima v pisanji *j* za seboj, topljen t. j. *lj*, kakor tudi *nj*, se v en glas izrekujeta: ljudje, kralj, Ljubljana itd. Sicer pa je *l* čist: lep, leča, lipa itd. Ta *l* premíne gorenci pred *a*, o

*) Oba *é* v zategnem in *nésem* sta zategnjena pa s tem razločkom, da v zategnem je visóki, v *nésem* pa globóki *e*. Nekteri zaznamvajo visoki *e* z (v) in pišejo: zatégnem. To pa meni ni kaj vséc, in sicer zato ne, ker 1. ta kljukica že nad debélimi sícniki, potem pa še nad *e*, enóto in lepóto pisanja kali; in 2. tudi razločka med predglasnim in zaglasnim *i* ne naznani. Clo napéno je pa, kakor se v nekterem pisanji najde, to kljukico nad breznáglasen *e* devati, kakor: človék itd. Po moji misli bo nar boljše visoki zatégnjeni *e* z (i) in globoki zategnjeni *e* z (ã) zaznamvati: zatégnem, nésem itd.; nad breznáglasnimi glasniki pa nadnaglasnike opuščati, tedaj ne: pêsëm ali pesëm, tãrdën ali tãrden, ampak pêsëm, terden itd.

in *u* v *v*: pvatno, masvo, Vuka itd. namesti platno, maslo, Luka itd. V té naključbi pišejo Poljaki svoj debeli ali presekaní *ž*; kadar pa pred *a* ali *o* tega *ž* ne pišejo, je gotovo namesti *a* ali *o* pri nas *e*: lato pri nas leto, lat pri nas let. Kjer Poljak pred *u* *l* piše, je gotovo *lj* pri nas: lubić pri nas ljubiti. Na dolenskem pred *a*, *o* in *u* číst *l* izrekujejo: skala. Vendar se pa tudi v nekterih krajih na dolenskem sliši kakor poljski presékani *ž*: skaža. Sicer se pa večí del na Kranjskem *l* pred soglasniki in na koncu besed kakor *v* izrekuje: dolg, poln, polh, dal, vzél, učil itd.

Kaj posebnega je tudi to, da na Gorenskem na koncu besed *d* prav tako kakor angleški terdí *th* ali pa *θ* v Novogreškem, in v nekterih krajih kakor *s* izrekujejo: hus, ters, gospos itd. namesti hud, terd, gospod itd.

Goltnike *g*, *h*, *k* na gorenskem pred *e* in *i* večí del v debele sič-nike tudi v ptujih besedah premine: štenže (pa tudi noje), muše, tače itd. namesti štenge, noge, muhe, take itd. Nekteri pa v tem nastopu *k* kakor *tj* ali kakor Dalmatinski *ch* izrekujejo.

V ptujih besedah se *f* velikrat v *v*, *b* ali *p* spremeni: veršt, bakla, Štepanja vas. Nekteri na dolenskem *f* v *h* premine in pravijo: Habjan, hajmošter namest Fabjan, fajmošter. Nemci pa nam nasproti naš *b* v *f* spremine: Ljubno Laufen, Bistrica Feistric, Žabnica Safnic itd. Domača popaká je pa, de nekteri *b* na koncu besed ali pa pred *k* in *t* v *f* premine: bof, bofki, droftine namesti bob, bobki, drobtine.

Tako tudi *h* namesti *d* pred *k*: rehko, glahko ali gvahko namesti redko, gladko; ali pred *e* in *i* *l* namesti *v*: bukle, v cerkli, na gvali nese itd. namesti bukve, v cerkvi, na glavi nese itd.

Na koncu besed nekteri *g* kakor *k*¹⁾ izrekó, nekteri ga pa v *h*. spremine: roh, sneh, prag namesti rog, sneg, prag itd. Nekteri hribovci bolj na notranjskem sploh namesti *g* izrekujejo mehki *h* Pemcem enako: holob, hlava, noha itd. namesti golob, glava, noga itd.

56. Drugo pismenstvo je ob kratkem poslovenjeno po Čopu, in le tu in tam je pristavil Metelko svojo razsodbo ali katero bolj izvirno opombo, na pr. pri Metelkovcih (Zalokar, Potočnik, Burger; vid. IX, 12. 13.) in še nekterih.

„Da so pisma perve dobe t. j. od leta 1550 do 1595 tako redke, pride od tod, ker se je bilo, kar vselej Bog varuj! naših prvih pisateljev krivovérstvo polastilo, in kakor so potem to preganjali in srečno pregnali, so bile tudi tadanje pisma večí del končane; veliko jih je pa tudi v Ljubljani ob velikem pogoru 1774 z Jezuitarskim samostanom vred zgorelo.

¹⁾ Mehke soglasnike: b, p, z, ž in g na koncu besed ali pred terdimi soglasniki izgovarjamo sploh terdo: golob, sád, gladko, mraz, nizko, dež, težko, prág itd. kakor golop, sat, glatko itd.

Truber (p. Primuž Kranac, Anton Dalmatin, Stipan Istriani itd.) in njegovi tovarši se v nekterih svojih bukvah le s kerstnim imenom podpišejo. Tako še današnji dan pri nas kmetje svoje duhovne le po kerstnem imeni poznajo: gospod Primož, gospod Juri, gospod Jernej itd.

Kastelic Matija, bivši župnik ali fajmošter. Župa (fara) in župnik (fajmošter) je iz Dalmatinskega in nekterim prav všeč. Morebiti bi bilo pa bolje fari reči duhovnija in fajmoštru duhovnik, kakor že kaplanu pravijo obhodnik. — Farman pomeni na Notranjskem fajmoštra, sicer pa uda fárine soséske.

P. Marko piše: „Castellez canonicus Rudolphiwerdae“ t. j. Rudolfove Berda; kakor je tudi sicer več tacih krajnih imen: Vélike Berda, Male Berda itd., pa ne Rudolphi pretium. P. Marko tudi sicer *w* namesti *b* piše: wël, wodem namesti bel, bôdem itd. — Marko je prav za prav zvalni od im. Marka, in je v imenovavnega ravno tako povzdignjen, kakor o č e. — P. Marko je veliko pripomogel k temu, da so začeli tudi deželске ali posvetne reči pisati, čeravno je od druge strani tudi marsikaj zmédel, ali morebiti bolj prav reči, popačil. — Besedo „arrezh“ je P. Marko, ki je terdil, da ima od pervega déda Adama pravico nove besede stvarjati, izmislil, in poméni vzrok. — Iz pisatve naslovov njegovih bukev že vsak lahko sodi, kako deleč je segla njegova učenost v slovenščini, in da bi bilo malo dobička za naše slovstvo, ko bi hotli tudi vse njegove pisanja po samezu pretresovati. Da je bila njegova vednost v slovenščini tako plitva in verzélasta, pride od tod, kakor Kopitar v svoji slovnici str. 127 pravi, ker je bil v mestu rojen in je tudi zmirej v mestu živel, in ni tedaj nikoli bil v tistih krajih med Slovenci, kjer se je slovenščina v svoji čistóti še ohranila.

Od Casparja Rupp nigg . . . Svojega primka ne sklanja, in ga skorej tudi ne more, ker ga tako nerodno piše, da mu dva *g* natakne, kjer bi mogel *k* biti. Tako tudi še dan današnji nekteri ponémčen Slovenec svoj primek popači!

Gutsmann je nar prvi 6 slovenskih sklonov postavil, ki jih pa vender ni imenoval. P. Marko je zmirej trobil, da bi se mogel slovenski jezik slovníškím postavam ali pravilom, ktere so učením iz ptujih jezikov znane, podvreči; pa ravno to bi ne bilo prav, in ravno od tod je prišlo, da tako dolgo vsih slovenskih sklonov in tudi veliko družega v slovenščini potrebnega niso najdlí. Slovníške postave ali pravila se morajo le v pravem slovenskem jeziku poiskati, té bodo obveljale.

Kar sta Kumerdej in Japel od družih slovanskih narečij pisala, sta jemala iz tadanjih slovníc, ktere pa tudi niso bile veliko boljji od slovnice našega P. Markota; od tod pride, da se jima je v nju pisanje marsikaj napčnega vrinilo. Tako je tudi Linde v svojem veliko obsežnem

slovarji marsikaj Kranjcem prilastil, kar pa prav za prav ni kranjsko ampak le Markotovo.

Med nar modrejši prestavljavce (Japelnovega) sv. pisma štejemo Jožefa Skrinarja (Shkriner), bivšega župnika tukaj pri D. M. Oznanjenji, zadnjič v Gorjah, kjer je umerl 17. Mal. trav. l. 1825... Skrinar (akoravno rojen Ljubljančan, ki je pa več let po kmetih kaplanaril) je pisal za tisti čas v prav lepem jeziku, in je bil prvi, ki se je nemških vsiljencev: *ta, to, tega* itd. ogibal. Skrinar (ali bolj prav Skrinjar) je pisal tudi veliko lepih nagovorov ali pridig, keršanskih nauk in drugih duhovnih reči v pravem cerkvenem duhu, ki pa niso natisnjene, ampak od mnogoterih le prepisane, in ljudje jih še zdaj radi beró. Tako ostane on med svojimi deželjani od nar lepši strani, ker jim namreč um bistri in serce ogréva, še dolgo dolgo v slovečem spominu.

Baron Zois Sigmund (Žiga) je imel tudi mnogocenne latinske rokopise, med njimi je nar starji pratika (kolendar) leta 1415 na blani (pergament) pisana s podobami svetnikov, ki so podobam sadanjih pratik zelo enake. Pratika v slovenskem jeziku pisana je bila v prvič 1726 v Avgsburgu natisnjena. Eno tega leta imamo v natvornici (muzeum). Iz te pratike se vidi, da je od tistega časa v vsih poznejih pratikah le malo popravljenega. Dnevom ni bilo številk podstavljenih, pa tudi v pratiki l. 1787 jih še ni bilo. Še le v pratiki l. 1788 najdemo to popravo. Ker pratik od več let ne moremo dobiti, ne vémo, v katerem letu so bile pratikam vganke v prvič pridjane in v katerem spet opuščene. Perva slovenska pratika kaže, koliko je bilo takrat pri nas zapovedanih praznikov, verh nedelj in sidanjih 16 praznikov so še družih 30 zapovedanih praznikov obhajali. Pa teh 30 zapovedanih praznikov ni zunaj perve pratike v nobeni drugi, kar nam jih je še dozdej v roke prišlo.

Kopitarjeva slovnica je bila za tisti čas (l. 1808) sosebnó znamenita in bo zmirej svojo veliko ceno ohranila. Od strani 158 do 212 razloži ravnila čerkopisa v tako osegajoči in vterjeni učenosti, da vse druge pisanja tega plemena deleč preseže. Silno velike zboljšave slovenskega pismenstva je ta slovnica zbudila; po njej so se bolj in bolj ravnali Vodnik, Ravnikar in vsi drugi naši razumni pisatelji, in morebiti še nikoli nobena slovnica, pri nobenem drugem narodu, ni toliko zboljšanja storila kakor ta v slovenščini. — Njegov „Glagolita Clozianus“ je sad večletnega truda in dognane visoke učenosti, ki ga noben učen Slovan ne more odstraniti. — „Hesychii glossographi discipulus“ — iskre visoke učenosti v zadévi slovanske zgodovine posebno velike cene. Kopitar je pisal tudi veliko učenih in ostroumnih pretresov, ki se beró v mnogoterih letopisih.

Jarnikov „Versuch eines Etymologikons der Slowenischen Mundart in Inner-Oesterreich“. Te bukve so po Dobrovskitovem navodu z

velikim pridom pisane, vterjeno podlogo slovenščine razodévajo, in bodo še dolgo svojo ceno ohranile.

Ravnikar Matej je bil ostroumen, da malo tacih, za slovenščino vnet in mnogozaslužin mož; sosebno veliko hvalo smo mu Slovenci zato dolžni, ker po njegovi prizadétvi je bila slovenska stolica v Ljubljanski liceji l. 1816 vstanovljena in bogoslovcem bilo ukazano v slovenščini slovstvovati. — V vsih njegovih pisanjih se vidi prizadevanje po lastni šegi prostih Slovencev v govorjenji se ravnati in na nemške izreke in stavke se ne vézati, kar je opomnilo in marsikterega obudilo, bolj ko préd, na govorjenje slovenskih prostakov paziti; ker se pravi slovensk duh le pri tistih razodeva, kateri nerazdeljeno v slovenščini mislijo in živé.

Dainko Peter je na dan dal slovnico pod naslovom: „Lehrbuch der Windischen Sprache“; še več družih knjižic je spisal in dal natisniti, v kterih je le sičnike prenarédil, samoglasnike pa, iz kterih nerazločnosti veliko dvomov izvira, je pustil pri stari šegi, in tedaj brez vsih posnemovavcov ostal.

57. Metelko Franc, učenik slovenščine v Ljubljani, je pisal: Nemško-slovensko slovnico pod naslovom: Lehrgebäude der Slovenischen Sprache itd. (Pač znamenito je brati, kako je po tolikih borbah svojo reč 33 let po njenem postanku vedno še sodil.) — Ta slovnica je pisana v pocerilici t. j. v latinskem po cirilovi šegi pomnoženem čerkopisu. Za glasove, ki so v slovenskem in latinskem jeziku enaki, so latinske pismena, za lastne glasove pa slovenskega jezika, ki jih v latinskem ni, so nove po latinski okroži pridjane pismena. Le po tem navodu je mogoče vse potrebne razločke, kakor v govorjenji tako tudi v pisanji delati; brez potrebnih razločkov v pisanji je pa velikrat silno težko, in ptujcem clo nemogoče, vsako besedo prav brati. Pa vsaka nova reč, bodi še tako koristna, ima svoje ovirke. Koliko prednosti imajo arabske številke mem latinskih, in vender so se jih Evropejci 100 let z vso močjo branili.

Veriti Franc, rojen na Benečanskem v tergu Tolmezzo l. 1771, bivši župnik v Horjulu, umerl korar v Novem mestu l. 1849. — Vse njegove bukve so v lepi slovenščini pisane. Ko je na perve bukve „Življenje svetnikov“ naročnikov nabiral, so se mu nekteri posmehovali rekoč: „No, Lah*) nam bo že kej lepega spisal“. Zato so perve bukve le malo naročnikov imele; pa komaj so zlato solnce zagledale, so mogli že vsi zabavljivci omolkniti, ker jih je vse hvalilo. Torej jih je na drugo že čez 1700 naročilo. Da ljudje življenje svetnikov radi beró, nam to priča, ker je že trikrat natisnjeno, vsaki pot po 2000 iztisov. — Veriti nam spriča med drugimi, da ptujcu ni nemogoče slovenščine se popolnoma dobro naučiti. Že 30 let je bil star, ko na kranjsko

*) Lah t. j. Vlah ali Valah poméni Italijana, na Dolenskem pa staroverca.

pride, in takrat ni znal, kakor je sam večkrat pravil, ne besedice slovenske. Pa kako se je slovenščine učil, ker takrat še ni bilo slovnice, slovarjev in drugih priprav, zlasti pripravnih ne? — Pridno je pazil na govorjenje Slovencev, se vadil v izreki slovenskih glasov, ki se Lahom sicer težki zdé, mnogotero popraševal in zapisoval, in tako mu je bilo mogoče že čez pol leta, kakor pravijo, iz pisma pridigovati. Po tem se je pa slovenščine redovno in slovniško zučil, kakor njegovo pisanje priča. (Pr. Slovenija 1848 l. 52 in Zg. Danica 1849 l. 49.) Ptujega rodu, pa ves dobrega slovenskega duha je bil, zato bo živel njegov spominj med Slovenci od roda do roda! —

Ziegler Joan: Štiri posledne reči . . V Iblani, 1831. — Namesti v Ljubljani marsikteri skrajšajo v govorjenji prvi zlog in pravijo Ibljana; bral sem pa vendar tukaj vpervič tako. Ali ni tudi Ipava namesti Lipava? Na Dolenskem pa v nekterih krajih *l* namesti *j* izrekajo: melnik, smalni dan, pálik itd. namesti mejnik, smajni dan, pajik.

Prešern Franc, dr. pravnštva, je zložil mnoge pesmi, ki niso brez sladkorja in soli, nekatere so clo visoke pesniške cene, in bodo njegovo ime še dolgo ohranile. V mnogoterih časopisih posámezno, potem pa tudi bolj popiljene skupej natisnjene pod naslovom: Poezije Doktorja Franceta Prešérna. V Ljubljani, 1847. Si. 191 str.

Miklosič Franc, Štajerec: Bukve častitega g. prof. Miklosiča med vsimi drugimi slovenščino na viši stopnjo peljejo, in se ne morejo preplačati, ker so za prav vterjeno izobraženost v slovenščini neogibno potrebne.

Krempf Anton: Lepe cene bi bile njegove bukve, ko bi ne bi tako silno nemškaril; pri vsi svoji gorečnosti za slovenščino se od nemškarje ni mogel odtergati.

Slo mšek Anton, slavni izbuditelj ljubezni do slovenščine na Koroškem in Štajerskem, po vsej Slovenii znan in v lépem spominu zavolj izdanih mnogih pobožnih bukev, ktere so že večí del v več natisih na svetlobo prišle. —

Novice kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči. To časopisje, ki se je začelo 1843 pod sedanjim vrednikom gosp. Bleiweisom, ima toliko naročnikov, da se bo gotovo še ohranilo; in v zaslugo se mu mora šteti, da iz mlačnosti budi, neotesanost graja, sploh izobraženost priporoča in tako slovenščini v povzdigo služi. V ravno ta namen je tudi Vodnik l. 1797 svoje „Novice“ izdajal, tudi lepe in mikavne sestavke je na znanje dajal, in vendar so zavolj premalo naročnikov že z letom 1800 mogle nehati. Ali so Slovenci takrat svoj jezik menj ljubili kakor zdaj? To se sploh ne more reči, ker se vidi iz te-

danjih pisem, da so bili: Kumerdaj, Japel, Skrinjar i. dr. silno vneti za slovenščino; ali pred Kopitarjevo slovnico in pred vstanovljeno stolnico slovenščine (slow. Lehrkanzel) v Ljubljani jih je bilo silno malo med Slovenci, katerim je bilo mogoče lepoto in ceno slovenščine prav spoznati; kar pa kdo ne pozna, rad vnevar pusti.

Ravno od tod je tudi verjetno, da se bo cerkveno časopisje ohranilo, ki ga od Mal. serp. 1848 pod naslovom „Zgodnja danica“ (prvi tečaj je bil pod naslovom: „Slovenski cerkveni časopis“) gosp. dr. Pogačar Janez, c. kr. prof. bogoslovja in vodja v Alojsjušči, vreduje in zalaga. — Tretje slovensko časopisje, ki še v Ljubljani dije, se je začelo 1. Mal. tr. 1850 pod naslovom: „Ljubljanski časnik“; njega vrednik je bil od začetka g. Potočnik in zdaj je g. Melcer Dragotin, namestiven učitelj v Ljublj. gimnazii.

Toman Lovró je dal na svetlo: Glasi domorodni. Slovenske pesmi. V Ljubljani, 1849. 8. str. 135. V njih se razodeva duh lepih naravnih darov; tode veliko večje cene bi bile, ko bi se znanje slovnice v njih tolikanj ne pogrešalo.

Jeran Luka, r. v Javorjah 1818, duhovsk obhodnik, je dal na svetlo: Pirhi za device . . . Še več družih hvale vrednih pa brezimenih del, ki se tedaj tukaj ne morejo imenovati, tudi marsiktere prav lepe pesmi je zložil, ki so v mnogoterem časopisji na pr. v „Drobtinica“ l. 1847 od sv. Maksimiliana itd. natisnjene.

Koseski-Vesel Joan, r. v Kosezah pri Moravčah, zdaj kamerški svétnik (Kameralth): Devica Orleanska. Tragedija petih djanj s predigro. Spisal Miroslav Šiler. V Ljubljani, 1818. 8. str. 140. — Mnogoteri vezani sestavki v Novicah, ki vso hvalo presečejo, so vsim Slovencem znani. Slavno ime Koseski-Vesel naznanj pesnika prvega reda, ki, kot Metastasio neumerjočega spomina, o čistem duhu rajnih višav okrepčan, ne samo sladke, tudi zdrave, tudi oživljavne, zgolj čistozvišavne dušne hrane zagotavlja.

Čafov Oroslav, r. pri sv. Trojici v Slovenskih Goricah l. 1814, je iz českega poslovenil: Robinson mlajši. V Gradcu, 1851. 8. str. 358. — „Windischbücheln“ prestavimo Slovenske Gorice. Da bi dvombe ne imeli, ali smo ime prav zadeli ali ne, bi bilo pač dobro vse slovenske krajne imena v duhovski imenjaku zraven nemških natisniti; kar je v našem in Labudskem že storjeno.

Skorej le memo gredé hočemo tukaj od svojih hrovaških sedov omeniti: „Arkiv za povéstnico jugoslavensku“. Ta knjiga obseže imenitne sestavke za nas Slovence; vreduje jo slavnoznanj gosp. Ivan Kukuljević Saksinski, ki v predgovoru pravi: „U obziru člankov, koje smo stavili u ovu prvu knjigu našega Arkiva, gledali

smo za sada večom stranom na takove predmete, koji spadaju na povestnicu kraljevinah Dalmacie, Hervatske i Slavonie; pa nismo nikad iz pred očih izgubili ukupno jugoslavenstvo, timveč uzeli smo nekoliko člankov govorećih o bajoslovju (mythologii), književnosti, umetnosti i u obće o povestnici vsih Slavenov stanujućih na jugu. U drugoj knjigi obratiti ćemo veću pozornost na takove spomenike i predmete, koji spadaju na povestnicu serbsku sa vele zanimivom historiom Hervatov i Slovincov stanujućih u gornjoj Ilirii.“

Ker so tudi drobtinice božji dar, in jih tedaj ne smemo zaničevati, zato sem nekatere tudi prav majhne pismene delca Pismenici pridjal. . . . Po naslovih se že precej vidi stan pismenstva, in pri knjigah sedanjega časa tudi to spozná, ktere so v Bohoričici in ktere v Gajici natisnjene.

Le po naslovih soditi se je slovenski jezik od 40 ali 30 let tolikanj zboljšal, da zdaj vse prejšnje dobe v vsakem oziru deleč preseže. Prav za prav se pa slovenski jezik ni celo nič zboljšal, ampak le njega znanje pri pisateljih od tistega časa, kar so dobre slovnice na dan prišle, je veliko večí. V resnici pa se je slovenski jezik v poznejih dobah zmirej bolj in bolj, žalibog, le shujšal, tako da ne le v sostavkih bolj po nemškem kopitu vleče, ampak tudi nekatere besede, izréke in velikrat potrebne tanjši ločine v sklanjah in vpregah so v poznejih časih ali večí dél ali popolnoma zgubljene; česar se posebno iz knjig perve in druge dobe sléhern lahko prepriča, in tudi v slovnici „Metelko's Lehrgebäude der slow. Sprache“ je to semtertje dokazano“.

58. Vzajemnost slovenskega z drugimi sorodnimi jeziki — je Pismenici pristavek, ki ga je nemški spisal profesor P. Petruzzi, slovenski pa nekoliko predelal prof. Fr. Metelko. Menda zadnji njegov slovstveni spis, jezikoslovcem zanimiv tudi sam po sebi, je natisnjen v gimnazijskem izvestji ljubljanskem l. 1864 v obliki, v kateri ga je doveršil Metelko sam. Takaj naj se ponatisnejo le bolj splošnje reči.

„Če se kterikoli jezik po zalogah njegovih besed in sostavkov premisli, se najde po pridnem preiskanju, de je ne le stvarivna ampak tudi razdjavna moč nad njim gospodarila. Nobenemu jeziku, kar jih je, se ne morejo vse njegove korenine popolnoma odkazati, nobenemu vse njegove po pravih postavah nekdanj izobražene besede poverniti. Ta dvojná težkota zmirej zoperva jezikoslovcem ne le v novih jezikih, kteri pri vsi svoji lepóti in móči več znamenj razdjanja kakor popolnomasti na sebi imajo, ampak tudi v starih v izobraženji skorej doveršenih jezikih. Velikrat ga serce boli, de je jezik nekoliko korenin, pravi pomen svojih izobraznih zlogov, ali svojo svést izobrazne postave, tedaj déloma ali popolnoma svojo stvarivno moč zgubil. De je temu res tako, se toliko

bolj razločno pokaže, če se kak jezik v različnih dobah njegovega življenja premisli, n. pr. nemški jezik od Ulfilas-a do naših časov. Tako se pridobi veliko število pred neznanih korenin, se najde pravi pomen izobraznih zlogov, in se začne dobivati predčutek izobrazne postave jezika. Ta znanost dobí toliko večí oségo in podlogo, kolikor več sorodnih jezikov n. pr. sanskriški, greški, latinski, nemški in slovenski se med seboj primerja.

O priméri pa se mora na dve reči gledati: 1) na enakost ali enorodnost besed in na osebitost jezika; 2) po spoznani enakosti se morajo dvoje beséde na tanko razločiti, namreč take, ktere so več jezikom enakopravno prirojene in jim že od začetka prilastene, in take, ki so po zadobljeni samostojnosti jezikov po svoji potrebni ali nepotrebni vzajemnosti pozneje privzete. Po skerbnem primérjenji omenjenih jezikov ménim, de smem novakom v jezikoslovji v razsojevanje sorodnih besed te vodila priporočiti: 1) na oblike, izraze in sostave jezika se mora bolj gledati kakor na enakoglasne besede; 2) več jezikom prirojene so večí dél tiste besede, ktere, čeravno dozdévne različnosti, se dajo po znani postavi glasoménje na enak korén izpeljati; 3. samótna beseda brez koréna in vej je skoraj gotovo od ktere ptujščine prišla; 4) znamenje prederznosti, enostranosti in silne nevednosti je, če kdo, kar je več jezikom v lasti, le samo svojemu jeziku prilastiti hoče...

Skušnja učí, de vsak narod, ko se začne z drugimi narodi pečati, od njih nove umévke in z njimi vred tudi nove besede dobiva, in ta silno prilozin osredek, svoj jezik obogatiti, se ne da popolnoma ovréči, če le privzeta beseda gladko teče, in mém družih nobenih gerbancov ne déla. Tako so tudi Slovenci, kar so se v kersčanstvo spreobrnili, od svojih sosednjih Nemcev, Lahov in Turkov veliko ptujih besed privzeli, kterih ene so se tako spreminile, de se njih izvirnost težko spozná; ene so pa v svoji ptuji izviri popolnoma nespreminjene ostale. Kaj posebnega je pa še to, de so se ene tukaj nespreminjeno ohranile, na svojem dómu pa sčasoma tako popáčile, de jih brez doveršenega jezikoslovja skorej ni mogoče spoznati.

Iz omenjenih besed, kakor tudi iz ohranjenega dvojnega števila, ki so ga tudi Greki in Gotje iméli, pa iz nepreminenega skazavnega in storivnega naklona, verh tega tudi iz pravoredne preménje vsih glasnikov se razločno vidi, da so se Slovenci od nekđaj pravoreda svojega jezika terdo deržali, in ob času, ko so Nemci svoje besede mnogokrat premínili ali predrobili, so jih Slovenci v izvirni obliki, v kteri so jih bili prejeli, zvesto ohranili.

Lahko je skazati, de se besede Sanskritu sorodne v nobenem jeziku indo-germanskega rodu niso v tolikem številu in v toliki čistóti ohranile kakor v slovenskem, in de pravórédna lastnija preménje vsih glasnikov

je v slovenskem nar bolj vterjena. -- V furlanskem je slovenščina skorej popolnoma zaterta. V resnici žalosten spomin, če se pomisli, da po vsi Karnii ali po vsi ondotni planjavi do adriškega morja je slovenščina od časa Karljna velicega, razun enih besed, ki se tudi še po italiansko izgovarjajo, popolnoma zginila. Pogostno topljenje ali jotiranje enih soglasnikov je ondi skorej edino znamenje slovenskega rodu. Tudi lastne imena so se veči del silo preminile, in le s težo se njih prava izvornost najde. De se narodska mlačnost, nar nevarniši podkopovavka slovenščine, odverne, in Slovencem, ki svoje poglede proti jugu obračajo, njih lastnija ohrani, je naša dolžnost ljudem s prijetnimi in lahko umevnimi bukvami k veči oliki pomagati, in pri njih veči in veči ljubezen do maternege jezika in domovine buditi.

Veliko besed je v našem jeziku, ki so besedam mnogoterih drugih jezikov ali popolnoma ali nekoliko, bolj ali menj enake, od katerih se pa vender v resnici ne more reči, da so jih Slovenci od drugih narodov ali pa drugi narodi od Slovencev vzeli; ampak so le občinska last mnogih narodov. — Kdor pa hoče vso sostavo kakega jezika razložiti, mora več jezikov v priméro vzeti: ravno tako, kakor se v rastlini doveršena znanost enega zeljišča po vsih njega razmerah brez znanosti družih sorodnih zeljišč nikakor ne more zadobiti.

Z dokazano sorodnostjo jezikov se pa ne smejo tiste ptujke zagovarjati, ki so se v poznejih časih v slovenski jezik sosebno iz nemškega vrinile, in sčasoma nekatere slovenske besede odrinile in skorej v pozabljivost pripravile: tacih ptujih besed se je treba skerbno ogibati; ker take ptujke čistoto lepega slovenskega jezika pokvarijo, dvomljivosti v zrékih napravljajo, in nas od naših bližnjih bratov, družih Slovanov ločijo.

Še veliko bolj pa, kot v posámeznih besedah, se je treba v skladnji nemškarije varovati, ktera nam celo velikrat terdôbo v zrekih, nerazločnost in dvomljivost prinese. Nekteri pisatelj je nemškega duhá takó navdan in slovenskega tako prazen, da s slovenskimi besedami nemško piše; kdor ga tedaj hoče prav razuméti, mora, kadar bere, nemško misliti, sicer ne bo lahko posnel pravega smisla ali poména: komur je pa nemški jezik ptuj, si bo pri taki slovenščini zastoj glavo belil. —

Od vzajemnosti slovenščine še zadnjič sploh opomnim: Besede, ktere so iz prvih časov, ko so bili Slovenie z drugimi narodi še enega debla, drugim jezikom enake, so Slovencem ravno tako kot drugim narodom občinska sveta last. Besede pa, ki so se v poznejih časih iz ptujih jezikov v slovenščino priklatile, in velikrat boljši slovenske izreke ali izraze odrinile ter v pozabljivost pripravile, so slovenščini v nadlego ali pogubo, in jih je treba z boljšimi nadomestiti. Za tega voljo se mi je

potrebno zdelo, teh in unih besed tukaj nekoliko na znanje dati in pokazati, ktere in kako je treba z drugimi boljšimi zmeniti. Se posebno pa se je treba varovati (kar se skorej ne more prepogosto priporočiti in zaterditi) v pisanji ptuje skladnje (Syntax), ktera je slovenskemu miselstvu ali duhu nasproti, ker ta še veliko bolj od posameznih besed svobodno razvijatev in razcvetev slovenščine ovira in zaderžuje. Kar dobrotljivi Bog odverni, in blagoslovi blago prizadevanje Slovéncem!

59. Kar je Metelko na gimnaziji jel učiti slovenščino, je v začetku šolskega leta navadno posebej ob kratkem ogovoril učence — se vé — po nemški. Po listkih so zaznamujani nekteri taki ogovorčki, na pr.: Ljubi moji akademiki! Časove razmere so pripomogle, da je visoko naučno ministerstvo naš materin jezik ukazalo učiti po vsi gimnaziji. Učenje jezikov je réš posebno pomenljivo postalo dan danes, kar so mnogoteri narodje približali se po železnicah med seboj in se je jako povekšalo občevanje med njimi. Pa tudi brez tega bo več let nadaljevano temeljito učenje maternega jezika našega prineslo še druge koristi, ki so visoke pomembe; ker v našem od stvarnika vzlasti umetno vravnanim maternem jeziku tičí kot v kali vsa umoslovna ali logika, ktera se še le po pravem učenji jezikovem pokaže in zjasní, in tako dobí naš duh lučí in podpore v svojih pravilih.

Pozdravljam vas, ljubi moji akademiki, z velikim veseljem! — Zdi se mi to spreveliko veselje, imeti pred seboj prav poštene in marljive mladenče, kteri po svoji poštenosti ali nravnosti, pridnosti in blagi prizadávi, olikati si dušne močí in darove, dájó veselo upanje, da bodo kedaj dobri možje. Dragi moji akademični prijatli! V mladosti si človek s svojim čednostnim vedenjem, s svojo pridnostjo, razširjevaje in vterjevaje si svoje vednosti, pripravlja srečno prihodnost. Lepo popisuje to klasik govornik Ciceron, češ, da kakor se iz kakošnosti rastlin soditi in terdno sklepati more, kako sadje bodo rodile v prihodnje, tako se tudi iz vedénja šolskih mladenčev soditi in prav sklepati sme, kaka bodočnost se po njih pripravlja in kak sad prinesó kedaj. Klasično kakor vselej pové to Ciceron po svoje: *Studia, quae sunt in adolescentia, tanquam in herbis significant, quae virtutis maturitas, et quam fruges industriae sint futurae.*

Kar moj nauk zadene, rečem le toliko, da dobro znanje slovnice je neogibno potrebno k dobremu napredku, in da nobena nevednost ne more tako malo ostati prikríta kot nevednost slovnična. Naj v slovnični vedi zaostali govori ali pisari kar koli hoče, povsod se kaže nevedneža. Slovnica obsega vse miselstvo in besedstvo, toraj je na njenem polji vse znamenito, vse tehtno, bodi si na videz še tako majhno. To nam kaže prav dobro Ciceron v besedah: *Non sunt contemnenda quasi parva, sine*

quibus magna constare non possunt. Brez dobrega znanja slovnič ne hče ne more ne ustmene ne pismene skušnje častno opraviti; s tem znanjem oboroženemu pa ne bo nepremagljiva nobena težava.

Marsikaj so staremu učitelju prizadéli mladi učenci, in v tem oziru ni brez pomena njegov — morda poslednji — ogovor do njih, kateri naj se kaže toraj po nemški, kakor si ga je spisal bil Metelko sam.

„Meine Herren, da die Zeit der Erholung vorüber ist, so müssen wir zur Erreichung unserer Bestimmung unsere Kräfte anwenden. Jeder wünscht einen guten Fortgang zu machen, das ist natürlich, aber nicht jeder kennt die Mittel dazu, die einen guten Fortgang bedingen: und mancher, der sie zwar kennt, wendet sie nicht an, und so wird er Schuld an seinem Unglücke.

Nachdem nun heutiges Tages mehr als je von den Studierenden gefordert wird, so ist es nöthig, dass sie die Mittel zu einem erwünschten Fortgange auch mehr als je nicht nur kennen, sondern auch beherzigen und anwenden. Die den Studierenden nie genug zu empfehlenden Mittel zu einem erwünschten Fortgange sind: nebst dem guten sittlichen Betragen vorzüglicher Fleiss und Aufmerksamkeit. Wem es daran gebricht, dem ist es absolut unmöglich beim Studiren Glück zu machen. Und jeder sieht es leicht ein, wie äusserst traurig die Lage desjenigen ist, der schon viele Jahre in den Schulen zugebracht, und endlich das Studiren ohne bessere Aussicht in die Zukunft aufgeben muss. Leider geräth auch mancher, dem man ein gesittetes Betragen, Fleiss und Aufmerksamkeit eben nicht absprechen kann, durch seine Unklugheit in die eben erwähnte traurige Lage; durch blosser Unklugheit hat sich mancher schon bittere Tage bereitet. Was hat daher der Studierende zu thun, dass ihm der erwünschte gute Fortgang gesichert werde? Die Antwort darauf findet jeder leicht bei sorgfältigem Nachdenken; denn jeder sieht es leicht ein, dass demjenigen gute Noten zu Theil werden, der durch sein kluges Benehmen den sämtlichen Professoren, die ihn nach allen Umständen pflichtgemäss beobachten müssen, immer gute Begriffe von sich beibringt. Man soll nicht bloss äusserlich gut scheinen; denn das wäre Heuchelei, sondern man soll wirklich gut sein, und sich dann auch äusserlich gut zeigen. Es geschieht leider auch, dass mancher durch seine Unachtsamkeit und Unklugheit äusserlich schlecht erscheint, der es aber nicht ist und nachdem alles Aeussere notirt wird, so soll sich der Studierende vor dieser Klippe, an der sein Glück scheitern könnte, sorgfältig hüten.

Es liegt schon in dem Charakter eines jeden Menschen demjenigen, von dem er einmal schlechte Begriffe aufgefasst hat, nichts zu trauen, nichts nachzusehen, und wohl auch oft kleine Fehler für gross zu halten; demjenigen hingegen, von dem er eine gute Meinung hat, viel zu trauen und ihm manche Fehler nachzusehen, ist eben so folgerichtig, und in der

Erfahrung gegründet. Daher kommt es, dass mancher in Vergleich zu Andern zu schlechte und unverdiente Noten erhalten zu haben glaubt, allein bei näherer Betrachtung wird er finden, dass er doch nur selbst daran Schuld ist, indem er durch sein leichtsinniges Betragen alles Vertrauen verscherzt hat. Seine Censoren waren daher gegen ihn keineswegs ungerecht, indem sie nach den über ihn erhaltenen Begriffen urtheilten und nach ihrer subjectiven Ueberzeugung, von der sie mit gutem Gewissen nicht abgehen können, handelten. Jeder einzelne befehle sich in Allem eines solchen Benehmens, dass die sämmtlichen Professoren die subjective Ueberzeugung seines guten Willens über ihn gewinnen, und das ganze Collegium betrage sich so, dass jeder Professor jederzeit mit Freuden hereinkommt, dann sind Ihnen die besten Noten und der erwünschteste Fortgang gesichert, was ich jedem vom Herzen wünsche.

Bogoslovne učence svoje na liceji je ogovarjal Metelko v začetku šolskega leta tudi po nemški; po slovenski se glasí nekako po prvi osnovi ogovor njegov — morebiti še od l. 1817 — takole:

Prespoštovani prijatli in predragi učenci moji!

Kar med vsemi živimi stvarmi na zemlji človeku daje posebno vrednost in prednost, to je um; kajti le po umu, ali prav za prav po pravi rabi njegovi more človek dospeti do tiste popolnosti in blažnosti, katero mu je odločil premodri stvarnik njegov. Dokler je pa um človeški navezan na naše telo, dotlej se razvijati in v načelih svojih vterjevati more le po jeziku. Čim bolj si toraj človek lika in vreduje jezik, tim terdnejši in čistejši so njegovi zaumki ali pojmi, in nasproti čim ubožniši in manj olikan je njegov jezik, tim bolj nejasni in zmedeni so tudi zapopadki in je vse mišljenje njegovo. Po jezikovi oliki se ravna tedaj umska in nravska omika človekova. Hočemo toraj svojim rojakom pripomoči k boljši umski in nravski omiki, pričeti moramo z olikovanjem njihovega jezika.

Vsem prihodnjim rodovom storimo veliko dobroto, ako si ohraniti olikati in povzdigniti prizadévamo ljudski jezik, vzlasti tako jedernati, blagoglasni in umétno stvarjeni jezik, kakoršen je slovanski. Zgodovina vseh stoletij in tudi lastna skušnja nam kaže, da narodu, kateremu propade jezik, za vse naslednje čase ohromí tudi duh ali miselstvo. In to ne veljá samo o prav priprostih ljudeh, temuč neolika ljudskega jezika zadeva jako tudi više in olikane stanove; kajti, tudi učenemu se vzbuja duh po prvi strežnici njegovi. Svoje perve in poglobitve pojme o vnanjih rečeh ali predmetih dobiva v jeziku, ki mu jih dati ne morejo v nobenem tujem; le-ti se mu v dušo vsadijo po izrazih, po katerih jih je slišal vpervič, in na le-té se po rabi v vsakdanjem življenji vedno bolj naraščajo. Izrazi čistih pojmov v domačem jeziku morajo toraj za do-

mačina imeti veliko več jasnosti, vzbujati mu veliko bolj določne, natančne, žive in prilične zapopadke, kot izreki v tujem jeziku. Kolikanj mora tedaj vse miselstvo zgubiti jasnosti in živosti, moči in priložnosti, kadar se obleče v tuj jezik, ni težko razsoditi.

Misli ali pojmi se le v olikanem jeziku dajo jasno in določno zaznamnjati. Toraj terdijo neki novejši modroslovci in sicer ne brez vzroka, da se celó otrokom nekteri prav tenki modroslovni razumki dajo zlahkoma dopovedati, ako bi se z njimi nikoli drugače ne govorilo kot v jeziku po modroslovni določbi doveršenem. Bodi si že kakor koli, tega nam vsaj nihče odrékal ne bo, da ljudstvo more le po olikanem jeziku pustiti svojo sužnjivost in gerde predsodke ter napredovati v omiki. Kdo ne vé iz zgodovine, da so gerški pa latinski jezikoslovci, pesniki in zgodopisci omikovaje svoj jezik neznansko omikovali tudi ljudske nrave in vso ljudsko lastnijo? Enak zgled se nam kaže pri vseh družih narodih.

Ako premislimo to reč nekoliko bolj na tanko, vidimo, da ne le prosto ljudstvo, tudi mi sami, ki smo svojo oliko prejeli v tujem jeziku, iz učenja maternega jezika svojega dobivamo mnogotere koristi.

Da ne govorim o tem, kako velik je slovanski narod, ki v tem previšuje vse druge znane ljudstva na zemlji, — šteje se jih že do 80 milijonov; da ne omenjam, da si mnogotere narečja v nobenem jeziku niso tako podobne kakor v slovanskem, da toraj človek, ki se je dobro naučil enega slovanskega narečja, vse druge za potrebo uméti in z njimi po svetu najdalje priti more: brez vsega tega ima jezik slovanski kakor gerški sam v sebi mnoge tenčine, ktere človeku um bistrijo ter mu čudovito prižigajo prav nove misli in zapopadke. O tem se prepričamo posebno pri glagolih. Iz tega vzroka se mnogi razumniki na Nemškem učijo jezika slovanskega. (Tako se je pruski poslanec baron Humbold, sedaj na Britanskem, tedaj na Dunaju, v slovanščini podučevati dal Kopitarju.) S tim bolj se smemo mi rojeni Slovani po učenji svojega maternega jezika nadjati dotičnih koristi. Ljudje se ponašajo s tim, da znajo mnogotere jezike. Iskreno se učijo jezikov prav daljnih ljudstev, v kterih govoriti jim je le redko prilika; zakaj ne bi se dobro naučili jezika domačega, kteri jim je potreben vsaki dan. Dan danes vsaj ne zasluži noben Slovan imena učenjak, kteri je v svojem maternem jeziku nevednjak!

Cesar Karl IV. je že spoznal, da je temeljito znanje slovanskega jezika kaj potrebno vsem tistim, ki imajo opraviti s kterim koli pleme-
nom slovanskim; toraj je v svojem zlatem razpisu koj ukazal, naj se sinovi, dediči in nasledniki volilnih knezov vsi od sedmega do štirnajstega leta učijo jezika slovanskega, da ga razumejo ter znajo govoriti, ker je ne le koristen, temuč jako potreben.

Da je tudi vam, predragi prijatli moji! ne le koristen, temuč zeló potreben, kdo bi pač dvomil o tem, sej bode vaš vradni ali službeni jezik. Odmenjeni ste ljudstvu biti kedaj predstojniki in učeniki ali po besedah Zveličarjevih: „svetu luč in zemlji sol“. Po vas se bo ravnala vsa olika v občinah vam izročeni. Sodite toraj sami, kako vam bode pravo znanje deželnega jezika pomenljivo ter neogibno potrebno. Kdor koli tedaj želí z dobrim vspehom spolnovati dolžnosti svojega stanú, gotovo si bo prizadeval, da si prilastí k temu potrebnih pomočkov. Da se ljudstvo prav olika in se mu vcepijo čisti pojmi o Bogu in o verozakonu, k temu neogibno potrebno je pravo znanje ljudskega jezika. Kako koristno in potrebno je to znanje, o tem se bote prepričali najbolj, kadar vam bo treba govoriti slovenski. Še preden doveršite svoje šolske nauke, vam bodo pogloblitve reči in pravila, kar si jih bote sedaj prisvojili iz maternega jezika, dobro koristile, ker bi sicer v pastirstvu, posebno v djanjskih vajah, nahajali velike težave. Po splošnjem priznavanju in po moji lastni skušnji je pa zlasti težko, očitno govoriti ljudém v jeziku, ki ga zna kdo nekoliko po verhu, le po sluhu. Vsem tém težavam pridete v okom, ako se pridno učite svojega domačega jezika, in pripravite se tako v stan, da bote tim več koristili domovini naši.

Naj čistejše govorijo naš jezik hribovci, ki so z némcí in tujci najmenj v dotíki. Pri njih se nahajajo še prav dobre slovanske besede in prislovice, ktere se v naših bukvah in pri meščanih popolnoma pogrešajo.

Da se kdo na tanko nauči kakega živega jezika, se mu je učiti ne le iz dobrih bukev, temuč tudi iz ljudske govorice. Nihče naj ne méni, da je v ljudski govorici vse grobo; nahaja se v njej obljubim marsikaj nježnega. Samo po sebi pa se razumé, da ga nikjer ni kraja, kjer bi se med ljudstvom popolnoma čist bil ohranil jezik slovanski. Povsod je več ali manj tujk v njem; da toraj človek to, kar je res slovansko, ločiti zna od tujega, mora poprej dobro preučiti se pravil slovniških, posebej iz skladnje.

Ker se bomo učili po slovnici Kopitarjevi, ktero naj si vsakteri omisli, nam bo tedaj nepotrebno vsaj nekoliko pisarjenje. Dasiravno se ta slovnica jako priporoča s pravo razlago sostave slovenskega jezika, vendar je pomanjkljiva, in na nekterih mestih enostranska in ne povsod resnična. Kar je pomanjkljivega in nepravilnega, vam bom pojasnil z nekterimi dostavki in zgledi, ali po potrebi pozneje tudi marsikaj narekoval, da si zapišete.

Ker ste domá iz raznih krajev, vaših lastnih opomb, ki jih bode kdo povedal po svojem krajevnem narečju, ne bom nikakor zamétal, marveč rad sprejemal, če bodo vterjene. Iz svojega domačega govorjenja bote lahko povedali marsiktere besede in izreke, ki doslej niso še naznanjeni. „Non sunt contemnenda quasi parva, sine quibus magna constare

non possunt“, pravi slaven pisatelj. Vsaka dobra reč ima v začetku težave, in le polagoma ter po mnogi vzajemni pomoči dospé do popolnosti.

Sicer si bom, kar se bo dalo, prizadeval zljajševati vam nauk in zmanjševati vam trud, kolikor se smé v tako imenitni reči, in svést sem si, da jo bo lahko dobro opravil vsakteri v tem nauku.

60. Metelko je že v svoji slovnici l. 1825 nabral in določil dokaj pravih slovenskih besedi, razložil mnogo pomenljivih slovniških oblik, priobčil nekaj krepkih izrekov, po katerih se loči nemščina od slovenščine, na svetlo dal nekoliko narodnih pregovorov, katerih ni še vseh poznalo slovstvo naše. Pa tudi potem si je marljivo nabiral jezikoslovnega blagá nekaj po učencih ustmeno in pismeno, nekaj pa po bukvah in časnikih, ter si jih je spisoval na posamesne listke in v posebne knjižice. Naj k sklepu po teh njegovih zaznamkih sestavim nekatere reči, ki so znamenite, če tudi sedaj že bolj znane.

Besede na pr.: Bajin *mündig*, nebajin, nebán-én *unmündig*; beriziti *auswachsen* prim. briga *Sorge*; bledenec *Phantast*; brambež *Schild*; brezdnice-breznice *Sümpfe* v. brezen; buden *munter*, budilo *Motiv*; budlja *die Fülle*. — Cvélití *affligere*, stsl. razcvélica *Qual*. — Čad *Höhenrauch*, čadi se *der Höhenrauch steigt*; — čil t. j. spočit: Vso živino sem utrudil, dokler ne bo spet čila, ne bom mogel ž njo delati. Čili konji lože peljejo, kakor trudni. — Deržaj *Anker*; doblija-e *fähig*; doumeten *verständnis*; drevérje *kleines Holzwerk zum Verbrennen*; dvojljivo *zweideutig*. — Hiba (pohabiti) *Fehler* p. konj, krava ima hibo, ga, jo boš težko prodal. Konj bije, grize i. t. d., ima hibo. — Južnica *warmer Nebel vom Südwinde*. Na jutrenje jo je vzel ali ga je vzela, *d. i. sie oder er hat nur so lange das Recht beim Hause zu bleiben als sein Ehegenosse lebt*. — Kalina *Temperament*; koč (in Oberkrain v. kót) *ein abgesonderter Ort für abgespante Kälber oder für das Mastvieh, das etwas Besseres zu fressen bekommt, davon ist üblich köchlich und köchlichkeit; in Unterkrain špurav* v. spor *proficius*, spor kruh t. j. tečen, sporati se (špurati se) *wenig essen*; kroglina *Sphäre*. — Lezečina reptile; ločina *Art*, ločitno *partheisch*. — Mižavo vreme *dunkles Wetter*; motrin *Dichter*; mraznica *ein kalter Nebel*. — Naborè *ein Eitler in der Tracht, Stutzer* v. nabrati; napčevanje *der Missbrauch*, vse zanápčeva *er missbraucht alles*; naplatiti *anstechen, den Anfang machen*; nasajenost *üble Laune*; navtisljivost *Reizbarkeit*; neča *Heizung* v. neti, netiti; nemarljivost *Gleichgültigkeit*; nepogumnost *Kleinmuth*; nestoren *ungefällig*; nestrezen *unmässig*; nevstoren *plump*; nevték mož, žena t. j. kočljiv; nuče t. j. vnuče *Schuhsetzen*. — Obikniti *verhärten*; obstransk *indirect*; občutje *Gefühlvermögen*; ognjak *Vulkan*; ohotnost *Lüsternheit*; opokel *gefühllos, verhärtet*; osebukik *Ausgeding*: oče ima osebukik; osebukno premoženje *Privateigenthum*. — Pervinska resnica *Princip*; piker *reizbar*; pluti *segeln*, kri pod-

pluje *das Blut kommt unter die Haut*; pljulo *Speittrügel, Spucknapf*; pomoli *Altan*, visoke pomoli *Erker, Balkon*; ponikniti *schwinden*, ponikne *taucht unter*; posebiten *neutral*; pravota *Billigkeit*, pravjeten *rechthaberisch*; pretrup *Vielfrass*; pretvara *ein verstellter Mensch*, se pretvarja *verstellt sich*, ga bom že pretvoril *umändern*; protati se *entgegen auskommen, das Leben fristen*. — Radigovati se *sich unterhalten*, se radi-guje; razprenčati *lasé*; retiti *versehren*: jabelka z rokami *tergati*, da bi se ne retile; rilo *Rüssel bei Schweinen*; roptéla *die Ratsche*; rožim, pf. vrožim *wahrsagen*; rožno *gleda verlegen*; ružiti *turščico losmachen p. die Maiskörner*. — Samiten *privat*; samoradnost *Eigenliebe*; samoslišec *Ohrenzeuge*; samovidec *Augenzeuge*; skromen *bescheiden*; skropéti *es juckt, brennt v. krop*; slepoočen *unverschämt*; sočnik *Propfpreis* (cep, scépika, ščépika); spredek *Vorsprung*; sterdenje *Lebzelt*; stranica *pagina Seite*; stremen p. v tri *stremene dreifach*. — Tajba: se je spustil v *tajbo leugnen*; tén *Dänntuch, Schleier*; tenčina *seichter Grund*; tepsti *strafen*, šiba *Božja Gottesstrafe*; toga *Trägheit*: se je v tógo *podala*; tolití otroka t. j. tažiti, tolažiti *trösten*. — Uhanci *Ohringe*, sg. uhauec; umoslovno *logisch*; umšati *nachgrübeln*, umšavec *Grübler*. — Vég: vega *planjava planum inclinatum*; vjémec *Gefangener*; vek *Kraft*, nevečen *kraflös*; vmes *einschliesslich*; vnovično *abermaliges*; voliti *testiren*: meni so več volili kot unemu, zato sva se skregala; verljivost *Wahrscheinlichkeit*; verzlen, i. f. *Zaunthor*; vezava *Syntax*: vtikavost *Geschäftigkeit*; vznikne *taucht empor*. — Zadegati *verschleudern*; zapestnica *Bracelet, Armband*; zasek *Köder*; zatratovati *kaj v kaj missbrauchen*; zbila *Wirklichkeit*; zbočen, zbokast, vbokel *concav, convex slok, oblokast, sločen izbokel, izbušen, izbuh Convexität*; zdražba *Streitigkeit*; zdražbar *Störer der öffentlichen Ordnung*; zména *Zwitter*; zvlažiti *befeuchten*: da se usta zvlažijo. — Žarek *der Strahl*: žarki *ogenj*; ženiven *heiratslustig* — fähig; žerek *bitter*: žerka *resnica*; žernov *Mühlstein*, žernovina, žernjevina *Mühlsteinbruch*; živah *Zunder, Zunderschwamm* itd.

Oblike slovníške so mu znamenite bile vzlasti tiste, ktere kratko pa krepko kažejo razliko v izreki, pravopisji, naglaševanji, kterih se mnoge na tanko v sedanji pisavi še zaznamvati ne dajo. Posebno rad je zapisoval si razločke po glasu in náglasu, p. počíti *bersten*, počíti *ausruhen*; stópiti *treten*, stopíti *schmelzen*; kópánje *das Baden*, kopánje *das Graben*; igra *das Spiel*, igrá *er spielt*; dólga *lang weibl.*, dolgá *der Schuld Genit.*; rávna *eben weibl.*, ravná *er ebnet*; kot *der Winkel*, kót *so wie*; oblák *die Wolke*, oblák *der Kugelstein*; obláciti *anziehen*, oblačíti *mit Wolkenüberziehen*; vólar *der Bierbrauer*, volár *der Ochsenhändler*; délež *der Erbe*, deléž *das Erbe*; lása *des Haares*, lasá *er zieht bei den Haaren*; pózna *spät weibl.*, pozná *er kennt*: sládka *auch sládka süss weibl.*, sladká *er nascht*; na posódo *auf das Geschirr*, na pósodo *auf Borg*; méníti

meinen, meníti *wechseln*; úmiti *abrichten*, umíti *abwaschen*; pródati *feil bieten*, prodáti *verkaufen*; dájo *sie geben*, dájó *sie pflegen zu geben*; táko *eine solche*, *etwas solches*, takó *so*, *auf diese Art*; postál *geworden*, postál *stehen geblieben*; káplje, zadéva, zadíra *subst.*; káplje, zadéva, zadíra *Verb.*; krilo *bedeckt*, krílo *Bedeckung* i. t. d.

Vsa vás vás pozna. Vaš brát ne zna bráti. Grem spát, ne morem spáti. Ga prime za vrát in verže do vrát. Grem v log urezat lok. Delo vterdí telo. Osa je méd. Osa je (ist) med muhami. Osa je (isst) med muhami. Hlapec vódi konja k vódi. Boj se gospóda; gospóda se bojí. Sosed le reží, kadar se mu reče, da naj zastavo reši. Ta kúp žita dam boljši kúp. Poznati ga hočem, je rekel óčem. Sosed, ne bodi jezen, ker sem jeseni tvoj jesen posekal. Moja volja je bila, nekoliko olja in vóla prodáti, pa vóla kupiti. Smert luka, na duri kljuka, kje si Luka? —

Ampak — temuč *sondern*: Pri igri nisem obogatil, ampak obožal; nisem igral, da bi obogatil, temuč da bi srečo skusil. — Ne gre po vina, ampak po kruha. Je li Terst večí kot Gorica? Ne le večí, ampak trikrat večí. Dober kristjan ne samo telesno terpljenje, ampak tudi vse britkosti svojega serca radovoljuo prenese. — On ne dela, da bi kaj storil, temuč da bi kaj zaslužil. Ni zadosti, dobro delo delati, temuč je potrebno, dobro delo tudi dobro storiti. Nektere reči ménimo da se le naključijo, pa se ne naključijo, temuč Bog jih tako oberne k našemu pridu. Tudi svojemu bližnjemu škoduje, ne le sam sebi *er schadet nicht nur sich selbst*, *sondern auch seinem Nächsten*. — Ne da bi ga bilo sram, še le smeja se. Ne da bi bratovo zmoto prikril, še le raznaša ga *anstatt* i. t. d.

Izreki lastni slovenščini, po kterih se loči od nemščine, časih prav krepko, na pr.: Vpirati se z delom *harte Arbeit verrichten*; povesod oči imeti *auf Alles Acht geben*; od zora do mraka *vom Aufgange und Niedergange*; na glavo komu priti *zur Last fallen*; pod se ga je spravil *er hat ihn von sich abhängig gemacht*; znositi se nad kom *die Galle über jemanden ausgiessen*; sama dobrota ga je *er ist lauter Güte*; plačaj mu in odpravi ga *schicke ihn fort*; s šetjo prah pobrati *bürsten*. Nobena strast mu ni obraza skalila *entstellt*; iti po kaj *etwas holen*; zmirrom je pela *hiess es immer*; zdaj je vse kakor prav nalašč *die beste Gelegenheit*; si méro vediti *sich mässigen*; svoje žive dni ne *nie und niemals*; nihče se ne more z njim meriti *übertreffen*; kako teslo si *unartig bist*; živo mesto *volkreiche Stadt*; mu ni upati *er ist verdächtig*; gotovo vam povém *ich versichere euch*; ne mu žolča delati *nicht Verdruss machen*; to pest žita *dieses wenige Getreide*. — Šiba strahovavka *die Zuchtruthe*; pravica maščevavka *die rächende Gerechtigkeit*; ljubezen odpuščavka *nachtsichtsvolle Liebe*. Komaj sem bila osem dni v vročinski bolezni,

sem se bila že zanémila *habe ich mich schon verloren*. Žito je poskočilo *im Preise gestiegen*; otrok je prav obétaven *zeigt viele Anlagen*; vse prenevreden sem vaše milosti *ganz und gar unwürdig*; govori, da ni nikamor *ohne Kopf und ohne Fuss*. — To drevo vse druge drevesa doraste in preraste *holt alle mit seinem Wuchse ein und lässt sie bald wieder zurück*. Mečniko še poterpíte, sej že dodelujem *habet nur noch eine kleine Geduld, ich bin mit meiner Arbeit schon beim Ende*. Da bi se skoraj izdal, izgodel *dass doch sein Geben, Geigen bald ein Ende hätte*. Bučelica po malem nabira, pa vendar veliko nabere *sammelt langsam und kleinweise, und bringt allmählich doch viel zusammen*. Kozina se mu je prinajela *er hat von dem Ziegenfleische so viel gegessen, dass es ihm daran eckelt*. Z bratom se izgovarja, da ga je zapeljal *er schiebt die Schuld auf den Bruder*. S kámmom se izgovarja, da je padel *die Ursache seines Falles*. Ves je razposajen *er ist im höchsten Grade unruhig*. Ta mu je zagčenéla *das Ding hat ihn aufgebracht*. Pretekél ga je *er hat ihn im Laufen zurück gelassen*. Veliko dolgov si je naígral *mit dem Spielen hat er viele Schulden gemacht*. Sape ga je bilo groza, ki je zvečer po drevji med perjem pošumela *das Rauschen der Abendluft in den Blättern der Bäume versetzte ihn in Schrecken*. Dušo greh, kaj gobe telo! oskrupi in ognjusi *die Seele wird durch die Sünde mehr entstellt und verunreinigt, als der Leib durch den Aussatz*. — To sta jo derla, plela, gnala, lila, vila, mahala, cverla, tresla, kadila, cedila, smukala, šverkala, žgala, derčala, prav v prvo sta jo djala itd. *sie zwei sind sehr stark gelaufen*. — Navdara, avša, šema, prismoda, bedak, beba, bebec, šamlja, šlapa, tuta, klama, klamuza, gumpec, tepec, trap, trapa, bät, osel, tele, zaletel, štoklež, burklež *Dummkopf* itd. — Ovca se merče ali merka, kokoš se jarči, koza se perska, krava se poja, kobila se goni, presica se buka, ribe se dresté; ovca se je ojančila, svinja opresetila, kobila ožebila, psica oščenila itd. — Veliko moke bi mógel imeti, kdor bi hotel vsem opravljivcem usta zlépiti (spopati).

Razun krepkih slovenskih izrekov je Metelko nabiral si tudi dobrih pregovorov narodnih in umetnih ter poskušal jih sim ter tje lepo opisati in prav posloveniti po družih jezikih ali že znane z boljšimi nadomestiti, n. pr.: Kdor se z mokrim bratom druží, ne bo dolgo suh *böse Beispiele verderben gute Sitten*; v slovnici l. 1825: Po hudi tovaršii rada glava bolí *schlechte Gesellschaft verdirbt gute Sitten*. Pleve in pšenico zavreči *das Kind mit dem Bade ausgiessen*; l. 1825: Z ljuliko pšenico izruti.

Kdor čaka brez truda in v upih živi,
Velikrat na zadnje v obupu znoži.

•
Izobrazuj se sam, izobrazuješ svet,
Boljšaj se sam, bolji bo svet.

•
V družini, kjer soglasja ni,
Nikdar se delo ne speši.

•
Zaklad prevelik je v jeziku
Rateju kakor plemeniku;
Nar viši blagor je ljadi —
Življenje toraj zanj in kri!

